

The Project Gutenberg eBook of Pakolaiset, by Johannes Linnankoski

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Pakolaiset

Author: Johannes Linnankoski

Release date: April 1, 2004 [EBook #11914]
Most recently updated: December 26, 2020

Language: Finnish

Credits: Produced by Riikka Talonpoika, Ari J Joki and the Online Distributed Proofreading Team.

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK PAKOLAISET ***

Johannes Linnankoski

PAKOLAISET

Ilmestyi 1908

1.

Uutelan Juha, leskimies, istui pöytänsä ääressä ja lopetti parranajoaan.

Hän pani veitsen syrjään ja katsahti peiliin. Hiljainen kirkastus levisi hänen kasvoilleen.

»Kuinka tuo leuanalusparran ajaminen miehen nuorensi!» puheli hän ajatuksissaan. »Tuskin enää tunnen itseäni.»

Hän yhä istui ja katseli.

»Ryppyjä?—No, nuo eivät ole vielä mitään vanhuuden ryppyjä», ajatteli hän taas, silitellen sormellaan nenänjuuresta lähteviä juovia ikäänkuin ne poishangatakseen. »Nyt niitä tuskin huomaakaan.»

Sitten hän nousi ylös—suu hymyssä ja pienet viisaat silmät sädehtien leveään otsan ja pitkien hyväntahtoisten otsaryppyjen alla.

Hän pesi kasvonsa ja korjasi parranajovehkeet pieneen seinäkaappiin.

»Vai vanha?» hymähti hän silitellen kammalla vankkaa, tumpuraa tasatukkaansa. »Eihän tällainen mies vanhaksi tulekaan!»

Näin ajatellessaan hän tunsu itsensä suoraksi ja jänteväksi kuin nuori poikanen.

Mutta hän ei tyytynyt vain tuohon tuntoon, häntä halutti myöskin *nähdä*. Niin hän meni

avoimesta väliovesta kamariin ja väänsi siellä säilikkön päällä olevan kääntöpeilin sopivasti vinoon—hartiansakin nähdäkseen.

Hänen lyhyt, tanakka vartensa oli todella vielä suora. Niskassa tosin oli syvätkö vanhuudenvako ja kuivahtaneilla hartioilla lepäsi vuosien huuhkain, mutta niitä hän ei itse nähnyt.

»Minkähän ikäiseksi vieras mahtaisi minut arvostella?» hymyili hän näkemäänsä tyytyväisenä, kävellen lyhyin vanhanmiehen askelin takaisin tupaan.

Hän meni perälle ja alkoi katsella ikkunasta lumen alta vapautunutta harmaata kevätluontoa. Silloin hän vasta ikäänkuin muisti millä pohjilla koko parranajo ja kaikki muukin lepäsi.

Hän vaipui niin noihin ajatuksiin, ettei hän ensinkään huomannut kun huoneen ovi hiljaa avautui.

»Päivää Juha!» kuului tuttavallinen ääni oven luota.

Uutela miltei säpsähti.

»Päivää, sisar!» vastasi hän—äskeinen hymy vielä huulillaan ja silmät hiljaa sädehtien.

Mutta sisar jäi oven luo seisomaan ja katseli hämmästyneenä.

»No, mitäs tämä?» ihmetteli Uutela, vaikka sisaren hämmästys sai hänen yhä lämpöisemmin hymyilemään.

»Kun olet niinkuin...niinkuin naimaan menossa!» naurahti sisar puristellen iloisena hänen kättään.

»Vai niin sinusta näkyy», myhäili Uutela. »Mistäs tiedät vaikka menisinkin?»

»Oikeinko totta?» alkoi sisar hätäillä. »Sitä vartenkos sinä minut kutsuitkin?»

»No no!» rauhotteli Uutela.—»Vaan kumpikos meistä nyt kahvit keittää?» käänsi hän leikkisästi toisaanne. »Hellassa on vielä tuli.»

»Kyl'maar minä sitten», ilostui sisar ja ryhtyi heti toimekkaasti puuhaan.

Uutela puolestaan toi puita lisäksi ja istahti sitten lavitsalle uutisia kyselemään—taannoinen hymy yhä huulillaan ja syvällä asuvissa pienissä silmissä hiljainen säteily.

»Kyllä sillä jotain on», ajatteli sisar, tarkastellen tuontuostakin salavihkaa hänen kasvojaan.

»Oikein minua ihmetyttää», alotti hän kautta rantain. »Kun vielä tuon partasikin ajoit...»

»Mitäs niistä talvitakuista», naureskeli Uutela leikkisästi silmää iskien.

»Kyllä kai sillä sentään joku tarkotus on?» uteli sisar nyt rohkeammin.

Uutela katseli pitkän aikaa sisartaan salaperäinen hymy kasvoillaan. Sitten hän sanoi alennetulla, melkein hellällä äänellä:

»Kyllähän asia, Karoliina, nyt taitaa olla niinpäin, että minä todestaan vielä ajattelen mennä naimisiin.»

Sisar oli pudottaa kahvipannun kannen.

»Sitä minä en olisi uskonut!» pääsi häneltä.

»Etkä toivonut—niinkö?» kysyi Uutela hiukan terävästi. Mutta hän katui heti ja jatkoi veljellisesti:

»Kyllähän minä olen itsekin sitä asiaa ajatellut. Onhan synty että vieras pääsee perimään, kun meidän välimme...»

»Varjelkoon!» huudahti sisar. »Että otat tuommoisia puheeksikaan. Minulla on yllinkyllin loppuiäkseni—mutta...» Hän keskeytti epätietoisena ja katsahti taas veljensä kasvoihin.

»Mitä mutta?»

»Kun sinä sentään olet jo noin vanha», sanoi sisar hiljaa, veljen hymyilystä rohkaistuneena.

»Vanha?» myhäili Uutela. »Etkö sinä äsken puhunut toisinpäin?»

»Mitäs minä ulkonäöstä. Mutta kun on ikää jo melkein seitsemänkymmentä. Ja kun on ollut neljäkymmentäviisi vuotta naimisissa, niin...»

»Niin muka riittää...» hymyili Uutela tahallisen kaksimielisesti. Mutta hän katui taas heti, että oli eksynyt vanhalle miehelle sopimattomaan leikintekoon ja jatkoi vakavasti:

»Kukas ne toisen tarpeet tietää, tarpeita on niin monenlaisia. Ja jos minulla nyt sattuisi olemaan sellainen, vaikket sinä sitä tunne?»

»Enhän minä tunnekaan. Aattelin vain, että sinun on nyt niin hyvä olla sen jälkeen, kun myit talosi ja rupesit tähän vanhanmiehen päiville. On rahaa ja on tavaraa, olet saanut kaikkea mitä olet tahtonut.»

Uutelan pienet silmät välähtivät.

»Vaun jos ei olisikaan saanut kaikkea mitä on tahtonut? Jos vielä yksi puuttuu?»

Sisar katseli hämmästyneenä. Hän ei ollut koskaan nähnyt veljensä silmien noin leimahtavan eikä kuullut äänen niin rinnan pohjasta tärähtävän.

»Sinä et näy ymmärtävän koko näitä asioita», jatkoi Uutela nousten ja menen aivan sisarensa luo. Sitten hän katsoi silmästä silmään ja kysyi kahdenkeskisen hiljaa:

»Luulitkos sinä, että Maija-vainaa ja Lumikankaan torppa oli ensimmäinen, mihinkä minä silmäni iskin?»

»Niinhän minä...»

»Eipäs ollutkaan, suurempia minä silloin tähtäilin!» Hän oli silmärenpöyksen vaiti ja hänen nenäpielensä alkoivat värähdellä. »Niinkuin muistat, niin minä palvelin silloin Anttilassa... Ja minä olin kyllin hyvä makaamaan Anttilan ainoan vieressä, saman peiton alla. Mutta kun minä otin puheeksi että rupeisimme olemaan päivilläkin rinnatusten, silloin minä olin—äpäpä ja renki! Jokos nyt ymmärrät?»

Sisar katseli ja kuunteli kuin puusta pudonnut:

»Etkä sinä ole tuosta minulle mitään puhunut!»

»Koskas ihminen kaikkea puhuu, mutta sinun minä luulin hoksanneen.—Niin, silloin minä jumal'aut...»

»Älä kiros!» ehätti sisar.

»Se on minun asiani!—Silloin minä vannoin, että minä vielä näytän kaikille talon pojille ja talon tyttärille ja kaikille aviolapsille kuka on äpäpä ja renki!»

Nyt sisarensakin silmät välähtivät, sillä veljen puheessa oli eräs kohta, joka oli hänelle yhtä arka kuin toisellekin.

»Entäs sitten?» kiirehti hän.

»Sitten minä otin Maija-vainaan ja Lumikankaan, vaikka Maija oli melkein kymmentä vuotta vanhempi. No, hyvä ihminen muutoin, niinkuin tiedät, oikea työhullu. Ja sitten minä aloin näyttää. Kyllähän sinä muistat kuinka minä ostin Lumikankaan ja tein siitä talon. Vaan oli siinä, Karoliina, tekemistäkin. Viinapannu porisi melkein yöstä päivää, minä itse ajoin Turut ja Porit myymässä, ja pitkät talviyöt sahata kihnutettiin lankkuja pärevalkean valossa metsässä—en minä niinä vuosina monta yöstä Maija-vainaan vieressä maannut. Entäs kun minä sitten ostin Pertun talon, tiedätkös mitä minä silloin aattelin? No, Anttilan ainoa, ja te muut, aattelin minä, mitäs te äpäpästä ja renkipojasta nyt sanotte? Entäs kun minusta tuli *Uutelan* isäntä? No, Anttilan ainoa ja te muut, aattelin minä—jokohan äpäpä ja renkipoika alkaisi kelvata!»

Sisar oli aina pitänyt veljeään tavallista merkillisempänä miehenä, nyt hän ei tiennyt mitä aatellakaan.

»Kyllä sinä sentään olet, sinä Juha!» sanoi hän katsoen ihastuneesti veljensä silmiin. »Ja nyt sinä olet antanut äpäpästä niin että riittää.»

»Ei vielä!» sävähti Uutela sellaisella äänen värähdyksellä, että sisar miltei säpsähti. »On vielä jotain näyttämättä!»

Hän kääntyi äkkiä ja meni ikkunan luo—niinkuin hän olisi kamppaillut näkymättömien voimien kanssa, jotka tahtoi toiselta salata. Sitten hän taas tuli luo ja puhui miltei kuiskaten:

»Miksen sitä sinulle sanoisi... Kun minun silloin täytyi väkisin luopua niistä tuumistani, niin minä päätin, että jos minä joskus jäisin leskeksi—sinähän muistat että Maija-vainaa oli kymmentä vuotta minua vanhempi—niin minä vielä näyttäisin kuka ottaa talontyttären ja nuoren. Ja nyt minä sen otan korkojen kanssa—että kerrankin muistavat äpäpä ja rengin!»

Hän lausui tuon lopun sellaisella kiivauden voimalla, ettei sisar osannut heti mitään sanoa. Hän vain ihmetteli kuinka tuo tavallisesti niin tyyni veli oli nyt aivankuin toinen mies.

»Kenenkäs sinä sitten oikein otat?» kysyi hän vihdoin.

»Arvaa!» kehotti Uutela ja jännitys hänen kasvoillaan lientyi hymyilyksi.

»Mistäs minä arvaisin.»

»No—Keskitalon Manta. Nyt sen tiedät.»

Sisar katseli ja ihmetteli.

»Mikäs nyt tuli?» myhäili Uutela.

»Ei mikään, ei mikään», puheli sisar hajamielisesti. »Minä vaan aattelen sitä iän eroa...Kun se Manta ei taida olla vielä kahtakymmentäviittäkään?»

»Kahta vailla!» hymähti Uutela kuin kiusotellen.

»Mutta eikös se sentään ole vähän *liian* nuori? Tuleekos siitä oikein?»

»Mitä?!» kivahti Uutela ja hänen silmänsä taas välähtivät. »Juuri hänen minä otan, en vuottakaan vanhempaa—menköön sitten vaikka...!»

Sisar seisoi aseettomana.

»Vahvassa maassa nokkoset kasvaa...» lausahti hän kuin itsekseen.

»Niin juuri! Minä olen istunut ja hautonut tässä vanhanpäivän töllissä kohta kaksi vuotta kuin mikähän takavaari. Nyt siitä saapi tulla loppu. Minä tahdon taas ottaa ohjat käteeni—ja ajaa omilla hevosilla!»

»Niin niin», sanoi sisar hajamielisesti. »Tuo kahvikin vallan unohtui.»

Hän rupesi hommaamaan kiireisesti kuppeja pöytään.

Mutta Uutela käveli pitkin askelin nurkasta nurkkaan.

»Äläkä sinä, Karoliina, siinä yhtään...» sanoi hän hetkisen päästä leikillisesti silmää iskien. »Täytyyhän äpäراین pitää yhtä.»

»Enhän minä mitään...tiedäthän sinä...» vakuutteli toinen kuin anteeksi pyytäen.

Sisarukset istuivat pöydän ääreen ja alkoivat juoda äänettöminä kahviaan.

He tuskin huomasivat, että ovi avautui ja aukeamassa näkyi laihat, kaitaiset kasvot, ovelan leikkisä hymy ohuilla huulilla.

»Jaha, kotona ollaan!» puheli avaaja. »Pistin pääni sisään, kun sattui matka ohitse.»

Sisarukset vaihtoivat merkitsevän silmäyksen ja Uutela pyyhkäsi kädellä otsaansa, ikäänkuin karkottaakseen kasvoiltaan äskeisen mielenliikutuksen viimeisetkin jäljet.

»Satuit paraaseen aikaan, naapuri», puheli hän hymysuin kättelemään mennessään.

»Vaan en oikein paras mies siihen asiaan», naureskeli tulija hattu toisessa kädessä ja toisella tukkaansa silitellen.

»Eikös Keskitalo kahvista pidä?» ihmetteli sisar.

»Rinta!» yskähti Keskitalo lyhyen, kuivan yskähdyksen. »Minä kyllä pitäisin, vaan kun se ei pidä, niin minkäs mahtaa», jatkoi hän kuin itsestään pilaa tehden.

»Istu nyt sentään!» kehotteli Uutela, yhä hymysuin ja silmät säteillen. »Minä tässä juuri siskolleni kerroin, mitkä tuumat meillä nyt on mielessä. Vaan tuo sisar pakkaa minua jo vanhaksi takseeraamaan.»

»Vanhaksi?» Keskitalo räväytti suuret, ulkonevat silmänsä avaraan ihmettelyyn. Mutta ne jäivät luonnostaan samaan asentoon, kun hän katsahti tarkemmin Uutelan kasvoihin.

»Jo nyt ihmeitä!» huudahti hän. »Sinähän olet ajanut partasikin, ja näytät nyt ainakin kymmentä vuotta minua nuoremmalta, vaikka minun kai tässä pitäisi iän mukaan olla saman verran sinua nuorempi. Jokohan minunkin täytyy ottaa veitsi käteeni?»

»Anna sinä vaan olla», myhäili Uutela. »Kun minusta kuitenkin tulee vävyipoika ja sinusta appi—että olisi edes joku ero meidän välillämme.»

»No sitten ei sovi.»

He rupesivat kaikin nauramaan.

»Niin, Karoliina», puheli Keskitalo sisareen kääntyen. »Me aiomme tässä Uutelan kanssa ruveta vielä vanhalla iällämme ihmeitä tekemään. Minä olen ollut aina vähän kivuloinen ja pojat eivät ymmärrä isännyydestä vielä mitään, mutta kun minä saan tuommoisen vävypojan avukseni.» Hän sipristi silmälaudoillaan, ikäänkuin sisimpien ajatustensa rihmat muilta piiloon leikaten.—

»Vai mitäs Karoliina tuumii?»

»Tietysti, tietysti ... leikkiähän minä vaan.—Kotivävykös siitä Juhasta sitten tulee?»

»Niin on ajateltu», iski Keskitalo silmää.

Uutela hymyili tyyntä hymyään:

»En kai minä tässä rupea talontyttärestä mökin muijaa tekemään. Ja touhuun minun jo taas mieleni tekee.»

»Niin oikein!» ihasteli Keskitalo. »Mitäs aattelet, naapuri—emmeköhän nyt päättäisikin sitä lopullisesti?»

»Mutta mitäs Manta itse sanoo—noin vanhasta miehestä?» ehätti sisar puolittain leikillä, puolittain tosissaan.

»Manta *itse?*» hymähti Keskitalo. »Kiittäköön Jumalaa, kun saapi tuollaisen miehen! Ja

muutoin»—hän iski Uutelalle silmää—»vaimo vaietkoon seurakunnassa—kyllä kai Karoliina sen lauseen tuntee?»

Karoliinan olisi tehnyt mieli sanoa jotain koska hänkin oli vaimoihminen, mutta hän vain hymyili, kun muutkin hymyilivät.

»Pidetään sitten päätettynä», myhäili Uutela. »Minä tulen lauantaina kihlat tuomaan.»

»Ja sitten asiat reilaan!» sanoi Keskitalo, sipristäen taas silmälaudoillaan. »Ja niin me vielä ennen helluntaita istumme kukin viinapuumme ja viikunapuumme varjossa.»

He nauroivat kaikki.—Keskitalon raamatunlauseet sattuivat aina paikalleen, se oli tunnettu asia.

Keskitalo oli mennyt.

Mutta Uutela käveli pitkin permanttoa, molemmat kädet takintaskuissa ja silmät hiljaa säteillen. Sitten hänen suunsa vetäytyi nauruun—kuului pieni myhähdys.

»Kumpikos meistä nyt oikein kosi?» sanoi hän sisareen kääntyen.

Sisar katseli ihmetellen: »Sinä kai—kukas muu?»

»Kyll'maar me kosimme yhtä paljon molemmat», nauroi Uutela hiljaista nauruaan. »Katsos, Karoliina—Keskitalo on kyllä hyvä talo ja suku arvossa pidetty, mutta siellä on kaikki velkana, niin että tämmöinen vävy-poika on enemmän kuin joulu taloon—taitaisi muutoin pian vasara paukkua. Sillä raamatunlauseet eivät kelpaa velkojen maksuksi!» pisti hän kuin pilkaton. »No no, hyvä mies ja viisas mies—kyllä me toisemme ymmärrämme.»

Sisar ei voinut olla ihailematta veljeään—hän oli taas tuo sama tasainen Juha, jonka pinnalla ei näkynyt muuta kuin hymy ja viisaitten silmien hiljainen säteily. Se iän ero tosin vielä kerran pyrki mieleen nousemaan, mutta hän piti sitä jo itsekin lapsellisena.

Mutta Uutela yhä hymyili, jatkaen omia ajatuksiaan:

»Katsos, Karoliina! Minä en ole koskaan juossut onnen perään, minä olen vaan katsonut sitä lujasti silmiin, ja se on juossut minun perääni. Ja niin taitaa nytkin olla»

2.

Tämä oli hänen päivänsä, tämä toinen kuulutuspäivä.

Uutelasta tuntui niinkuin koko hänen entinen elämänsä, kaikki puuha ja ponnistus aina Lumikankaan ajoista asti olisi tarkottanut vain tätä päivää.

Hän heräsi jo neljän aikaan. Toukokuun aurinko helotti, kastehelmet kimmelsivät puissa ja ruohossa. Uutela ei ollut koskaan ennen huomannut semmoista kastehelmien paljoutta.

Kaikki muukin oli hänen mielestään niin toisenlaista. Ilma oli linnunlaulua täynnä, suurta ja pientä ääntä, viserrystä ja piipitystä.

Merkillisintä Uutelasta oli, että kukotkin olivat tänä aamuna aivankuin keskenään kilpasilla. Ensin lauloi Hankamäen kukko, sitten Alastalon ja aivan samaan aikaan jo Tuomalan, sitten oli koko kylä kukonlaulua täynnä. Ja taas joku!—Se kuului mäen takaa, Keskitalosta päin.

»Jokohan se Mantakin on mahtanut havahtua?» myhäili Uutela. »Luulisi jo vähempäänkin iloon heräävän!»

Kahdeksan aikaan Uutela läksi morsiuustaloon—muhkean näköisenä mustissa verkavaatteissaan ja mustassa tasapohjaisessa lakissaan.

Hän ei voinut olla tiellä käydessään hymyilemättä, muistellessaan kuinka Hanna, morsiamen nuorempi sisar, oli arvellut että sulhasmiehenkin pitäisi ostaa itselleen hattu, niinkuin isällä ja muillakin oli. »Lapsettaa, lapsettaa», oli hän hymyillyt. »Lakissa minä olen laskenut koko ikäni.»

Aamiaisen hän söi Keskitalon väen kanssa. Morsian vain ei ollut mukana, hän vielä puuhaili kamarissaan, juhlatamineitaan kuntoon laitellen.

Sitten lähdettiin kirkolle.

Uutelan mieltä hiukan kaiveli, että hänen piti tehdä tämä matka toisen hevosella, vaikkapa apenkin. Hän oli kuitenkin omasta puolestaan ostanut uudet kärryt ja välähtelevät valjaat—se ikäänkuin tasotti asian.

Morsian—tanakkatekoinen, terveenpunainen tyttö—astui ulos silkkeineen, pitsireunuspuseroineen, pitkin kultavitjoineen ja sormuksineen.

Uutelan silmät säteilivät kirkkainta säteilyään. Hän oli vähällä sanoa ihastuneen sanan, mutta muisti samalla että sehän olisi kuin omansa kehumista, koska kaikki tuo komeus oli hänen morsiuslahjojaan.

Keskitalo pelasti pulasta.

»Kylläpä se Manta nyt on korea—niinkuin Saaban kuningatar kunniassaan!» leikkasi hän kepeänleikkisästi raamatullisen vertauksen.

Morsian katsoi punastuen alas.

»Kaunis on—jumalan luomasta», myhäili Uutela. Nyt hän ei kehunut omaansa, ja asia oli kuitenkin sanottu.

Sitten he nousivat kärryille koko talonväen katsellessa. Uutela maiskautti hevosen liikkeelle.

Liinu oli tänään tavallista vinhemmällä tuulella—niinkuin hänkin olisi ymmärtänyt päivän merkityksen.

»Sinussahan taitaa olla oikein juoksijan vikaa», myhäili Uutela, kiinnittäen ohjia kireämmälle.

Hevonen iski yhä tulisemmin jalkaa, pyörät sirisivät ja valjaitten tinahelat välähtelivät—Uutelan omassa mielessäkin sirisi ja välähteli.

Hän ei ollut koskaan ennen huomannut että nuori, vaalea koivunlehti näyttää niin ihanalta taivaan sinistä taustaa vasten.

»Katsos, kun koivutkin jo ovat hiirenkorvalla!» sanoi hän ääneen, ajatellen että se oli nyt niillä, niinkuin hänelläkin, nuortumisen aika.

Kyläseutu jäi, tie sukelsi aukealta pieneen metsäsaarekkeeseen.

»Linnut niin laulavat!» sanoi Uutela taas, ylös puihin katsellen.

Morsian ei vastannut.

Metsikön keskellä oli alava notkelma. Siellä juoksi pieni puro, kuletellen kevään viimeisiä vesiä.

»Purokin niin kauniisti solisee!» Uutela jälleen ihasteli.

Morsian oli yhä vaiti.

»Kas kun morsian on ajatuksissaan», hymyili Uutela. »No, antaa olla, aatelkoon ja iloitkoon nyt itsekseen, niinkuin minäkin.»

Metsä loppui ja Liinu puhaltihe loivaa alamaata rivakkaan raviin. Edempänä näkyi muutamia jalan kulkevia kirkkomiehiä.

He sivuuttivat ne vaihtaen hymyilevän hyvänpäivän.

»Kas vaan tuota Uutelaa!» luki hän heidän hymyilystään. »Eikös ottanut nuorta ja pulskaa niinkuin hyllyltä. No, joka on nuorena jotain, on vanhanakin!»

Sen jälkeen näkyi kirkkomiehiä tiheän päähän.

Seuraavien ohi ajaessaan Uutela ei malttanut olla lisäämättä: »Kaunis ilma tänäpäpä!»

»Ja hauskat ajat!» vastasi joku iskien merkitsevästi silmää—toiset hymyilivät.

»Niin on, niin on», myhäili Uutela, yhä tyytyväisempänä.

Tie kulki nyt avaran vastakylvetyn peltovainion läpi. Pitkät väkevämultaistet sarat hyväilivät Uutelan maamiessilmää ja houkuttelivat hänen aivankuin vetämään kostean mullan keväistä tuoksua sieraimiinsa.

»Kelpaa nyt kauranjyvän itää!» virkahti hän iloisesti.

Morsian ei sanonut siihenkään mitään.

Mutta Uutelasta tuntui, että pitäisi heidän sentään jotain keskenäänkin puhua.

»Montakos hehtoa teillä tänä keväänä kauraa kylvettiin?» kysäsi hän. »Jouduitkos tietämään?»

»En!» vastasi morsian. Mutta hän säpsähti itsekin vastauksensa lyhyttä ja lisäsi kiireisesti: »Kun en sattunut yhtään kuulemaan.»

»On se isäsi mahtanut ainakin kymmenen hehtoa», puheli Uutela tyytyväisenä.

Kirkkokin jo näkyi. Uutela päästi Liinun rivakkaan juoksuun.

Lähemmäksi jouduttuaan he ajoivat muutaman poikaparven ohi. Uutela tunsu pitenevänsä ja suorenevansa, hän kiristi Liinun pään ylpeästi koholle ja ajoi sivulleen vilkasematta ohi.

»Näin sitä tyttöä viedään!» teki hänen mieli huudahtaa. »Miltäs tuntuu?»

Kirkonmäellä oli jo runsaasti väkeä. Hevoset seisoivat pitkin aitovieriä ja kiinnitysjohteita. Ihmisiä liikuskele sinne tänne tai seisoskeli pienissä ryhmissä hiljaa puhellen.

Uutela ajoi erään johteen luo. Hän aikoi oikein auttaa morsianta kärryiltä, mutta tämä pyörähti niin nopeasti alas, ettei Uutela ennättänyt kuin vähän hihaa sivuta ja hymyillä.

Sitten hekin lähtivät liikkeelle.

Uutelasta tuntui että kaikki katselivat vain heitä, ensi sijassa kuitenkin häntä, Uutelaa.

»Mitäs siinä nyt ujoilet», myhäili hän hiljaa morsiamelle, joka näytti hiukan kuin punastelevan ja vitkailevan. Itse hän asteli pystypäisenä, hymyillen lämpimintä hymyään ja nyökäyttellen päätä oikealle ja vasemmalle, jopa väliin lakkinsa lippaakin kädellään sipaisten.

»Mennäänköhän kirkkopihaan kävelemään ja hautaristejä katselemaan?» ehdotti hän morsiamelle.

»Mennään vaan!» sanoi morsian ilostuen ja oikasi pientä sivuporttia kohti.

Uutela nauroi: »Ei nyt sentään takaporteista, mennään pääportista vain.»—Morsian seurasi hämillään.

Lähellä porttia seisoivat muutamia tuttuja isäntiä. Uutela ei kuitenkaan pysähtynyt, vaan ainoastaan nyökäytteli päätä ohimennessään.

»Ei taida Uutela nyt joutua juttelemaan?» sanoi joku leikkisästi silmää vilauttaen.

»Toisen kerran, toisen kerran», hymyili Uutela olkansa yli jatkaen tyytyväisenä matkaansa.

Portin luona oli vehnästenkaupustelija, olipa limonaatiakin suuren tavaralaatikon kannella. Myyjä aivan erikoisesti iski Uutelalle silmää, katsahtaen samalla morsiamen.

Uutelan olisi tehnyt mieli ostaa—vain sentähden että tämä kaikki oli niin hauskaa ja ihmiset niin erityisen huomaavaisia. Mutta hän oli liian ylpeä tarjotakseen laatikon kannelta, siksi hän ainoastaan hymyili ja nyökäytti ystävällisesti päätään.

He astuivat sammaltuneella kiviaidalla ympäröityyn suureen kirkkopihaan, jonka toinen puoli oli hautuumaana. Koivut ja pajut jo vihottivat, haavat yksin seisoivat tummina ja alastoman vakavina.

Kihlatut lähtivät kiertämään hautuumaan käytäviä, aina väliin pysähtyen ja hautakirjotuksia lueskellen. Morsian ei puhunut juuri mitään, mutta Uutelalla oli tuontuostakin joku hyvänsävyinen sana entisistä nuoruuden tuttavistaan, joista monet jo lepäsivät mullassa.

He olivat pysähtyneet erään yksinkertaisen, hiotun kiven eteen.

»Kenenkäs se on?» kysyi Uutela, joka ei osannut latinaisia kirjaimia.

»*Saksan Ingrid*», luki morsian. Mitään muuta ei kivessä ollutkaan, ei edes syntymä- eikä kuolinpäivää.

»Vai niin, vai se nyt on sen Saksan Ingridin—ja oikein kivi!»

Morsian käveli edelleen, mutta Uutela jäi yhä kiveä katselemaan. Merkillistä! Nyt vasta hänelle ikäänkuin selvisi Ingridin tarina. Kuinka nuori vierasmaalainen nainen hoiteli Huhdin majuria, vanhaa miestä. Jaa-a, siinä on ollut paljon, kun sen oikein ymmärtää! Hänen teki mieli puhua tästä uudesta käsityksestään morsiamellekin, mutta sitten hän vasta muisti: eihän heitä, majuria ja Ingridiä, oltu edes vihitty—ja vaiken.

Morsian oli sillä välin kulkenut pohjoista kulmaa kohti.

Uutelalle tuli melkein hätä—sielläpäin oli Maija-vainaankin hauta. Niinkuin siellä kulmassa, suuren haavan alla, olisi maannut köyhä sukulainen, josta ei mielellään puhu.

»Eiköhän mennä jo kirkkoon?» huusi hän morsiamen jälkeen.—»Kun ne eivät kuulu pitävän, että niille muistutetaan entisistä vaimoista», puolusteli hän itseään ajatuksissaan. »Ja mitäs meillä oikeastaan on kuolleitten kanssa tekemistä!»

He läksivät suoraan kirkkoon, katselematta enää sen enempää edes tien varrella olevia ristejä.

Kirkko oli jo melkein puolillaan, kun he astuivat pääkäytävän ovesta sisään.

Mutta morsian rupesi heti oven luona katselemaan sivuilleen.

»Eiköhän jäädä tänne?» kuiskasi hän. »Täältä näkee niin hyvin.»

Uutela pysähtyi ja katsoi kuin tutkistellen häntä silmiin. Mutta sitten hän taas hymyili tyyntä hymyään.

»Ei, kyllä me menemme lähelle alttaria», sanoi hän.—»No, eihän se niin ylötön ihme ole—täytyy nuoria ymmärtää», tyyntytteli hän itseään.

Tämä oli Uutelan mielestä hänen elämänsä kaikkein juhlallisin hetki, kun hän näin astui nuoren morsiamensa kanssa kirkon läpi, kaiken kansan katsellessa. Hän kulki hitain, varmoin askelin punaiseksi karahtaneen morsiamen rinnalla, jopa tervehti ohimennen muutamia tuttavampia katseella, koska päännökytys ei sopinut.

He istuivat lähelle alttaria—Uutela käytävän oikealle, morsian vasemmalle puolelle.

Jumalanpalvelus oli alkanut.

Mutta Uutela ei joutanut sen menoa paljonkaan seuraamaan; hänen mielensä oli täyttänyt uusi ajatus. Hän oli pappia odoteltaessa katsellut alttaritaulua, ja silloin hänen sielunsa läpi kulki kuin uusi valaistus.

Taulu esitti Mariaa ja Joosefia Jeesuslapsen kanssa. Uutela oli heikko raamatun tuntemisessa, mutta joku kohta heidän elämästään se mahtoi olla.

Maria oli kaunis nuorena kukoistuksessaan—Uutelasta näytti että hänen kasvonsa olivat hyvin paljon Mantan kasvojen kaltaiset, vaikka tietysti kauniimmat, koska hän oli Jumalan äiti. Mutta se ei tässä ollut merkillisintä, vaan—Joosef. Kuinka hän nyt vasta ensi kerran huomasi, että Joosef olikin *vanha mies*, ainakin 60, ellei 70:kin ikäinen. Ja päälaki jo aivan paljas! Hän ei voinut olla ikäänkuin vertailematta—hänellä itsellään oli vielä aivan täysi vankka tukka, eikä hän muutenkaan missään tapauksessa näyttänyt noin vanhalta.

Tämä kaikki vaikutti häneen niin omituisesti, että hän tunsikin hiljaista väristystä ruumiissaan, sen yhteydessä mitä äsken oli käytävällä tapahtunut, kun morsian melkein esteli astua hänen rinnallaan kirkon läpi. Aivan selvään näki, että Maria tuolla taulussa hymyili toisella puolella kasvojaan niin rakkaasti Joosefille, vaikka katselikin ensi sijassa lasta.

Hänen olisi tehnyt mieli välttämättä saattaa tuo ajatus morsiamenkin huomioon, kehottaa häntäkin taulua katselemaan. Mutta he istuivat erossa.

Uutela katsahti käytävän yli.

»Aivan oikein, jo se katselee!» riemastui hän. »Ensin tietysti Mariaa—no, muuta ei tarvita, kyllä sinä sen *toisen* sitten huomaat.»

Morsian havaitsi Uutelan katselevan hellittämättömästi itseään. Hän kävi kasvoiltaan punaiseksi ja painoi päänsä alemmaksi.

»Nyt se ymmärsi ja häpesi», ajatteli Uutela kääntyen taas taulua katselemaan.

Marian ja Joosefin historia esiintyi nyt hänelle aivan uudessa valossa. Hän ajatteli sitä koko saarnankin ajan. Kuinka Joosef oli mahtanut puuhata ja rakennella taloja Natsaretissa, kuinka hän sitten oli kosinut—olivatkohan hekin käyneet kirkossa? Tietysti!

Ainoastaan kuulutusten aikana hän ajatteli muuta. Hän istui suorana ja arvokkaana, tuntien ihmisten katseet selässään. Ja hänestä tuntui että rovasti luki tavallista painokkaammalla äänellä: *Talon tytär, nuori neito* Manta Kustaantytär.

Lähtösiunaukseen kumartuessaan hän rukoili, että heidän välinsä tulisi samanlaiseksi kuin Marian ja Joosefin—niinkuin se nyt tänään oli hänelle uudessa valossa selvennyt.

Kirkosta lähtijöillä oli kiire. Jotkut ostelivat vielä vehnäsiä, toiset heittelivät hyvästejä, hevoset kuopivat maltittomina kärryille noustaessa.

Uutela oli aivan ensimmäisiä lähtijöitä. Hän ei paljon katsellut eikä kuunnellut. Hänen mielensä täytti yhä tuo yksi ajatus, mielihyvä siitä että heidän kirkossakäyntinsä oli saanut sellaisen sisällyksen.

Kun hevonen ensimmäisessä ahteessa hiljensi käynniksi, ei hän voinut olla varmuuden vuoksi sentään kysymättä:

»No, mitäs pidit taulusta—eikös se ollut kaunis?»

Morsian hätkähti, ymmärtämättä mitä toinen tarkoitti.

»Kyllähän se oli...» vastasi hän umpimähkään, miltei itku kurkussa.

»Niinkuin arvasin», hymyili Uutela. »Kyllä se sen ymmärsi.»

3.

Kesäaika oli mennyt—häineen, heinäkiireineen, elonkorjuineen ja hiljaisine syyspuuhineen.

Elettiin jo lokakuun alkupäiviä.

Keskitalo oli juuri palannut metsästä ja istui nyt, lyhyen päivän alkaessa hämärtyä, yksinään keittiön penkillä.

Hän tunsu itsensä väsyneeksi. Rinta oli yhä heikontunut ja koleat syysilmat kaiketi olivat vaikuttaneet, että hän oli alkanut entistä enemmän yskiä.

Siitä huolimatta, tai osaksi juuri sen johdosta, hän kuitenkin tunsu itsensä tyytyväiseksi.

Kaikki oli käynyt juuri niinkuin hän oli suunnitellut. Talo oli vihdoin velaton ja sen säilyminen suvussa taattu; poissa tuo raskas taakka, jonka painon hän oli tuntenut aina nuoruusvuosistaan saakka. Olipa enemmänkin—lapsilla taattuna runsas perintö, koska Uutela ei voinut enää olla monien vuosien mies eikä vanhuutensa vuoksi edes saada lapsia. Sillä juuri siinä se oli hänen suunnitelmansa solmu, että nuori vävy olisi perustanut oman perheen, vaan Uutela toi kaikki entiseen pesään mitään erottelematta.

Eikä Uutela tuonut mukanaan ainoastaan varallisuutta, vaan samalla aivankuin uutta elämää taloon—niin hupaisaa kesää ei Keskitalo muistanut pitkiin aikoihin eläneensä. Pojatkin sopivat niin mainiosti hänen kanssaan. Mikäs sellaisen miehen kanssa! Aina tasainen, aina hymyilevä ja puuhakas kuin nuori poika—nytkin paraikaa suurta kaurakuormaa Hämeenlinna viemässä.

Ja nuoren parin välit näkyivät menevän oikein hyvin—juuri niinkuin hän oli ajatellut silloinkun muut hiukan epäilivät. Mikäs sellaisen miehen kanssa!

Oli se sentään onnellinen ajatus, tuo Uutelan vävyksi ottaminen! päätti hän, sellainen ovelan itsetyytyväinen hymy kasvoillaan, kuin että se oli temppe, jonka nerokkuuden ainoastaan hän perinpohjin tunsu. Muut näkivät vain pinnalta, eikä hän ollut pitänyt tarpeellisena edes kaikkea selittää.

Huone oli hämärtynyt. Keskitalo tuskin huomasi että vanha emäntä, niinkuin häntä nyt sanottiin, astui sisään.

Emäntä tuli kuin hiipien ja viivytteli oven luona. Hämmästys, suru ja pelko kuvautui yhtäikaa hänen kasvoillaan.

Se ei jäänyt Keskitalolta huomaamatta.

»Mikäs nyt on?» kysyi hän.

»Voi voi!» vaikeroi emäntä käsiään väännellen. »Nyt on hullusti...»

»Mikä on hullusti?» Keskitalo nousi kuin apuun rientääkseen.

»Älä suutu isä!» rukoili emäntä.

Se sai Keskitalonkin levottomaksi:

»Mutta sano jo herran nimessä!»

»Voi voi, isä! Mantan asiat ovat...» sopersi emäntä katkonaisesti.

Keskitalo tunsu rintaansa kuristavan. Hän ei vielä kukaan tajunnut, ainoastaan kuin levottoman omantunnon kuiskauksesta jotain aavisti.

»Minä jo jonkun aikaa epäilin... vaikka se koetti salata», selitti emäntä hätäisesti. »Nyt juuri pääsin perille... Mutta älä suutu, isä!»

Keskitalo tunsu vapisevansa. Nyt hän ymmärsi—kaikki alkoi mennä hänen ajatuksissaan sekaisin.

»Missä hän on?» kysyi hän.

»Pirtissä.—Mutta älä suutu... koetetaan ottaa selkoa kuinka se oikein on.»

He menivät peräkanaa kiireisesti porstuan läpi.

Tytär seiso i muurin luona kuin kivettynyt, katse maassa, kasvot tuhkanharmaina.

Keskitalo tunsu tukehtuvansa. Hän oli aikonut kysyä jotain Uutelasta, nyt se oli tarpeetonta. Ainoastaan suuren synnin tehnyt voi olla tuon näköinen.

»Onko se totta?» sai hän vaivoin kysytyksi.

»On...» vastasi tytär tuskin kuuluvasti, painaen päänsä vieläkin alemmaksi.

Keskitalon silmät mustenivat, hänet valtasi kamala viha. Hänen toinen kätensä puristui nyrkkiin.

»Isä kulta, isä kulta, älä Jumalan tähden!» rukoili emäntä tarttuen hänen käsivarteensa.

»Mitäs olet tehnyt, kelvoton?» Keskitalo oli niin kuohuksissaan, että hänen täytyi pysähtyä henkeä vetämään.

Tytär, joka tähän saakka oli ollut kalpea kuin palttina, tuli äkkiä kasvoiltaan hehkuvan

punaiseksi.

»Mitäs isä pakotti... vaikka minä itkin ja pyysin...» sanoi hän torjuvasti, yhä lattiaan katsoen.

»Minäkö pakotin? Sinä tiedät itse, että talo olisi mennyt ja...»

Lause jäi keskeneräiseksi. Keskitalo ei tiennyt enää itsekään mitä ajatella. Hetki takaperin hän oli ihaillut suunnitelmansa erinomaisuutta—nyt oli kaikki häpeällisesti murskana. Niinkuin hän olisi itse ollut syyllinen ja saatu kiinni juuri teossa...

»Jos se sentään on Uutelan...?» ehätti emäntä, katsoen mieheensä rauhottavasti ja sitten tyttäreen kuin viimeiseen pelastuksen toivoon.

Niinkuin pahahenki olisi sinä hetkenä mennyt tyttäreen. Hän kohotti päänsä, häpeän sijaan ilmestyi kasvoille julkeus ja viha.

»Uutelan!» huusi hän kuin veristä häväistystä torjuen. »Uutelalla ei sen kanssa ole mitään tekemistä!»

Keskitalo luuli maahan vaipuvansa. Enin häntä kauhistutti tyttären kasvojenilme.

»Herra Jumala!» vaikeroi hän. »Keskitalon suvussa ei ole ollut ainoatakaan huonoa ihmistä.»

Tytär yhä yltyi.

»Nyt on!» huusi hän luonnottomalla äänellä, silmät oudosti pyörähtäen.

Keskitalo astui askeleen kohti.

»Hiljaa, taikka minä tapan!—Kenenkäs kanssa se on?» läähätti hän.

»Kenenkä tahansa!» huusi tytär kiiluvin silmin—niinkuin hän olisi ollut mieletön.

Keskitalon teki mieli lyödä. Mutta hän tunsu itsensä niin voimattomaksi, ettei hän olisi kyennyt kättään nostamaan. Hänen rintansa ikäänkuin luhistui sisään ja hän sai yskänkohtauksen.

Vanha emäntä alkoi taputella hiljaa hänen hartioitaan, että kohtaous menisi pikemmin ohi.

Kun se vihdoin helpotti, vaipui Keskitalo kasvoiltaan punaisena hervottomasti lavitsalle.

»Niin on porton polut», huokasi hän kuin itsekseen, »syö, pyyhkii suunsa ja sanoo: En minä mitään tehnyt ole!»

Tyttären leuka tärähti, hän kääntyi äkkiä pois päin, peitti kasvonsa käsillään ja meni kiireisesti ulos.

»Herra Jumala, Herra Jumala, mikä tässä nyt turvaksi tulee?» valitti emäntä vaipuen miehensä viereen lavitsalle.

Keskitalo istui pitkän aikaa pää käsien välissä eteensä tuiottaen. Hän tunsu lattian keinuvan jalkainsa alla kuin lainehtivan järven.

»Mene sinä keittiöön, en minä jaksan nyt mitään ajatella. Puhutaan sitten—ehtoollisen jälkeen.» Hän koetti hymyillä: »Mene nyt!»

Emäntä huokasi ja lähti kuin unissaan kulkien.

Mutta Keskitalo istui ja tuiotti yhä eteensä. Hänen silmiensä editse kulki koko eletty elämä. Huolta ja velkatakaan painoa se oli ollut, mutta kotielämä oli ollut ehjä ja onnellinen. Ja hyvä nimi heillä oli ollut perintönä polvesta polveen.

Hetken päästä hän nousi ja kulki raskain askelin makuukamariin. Sytytti siellä lampun ja otti säilikön päältä vanhan raamatun esiin.

Keskitalo luki usein raamattua, varsinkin milloin oli kova paikka edessä tai kun oli hyvin käynyt. Arkioloissa hän käytti sen lauselmia sattuvina puheenparsina, mutta tällaisina hetkinä hän etsi tukea.

Hän luki pitkän aikaa, aluksi ahdistettuna, sitten vähän rauhottuneena. Sitten hän vaipui taas miettimään.

Hänestä tuntui käsittämättömältä Jumalan sallimukselta että juuri nyt, kun hän vihdoin luuli lepoon päässeensä, hänen hartioilleen laskettiin taakka, jonka rinnalla kaikki entinen oli vain leikintekoa. Oliko hän sellaista ansainnut?

Silloin hänen mieleensä johtuivat Jobin onnettomuudet. Hän etsi sen paikan raamatusta ja alkoi uudelleen lukea.

Kun hän vihdoin pani kirjan kiinni, tunsu hän itsensä rauhallisemmaksi ja ajatuksensa selvemmäksi.

Emäntä tuli hiljaa sisään.

»Manta siellä itkee kamarissaan...» ilmotti hän.

»Osaakos se hävytön vielä itkeä?» vastasi Keskitalo katkerasti, vaikka tunsi tuon tiedon tekevän niin sanomattoman hyvää.

»Ei tämmöistä ole nähty eikä kuultu», sanoi hän sitten. »Ei ole ollut minun suvussani, eikä sinunkaan.»

»Ei ... kyllä tämä oli ensimmäinen tapaus.»

»Ja se vielä kehtaa syytellä muita!» sanoi Keskitalo kiivastuen.

»Minä epäilin alusta alkaen», huokasi emäntä. »Sinä, Kustaa, juoksit kunnian perään, nyt se vasta häpeä tuli!»

Keskitalo kääntyi ja katseli häntä pitkän aikaa äänetönnä.

»Jätätkö sinäkin minut nyt?» sanoi hän sitten murtuneena.

»Enhän minä, isä kulta»—kyyneleet herahtivat emännän silmiin—»vaan kun sydän on niin täysi.» Sitten hänen hartiansa alkoivat täristä. »Minua niin viluttaa», sanoi hän nyyhkytysten välistä.

»Sinun täytyy mennä maata», puhui Keskitalo hetyneenä. »Äläkä nyt noin—ehkei kaikki ole vielä mennyttä—täytyy miettiä.»

Hän lähti hiljaa kävelemään, hieroen kädellään kuumaa otsaansa. Kun emäntä oli ennättänyt vuoteeseen, istahti hän sängyn reunalle.

»Sodassa pitää ihmisen oleman maan päällä», huokasi hän. »Minä ajattelin kaikki niin hyvin. Kaikille olisi käynyt hyvin: Uutelalle, meille, lapsille, ja hän olisi kyllä ennättänyt saada vielä nuoren miehen. Mutta se kelvoton!—Näitkös sinä minkälaiset hänen kasvonsa olivat?»

»Älä puhukkaan—ei hän ollut silloin järjissään!» Emäntä ratkesi taas nyyhkyttämään.

»Koeta nyt nukkua!» rauhotteli Keskitalo. »Kyllä minä aamuksi jonkun keinon keksin.»

He vaipuivat omiin raskaisiin mietelmiinsä kumpikin.

»Emme me jaksata tätä häpeätä kantaa, vaikka kuinka ajattelisi», sanoi taas Keskitalo. »Kun jokainen sen ymmärtää—kun Uutela on niin vanha ja kun hänellä ei ole ollut nuorempaanakaan lapsia.»

»Uutela!» huudahti emäntä kauhistuneena. Nyt vasta hän muisti sen puolen asiasta. »Voi Jumala, mitä hän sanookaan ja tekeekään?»

Keskitalon mielestä se ei kuitenkaan ollut pahin kohta.

»Uutela on hyvä mies, hänen kanssaan voisi aina jollainlailla tulla toimeen», sanoi hän. Ja kesken murheenkin hiipi taas tuo viekkaan ovela arkipiirre hänen suupieleensä: »Uutelalle sopisi aina sanoa: Voiko sadan ajastakaiselle vielä syntyä poika—vastaus katso 1:stä Mooseksen kirjasta. Mutta sen huutavat muut hänelle korvaan.»

»Niin niin, kun se nyt kuuluu koko maailmalle se asia!» huokasi emäntä.

Sitten he taas vaipuivat entistä raskaampiin ajatuksiin.

Pirtin kello löi kymmenen, löi yksitoista ja löi kaksitoista—he yhä valvoivat. Ja mitä enemmän aika kului, sitä suuremmaksi heidän hätänsä kasvoi.

He puhuivat yhdessä, mutta eivät voineet toisiaan lohduttaa. He rukoilivat yhdessä, mutta siitäkään ei ollut apua. He elivät näinä harvoina tunteina enemmän kuin monina pitkinä vuosina. Kuinka monimutkainen onkaan elämä—eivät he olisi voineet uskoa että ihminen voi langeta tämmöiseen avuttomuuteen.

»Jos kuitenkin täytyisi puhua Uutelalle?» ehdotti emäntä toivottomuudessaan. »Jos hän armahtaisi ja omistaisi? Onhan semmoista ennenkin nähty.»

Keskitalo hylkäsi jyrkästi sen ajatuksen.

»Ei, semmoiseen ei ole mitään kiirettä. Eikä Uutela ole tässä pääasia, vaan ihmiset. Ja ne eivät kuitenkaan uskoisi, ainoastaan nauraisivat.»

»Jumala, Jumala! Mihinkäs me nyt joudumme, kun ei näy pelastusta mistään!»

Kello löi yksi. Keskitalo säpsähti niinkuin hän olisi kuullut hätäkellojen äänen kirkontornista.

Hän oli pitkin matkaa ajatellut: Seuraavaksi lyönniksi minä jo jotain keksin. Lyönti seurasi lyöntiä, yhä suurempi pimeys kiertyi hänen ympärilleen. Hän tunsi olevansa aivan märkä, häntä alkoi värisyttää.

»Onko Jumala minut kokonaan hyljännyt?» huokaili hän ahdistuksessaan. »Miksi? Moni elää niinkuin tahtoo, ei koskaan sinun sanastasi välitä, etkä sinä kuitenkaan heitä koettele tämmöisillä onnettomuuksilla. Onko tämä oikein?»

Silloin hänet valtasi epätoivo, kauhea halu katkaista väkivoimalla häpeänsä kahleet. Hänen kasvonsa vääntyivät, hikikarpalot pusertuivat otsalle, sielun syvyydessä kamppailivat pelottavat voimat.

»Se on tehtävä—se on hävitettävä—minä hänet pakotan!» jupisi hän itseksensä.

Vaimo kuuli outoja kuiskauksia ja kavahti istumaan.

»Ei ei!—Miksei?—Ei ei... Herra Jumala!» kuuluivat taas tuskaiset kuiskeet pöydän luota.

Emäntä juoksi hätääntyneenä ylös: »Kustaa, Kustaa, mikä sinuun nyt tuli...?»

»Ei mikään—rukoile, rukoile!»

Keskitalo räytyi tuolin viereen polvilleen ja alkoi rukoilla kiihkeästi kädet ristissä, hikipisarain yhä putoillessa otsalta.

Kello löi kaksi. Keskitalo istui epätoivoonsa jähmettyneenä, hänen päätään pakotti, hänellä ei ollut enää ainoatakaan selvää ajatusta.

»Kun pääsisi pois, kauas pois!» ajatteli hän. Hän tunsu ettei tämä ollut ainoastaan perheen ja suvun, vaan koko paikkakunnan häpeä, josta kerrottaisiin kautta Hämeen. Ventovieraiden parissa sensijaan se ei olisi mitään, ei kerrassaan mitään.

Silloin hänen sydämensä lakkasi lyömästä—hänen aivojensa läpi kulki äkillinen välähdys.

Hän nousi kuin huumeissaan ja syöksyi säilikön luo, jonka laatikosta hän sai käsiinsä pienen painetun vihkon.

Keskitalosta tuntui aivankuin Jumalan johdatukselta, että hän mitään aavistamatta oli pannut talteen tuon vihkosen, joka muutamia päiviä takaperin oli tullut sanomalehden mukana.

Hän alkoi sitä selaila kiihkeästi, kuumat veret kasvoillaan.

»Mitä sinulla siellä oikein on?» kysyi emäntä, kohoten istualleen.

»Odota vähän», puheli Keskitalo. »Minä luulen että minulla nyt on jotain.»

Ja hän taas selaili. Piti sormia toisten lehtien väleissä, toisista etsi, tuijotti eteensä, raapi korvallistaan, ja yhä selaili.

Näin teki pitkän aikaa, emännän uteliaana odottaessa. Sitten hän veti kynnellä erääseen kohtaan vahvan merkin ja nousi.

»Nyt se on selvä!» puhui hän nopeasti keventyneellä äänellä. »Kaikki selviytyy. Me myymme Keskitalon ja muutamme kauas pois Hämeestä.»

Emäntä katsoi tyrmistyneenä.

»Niin juuri teemme!» jatkoi Keskitalo yhä kasvavalla vauhdilla. »Uutelalla on rahoja, me voimme ostaa esimerkiksi Savon puolesta pilkkahinnalla suuria kartanoita. Tuolla luettelossa on kymmenittäin semmoisia myytävänä. Kukaan ei siellä tunne, kukaan ei tiedä mitään, siellä se selviytyy Uutelankin kanssa kuin itsestään, kun ei ole ketään, joka korvaan huutelisi. Eikä tänne kuulu hiiskaustakaan, ei lapsesta eikä muusta. Ja lapsi voipi siellä kuolla, kaikki voipi painua umpeen.»

Emäntää värisytti.

»Voi voi, mitä sinä Kustaa nyt aattelet! Sinne vieraalle maalle vanhalla iällä? Ja kun et sinä taas pettäisi itseäsi tässä, niinkuin tuossa naimisasiassakin? Jos se tulee vaan hullummaksi. Ja onkohan tämä sitten oikein, omantunnon mukaan?»

»On!» sanoi Keskitalo lujasti. »Jumalan tahto on, että minä puolustan perheeni kunniaa.»

»Turhaan sinä, Kustaa, taidat tähän Jumalaa sekottaa», huokasi emäntä, vaikka hänkin jo tunsu mielensä keveämmäksi.

Keskitalo katsoi pitkään.

»Lue raamattua!» sanoi hän painokkaasti. »Kaikki, jotka ovat olleet rohkeat sukunsa ja kansansa puolesta, ovat menestyneet, aina Kalebista alkaen. Minä olen ollut heikko ja kivuloinen, mutta tämän asian tähden minä uskallan vaikka mitä, sillä elämä kestää hetken, vaan hyvä nimi pysyy iankaikkisesti!»

Emäntä yhä epäili, mutta hän ei voinut olla katselematta ihmetellen miestä—hän ei ollut vielä koskaan nähnyt häntä noin lujana ja päättäväisenä eikä puhuvan niin miehekkäästi. Hän aikoi vielä esittää epäilyksiään, mutta silloin hänen sisässään värähti niin kummallisesti—niinkuin hän itse olisi joskus toivonut, että miehensä olisi juuri tuollainen kuin hän nyt oli. Hän vaikenä ja ainoastaan katseli.

»Mutta kuinka sinä luulet saavasi lapset suostumaan?» kysyi hän sentään epäillen.

»Heidän täytyy!» sanoi Keskitalo lyhyesti. »Ja pojat sen kyllä ymmärtävät, sillä heille itselleen siitä kerran hyöty lankee, kun pääsevät avarampia aloja hallitsemaan. Ole sinä huoleti, kyllä

minä kaikki hyvin järjestän.»

Hän astui kerran edestakaisin permannolla. Sitten hän istahti vuoteen laidalle ja alkoi hiljaa puhellen selvittää suuren tuumansa yksityiskohtia.

4.

Ulkona oli syyspimeä yö, mutta sisällä rautatievaunussa oli lämmin ja valoisa.

Keskitaloa ja Uutelaa lukuunottamatta oli vaunu miltei tyhjä.—Miehet palasivat talonostomatkalta Savosta.

Keskitalo oli vaipunut vaunun nurkkaan, hattu toiselle korvalle painuneena, käsivarret velttoina sylissä—hän näytti nukahtaneen.

Mutta Uutela istui ja imeskeli ahkerasti lyhyttä piippuaan. Häntä ei nukuttanut, vaikka olikin levon laita koko matkalla ollut vähän niin ja näin.

Tämä matka kaikkineen tuntui hänestä hiukan omituiselta. Niinkuin hän, hiljainen kotipeltojen mies, nyt olisi siirtymässä tutuilta vaoilta suuren maailman pitkille, päättömille saroille.

Totta oli, että hänen entinen raataajaintonsa oli tänä kesänä taas noussut, maattuaan pari vuotta kuin lamauksissa. Totta oli, että Keskitalo tuntui liian pieneltä ja aivan liian valmiilta, ei ollut mihin oikein iskeä. Mutta nämä tämmöiset matkat—kun pitää istua jo vuorokausikaupalla junassakin.

Kyllähän tämä järki-puuhaa on, ajatteli hän. Nuoret vahvat pojat nousemassa—ne tarvitsevat tilaa. Ja sitten se Sontulan Kustaan kirje, sekin vielä pani kiirehtimään, ettei hyvä tilaisuus menisi käsistä.

Mutta se tuntui sittenkin liian hätäiseltä. Ei ollut koskaan ollut aikaa harkita oikein perinpohjaisesti koko kysymystä—noin niinkuin maamiehen on tapana: auran jälessä vako vaolta tai kirves kainalossa metsätiellä.

Naisväki siellä kotona minua ensin ihmetyttää! ajatteli hän. Olisi sentään luullut kotipuolikävän panevan hiukan vastaan tämmöisiä hommia. Etenkin vanhalla emännällä... No, kukas tietää, vaikka se nyt niin puhuu lasten edusta—kukas tietää.

Hän katsahti Keskitaloon.

Tuolla ne nyörit lepää! hän ajatteli. Sen hän oli huomannut alusta alkaen. Sellainen into ja touhu!

Hän katseli Keskitalon sisään painunutta rintaa, laihoja kasvoja ja nukkuneen velttoja jäseniä.—Kukas olisi uskonut tuommoisesta miehestä!

Niinkuin silloinkin—muisteli hän taas—jo menomatalla. Kulkee vaunusta vaunuun, kyselee kaikilta matkustajilta taloja, maita, metsiä, hintoja.—Mitä sinä nyt kaiken maailman taloja kyselet? oli hän, Uutela, ihmeteltyt—kun sitä Kustaan neuvomaa kuitenkin tarkotetaan. Mutta Keskitalo vain nauraa: kaksi tämmöistä poikaa reisussa, säkissä me porsas ostettaisiin, ohoh!

Siinä on jotain, oli hän ajatellut silloin, ja niin hän ajatteli vielä nytkin—olkoon mitä hyvänsä.

Varsinkin sitten ostopuuhiissa se näkyi vielä selvemmin—jatkoi hän taas muistelmiaan. Pitäisihän vanhan miehen ymmärtää, ettei kaupanteossa sovi hätäillä. No, itse talon hinnasta minä en mitään sano, vaikka olisi siitäkin voinut jonkun tuhannen pudottaa. Onhan se koko hovi, ja tavallisessa rakennuksessa niinkuin vanha herrastalo ainakin. Vaan annas maksaa irtaimista, mokomistakin lehmänsammakoista, tunkkaisista heinistä ja puolimädistä vilja-aumoista—kehtaavatkin sen roistot jättää jumalan viljan ulos mätänemään—annas maksaa kaksitoista tuhatta, ainakin viisituhatta liikaa! Eikä ymmärrä, vaikka minä isken silmää ja jo viimein sanonkin. Niinkuin sen kaupan olisi mikään hengenhätä ollut! Eikä auta muu kuin vain katsella kuinka nämä viekkaat savolaiset hymyilevät ja iskevät seläntakana toisilleen silmää, että näin sitä pitkätukkaisia hämäläiskoljoja keritään!—Perhana!

Hänen hämäläisluontonsa oli näissä muistelmissa noussut sellaiseen kapinaan savolaisia vastaan, että hän unohti kokonaan Keskitalon.—Senkin keppiherrat! Keppi pitää keikkua kädessä, vaan onkos havun pulkkaa pellolla?

No, no, tynnyytteli hän itseään. Hämeenmiesten työ sen vahingon ottaa pian takaisin. Mutta kyllä on sentään synty ja häpeä heittää viisi tuhatta tuommoisille lurjuksille!

Keskitalo oli alkanut hiljaksen kuorsata. Silloin Uutela taas muisti hänet.

Sitäkin minä olen ihmetellyt, miksi se sen kauppakirjan teetti yksin minun nimiini? No, onhan rahat kyllä minun, vaan kun me olisimme molemmatkin voineet olla isäntinä, kun kerran yhdessä ollaan ja kun minä vaan vävyksi tulinkin. Onkohan sillä siellä Hämeessä joku vanha, hämärä velka, jota lähtee ikäänkuin pakoon, kun se noin tahtoo omaisuuden minun taakseni turvata? Ja miksei hän ole siitä koskaan mitään minulle ilmottanut? Mitä se merkitsee...?

Hän kumartui eteenpäin ja rupesi katselemaan tarkkaan Keskitalon kasvoja. Hän tahtoi ikäänkuin tunkeutua hänen aivoihinsa ja nähdä mitä siellä liikkui—nyt kun mies nukkui eikä tiennyt pitää varaansa.

Sen ketunkasvoista ei näe mitään, ei nukkuissa eikä valveilla! sanoi hän itsekseen harmistuneena. Siin' on miestä! Lennättää ihmisiä Savoona saakka, ostattaa taloja ja pitää ne nyörit sisässään kuin kalliossa. Ja että kaikki nyt on mennyt *sinun* mielesi mukaan, sen minä kyllä näen—muutoin sinä et voisi noin unta vetää. Ja vielä nauru huulilla—minä tässä valvon ja valvon enkä saa unta vaikka mikä olisi!

Hän tunsu sinä hetkenä vihaavansa Keskitaloa, sen salaisuuden vuoksi, jonka hän epäili tämän sisässään säilyttävän. Miksei hän sitä minullekin ilmaise, kun kerran olemme ystävät ja sukulaiset?

No, taidan sentään tehdä syntiä—ajatteli hän taas—kun noin epäilen. Miksei mies puuhaisi lastensa hyväksi, nyt kun on pohjaa mistä ponnistaa? Juuri noinhan minä tein itse aikoinani—eipä mies niitä parhaimpia tuumiaan muille selittele, ei!

Ja kuitenkin hänestä tuntui niin omituiselta—niinkuin näkymättömät kädet olisivat tavotelleet hänen elämänsä ohjaksia, ne omiin käsiinsä riistääkseen.

Mutta asia oli päätetty, talo ostettu. Ja nyt minä olen *hovin* isäntä! Häntä hiukan hymyilytti.—No, rinnan me siellä isäntinä hääräämme, olkoon nyt kumman nimi tahansa papereissa. Ja kyllä me niille peijakkaan keppiherroille näytämme mistä puusta lusikka tulee! Vielä minä laitan yhden talon kuntoon ja näytän kuinka hämäläinen pajupehkokot pientareilta hätistää!

Hän alkoi yhä enemmän ja enemmän innostua—ne Hovin pitkät, matalaojaiset sarat ikäänkuin huusivat häntä ja hämäläistä voimaa avukseen.

Kyllä tässä nyt tulee aika kiireen kilakka, ennenkuin Keskitalo ja tavarat on myyty ja kaikki muuttokunnossa, ajatteli hän taas.

Samalla juna pysähtyi rymisten jollekin asemalle.

»Oh—oh!» huusi Keskitalo kuin pahasta unesta kavahtuen ja katseli silmät pyöreinä ympärilleen. »Missäs me oikein ollaankaan?»

»Talonostomatalla, naapuri», myhäili Uutela hiljaa-sädehtivin silmin toisen säikähdykselle.

Keskitalokin jo hoksasi. Miehet rupesivat yhdessä makeasti nauramaan.

5.

Maa oli vielä sula, vaikka marraskuu jo oli käsissä.

Hämeen haavat puutarhain ja pihamaitten nurkissa itkivät lehdettöminä myöhäsyksyn utuisessa ilmassa. Hämeen kuuset kuoppamäillä ja veräjänpielissä huokailivat ikävissään, ja pienet kiillottomat pisarat istuivat oksien nirpuissa ja ruohon kuihtuneella ruumiilla, vaikka päivä oli jo puoliin kulumassa. Kaiken yllä lepäsi tummanharmaa taivas laakeana ja raskaana.

Keskitalon väki teki Savoona muuttoa.

Jo kahtena edellisenä päivänä oli asemalle ajettu kaikenlaista kalua ja työasetta. Paljon sitä oli karttunutkin—vanhaa tuttua ja rakasta, josta ei raskittu luopua, vaikkei sitä olisi välttämättä tarvittukaan.

Tänään oli varsinainen lähtöpäivä.

Pitkiin jäähyväisiin ei ollut aikaa, vaikka jätettiinkin rakkaat kotitanhuat. Toiset tuskin ennättivät muuta kuin syrjäsilmillä vilkaista portista lähdettäessä, sillä karja juoksi ja äänteli sekasortoisena, luullen lautumelle pääsevänsä.

Ensimmäisinä kulki kymmenkunta lammasta Hannan ja kolmentoistavuotiaan Helkan ohjaamina. Niitä ei Hovissa ollut kuin muutamia, eikä kuulunut olevan paljon koko Savon puolella.

Sitten seurasi seitsemän lehmää ja leveäotsainen sonni, jota vanhin poika Vihtori nuorasta ohjaili. Toiset olisivat tyytyneet vähempään karjamäärään, mutta Uutela oli järkähtämätön, hän ei uskonut noista »savolaisista sammakoista» mitään hyvää.—Uutelaan oli sillä Savonmatkallaan mennyt itsepintainen epäluulo kaikkea savolaista kohtaan.

Viimeisenä kulkivat molemmat emännät, vanha ja nuori, kaikenlaista pikku sälyä täyteen ahdatuilla kärryillä, Liinun juostessa kärryjen perään sidottuna.

Vielä oli kärryillä, säkillä peitetyssä pärevasussa, suuri mustan- ja valkeankirjava Mikko kissa. Uutela oli tahtonut senkin mukaan—hän ei kerta kaikkiaan luottanut edes savolaisiin kissoihin.

Kulettuaan kotivainioiden läpi eläimetkin jo rauhottuivat. Tie nousi loivaa rinnettä pienelle mäentyppyrälle.

Siellä he pysähtyivät ja katselivat vielä kerran taakseen.

»Kyllä se Keskitalo sentään on kaunis!» huokasi Hanna pehmeällä äänellään, kainonsinisten silmien kaihoisesti värähtäessä.

»Onhan se», jatkoi Uutela samalla kaipaavalla sävyllä.—»Vaas sinne se nyt jääpi.»

Keskitalo vilkasi Uutelaan: jo oli aika hänen tarttua asiaan.

»Sinne jäi!» sanoi hän niinkuin menneestä asiasta. »Vaas minä puolestani lyön vetoa, ettei meidän tarvitse marssia täyttä kolmeakaan tuntia, niin jo Hovin katot pilkottaa!»

Hän sanoi sen niin tarttuvan leikkisästi, että kaikki rupesivat hymyilemään ja ikäänkuin noita uusia kattoja ajattelemaan. Helka yksin katsoi ihmetellen, vaas sitten hänkin hoksasi isän sanoissa piilevän sukkeluuden ja naurahti ääneen tälle huomiolleen.

»Painetaan vaas eteenpäin, päivä kuluu!» puheli Keskitalo hilpeästi. »Hei-hei, Heipparinna!» Hän huiskautti erästä lehmää piiskallaan. »Ja mitäs se Onnike siellä sivulle vänkää—juokses Kalle!»

Keventynein mielin lähdettiin eteenpäin. Ainoastaan vanha emäntä pyyhkäsi päällinansa kulumalla salaa silmänurkkaansa.

Tie kulki yhä asuttuja seutuja. Siellä täällä oli aina joku talo, torppa tai mökki.

Tuntui niin hyvältä että oli noita vanhoja tuttuja, jotka ikäänkuin jättelivät hyvästi ja toivottelivat onnea.

Melkein kaikissa, loitommissakin, heidän matkansa huomattiin. Ilmestyi aina ikkunaan joku pää, sitten useampia—ne sieltä myrtytien, palsamien, verenpisarain ja pelagoonien välistä katselivat ja ajattelivat lämpimiä jäähyväis-ajatuksia.

Joistakuista paikoista tultiin aina pihalle saakka ja katseltiin siitä. Eräistä lähemmistä huudettiin: »Onnea vain matkalle!»

Mutta sitten tuli asumaton metsätaival eteen, ja siellä pyrki mieli väkisinkin painumaan. Jokainen koetti sitä toisiltaan salata—huudettiin karjalle, juostiin ja huiskittiin, vaikkei se ollut aina tarpeenkaan.

Uutelankin tyyni hymyily alkoi riutua. Hän oli vähän väsynyt noihin monipäiväisiin puuhiin, ja kun nyt ei ollut kuulunut pitkään aikaan muuta ääntä kuin karjan sorkkain yksitoikkoinen sipsutus ja kärrynpyörien ainainen sirinä, niin olo alkoi tuntua tuskalliselta.

He kulkivat pienen, kivistä raketun maantiesillan yli.

»Kas kun ovat oikein kiviä johteeksikin ajaneet—en ole ennen huomannutkaan!» virkahti Uutela, iloisena että ilmestyi edes joku puheenaihe.

»Siinä ne ovat olleet koko kesän», kiirehti Keskitalo jatkamaan. »Aika poikia ovatkin!»

Uutela riensi tieltä alas siltaa sivultakin tarkastamaan.

»Niin on holvattu kuin kellarin katto», puheli hän. »Eikä semmoisia muualla laitetakkaan kuin Hämeessä!»

»Juuri niin!» näkyi toistenkin silmistä.

Keskitalo oivalsi asiain kallistuvan pahalle puolelle.

»Jo ne alkavat rakennella kivisiltoja joka paikassa», kiirehti hän. Sitten hän alkoi puhua Hemilän Oskarista, sillan rakentajasta, hänen laittamistaan navetoista, kaivoista ja silloista.

Keskitalo oli tänään kuin jousilla, koettaen pitää hyvää tuulta yllä joka taholla.

Mutta Uutela vilkasi häneen tuon tuostakin syrjäsilmillä ja ajatteli omia ajatuksiaan.

Tieltä kuului kärryjen rätinää—siellä tuli muuan tuttava naapurikylän mies vastaan.

Se sai mielet vallan ilostumaan.

»Vai sille pitkälle matkalle nyt ollaan menossa», sanoi vastaantulija pysäyttäen hevosensa.

»Mikäs pitkä tämä on, pari tuntia asemalle!» viskasi Keskitalo.

»No no», nauroi toinen. »Ihmettelen minä sentään minkätähden te sinne maailman taakse viitsitte muuttaa.»

»Minkäkö tähden?» nauroi Keskitalo. Hän osotteli vilkkaasti kädellään: »Kaksi tämmöistä vahvaa äijää täällä ja kaksi tuommoista turpeenpuskijaa tuolla—pieniksi ne käypi paikat meille Hämeessä!»

»No no», pani toinen, »on Hämeessä ennenkin eletty.»

»On eletty, vaan kun me aiomme *rikastua!*» säväytti taas Keskitalo.

Kaikki rupesivat nauramaan.

»Ja mitäs puhutkaan! Tuo Uutela on laittanut jo kolme taloa—totta sen täytyy saada vielä neljäs laittaa, ja Hämeessä alkaa jo talot olla reilassa.»

Se nosti jo ilon ilmoille.

»Niin niin», nauroi mies.—»No, onnea nyt vaan ja menestystä!» Hän lähti ajamaan.

Mutta Keskitalo huusi vielä hänen jälkeensä:

»Pistä minulle vain preivi, kun alkaa sinunkin mielesi rikkautta tehdä—perässä sinä kuitenkin tulet!»

»Niin sitä pitää!» ajatteli Uutela. Hänen sielunsa alkoi taas nousta kapinaan Keskitaloa vastaan. Vaikka toiselta puolelta hän ei voinut olla ihmettelemättä miestä, joka noin johti, hallitsi ja piti alakuloisiksi pyrkiviä mieliä aisoissa.

»Mikäs siinä, oikeinhan se on—mutta miksikäs se ei sano minulle mitään, miksikäs se pitää minuakin aisoissa?»

He olivat viime taivalta kulkiessaan yhä hiljalleen nousseet. Nyt metsä loppui, tie kaartui ja heidän eteensä aukeni äkkiä pieni hämäläinen kylämaisema.

He pysähtyivät kaikin—ainoastaan karja jatkoi omin hotein hiljaista astuntaansa.

Kylä oli vanha tuttu, mutta se ei ollut koskaan näyttänyt niin kauniilta ja vakavan juhlalliselta kuin nyt.

Keskellä kierteli ruskeapintainen tie vainioiden ja mäentyyppyräin lomitse, ikäänkuin luvanalaista kulkureittiä etsiskellen. Sen kahden puolen vilisi harmaat aidat. Niiden piirissä juoksivat möyheät, paksumultaiset sarat, mitkä pitkinä kaistoina aina metsänreunaan saakka, mitkä pieniltä kukkuloilta kaikkiin ilmansuuntiin hajautuen, toiset rehevinä ja orasvihreinä, toiset harmaankalpeina sänkileskinä, kolmannet mullanmuheina, auranviirut selässä ja syvät, väkevät ojat vielä lapion jäljeltä kiiltäen. Kaikkia niitä hallitsi punaiset tai harmaat talot—metsänreunassa, maantien varrella, kunnailta vainioiden keskellä. Siellä täällä pellonmäillä joku yksinäinen mänty tai suuri kivi katajapensaiden ympäröimänä, vielä useammassa kohti harmaa lato tai punainen maneesi.

Kukaan ei puhunut, Keskitalokin näytti liikutetulta. Sanaa sanomatta lähdettiin hiljalleen lakeudelle laskeumaan.

Uutela ei voinut enää itseltään kieltää, että häntä vaivasi ikävä. Hän ei tiennyt itsekään mitä hän oikein ikävöi—se vain oli syntynyt tuon pitkän äänettömän silmäyksen aikana, joka käsitti aidat, sarat ja ojat, puut, kivet ja ladot, talot savuavine piippuineen tai hiljaa höyryävine riihineen, kokonaisen kyläkunnan elämän. Ja kun hän nyt, jäätyään aivan viimeiseksi, näki edessään makeä laskeutuvana pitkähkönä kulkueena lampaat ja lehmät ajajineen, kärkyt istujineen ja perässä juoksevine hevosineen, niin hän ei voinut enää vastustaa hetken tunnetta.

»Tämä nyt merkillistä on», sanoi hän toisten luo tullessaan hiljaisen värähtävästi. »Niinkuin oltaisiin Abraham ja Lot, ja mentäisiin Kaanaanmaalle.»

Keskitalon suupielet vetäytyivät makeaan hymyyn, että Uutelakin kerran käytti raamatun vertausta. Hän kääntyi Uutelaan päin:

»Ja molemmille kävi hyvin ja heidän joukolleen—niinkuin myös olivat miehet ja veljekset keskenänsä!»

Uutelan kielellä kirpelöi myrkyllinen sana tuon lopun vuoksi ja sen hurskaanimelän äänensävyyn tähden, jolla se lausuttiin. Mutta hänen oma tunteensa oli siksi todellinen ja juhlallinen, että hän nieli harmsinsa eikä puhunut mitään.

Keskitalo sensijaan puhui sitä enemmän. Hän alkoi leveästi kertoilla millaista Savo on ja miltä siellä näyttää.

»Omiasi panet!» ajatteli Uutela harmistuneena. »En minä mitään semmoista nähnyt.—Vaikka kyllä minä sinun juttusi ymmärrän!»

Toisetkin kuuntelivat enää tuskin puolella korvalla—heidät oli vallannut sama tunne kuin

Uutelan.

»Katsokaas kuinka pulskaa orasta!»—»Arvolaan on laitettu uusi lasikuisti! Pitääköhän ne siellä kesällä kukkasia?» Huudahduksia ja mietelmiä risteili. Kaikki tuntui niin kauniilta ja rakkaalta, ettei sen vertaista voi olla missään muualla.

Vasemmalle erkanevan kujatien portin kulmauksessa kasvoi suuri veräjäkuusi.

»Pidäs vähän!» huusi vanhin poika, heittäen sonnin ohjausnuoran Hannalle. Itse hän riensi kuusen luo ja kiersi poikamaisen vallattomasti molemmat käsivartensa sen ympärille.—Kädet eivät ylettyneet yhteen.

»Tules, Kalle», huusi hän veljelleen. »Saammeko edes kahteen mieheen siitä selvää.»

Nuorempi veli juoksi iloisena avuksi.

Kahta täyttä sylystä he eivät kuitenkaan saaneet. Mutta he yhä mittailivat ja mittailivat, ikäänkuin vanhaa rosopintaista kuusta salaa syleillen—toisten hymysuin katsellessa.

»Sellaisia vaareja ei joka paikassa kasvakaan!» kehaisi Vihtori.

»Ei, kyllä on sentään kuusi komea veräjänpielessä!»

»Arvolan tallin takana on aivan samanlainen!» huudahti Hanna, osottaen kädellään sinnepäin.

»Ja tuolla—näettekös? On Hämeessä sentään komeita kuusia!»

Ne kaikki piti nyt jättää.

Ja niiden takaa häämötti Uutelan vertauksen nostamana matkan raskaansalaperäinen, kohtalomainen tausta. Ainoastaan jumalanmiesten, kuninkaitten ja sankarien he olivat lukeneet astuneen tällaisia polkuja, ei koskaan talonpoikaisten ihmisten eikä tämmöisten asiain tähden.

He nyt astuivat.— — —

Uutela pysähtyi ja nosti kätensä silmäkulmilleen, katsellen sen alta niinkuin ei olisi näkemäänsä uskonut.—Valtatiehen yhtyvän sivutien risteyksessä seisoivat vanhanpuoleinen vaimoihminen.

»Kas, Karoliina!» huudahti Keskitalo. »Ja tullut näin pitkän matkan.»

»Piti tulla edes hyvästi sanomaan», puheli Karoliina hyvänsävyiseen tapansa, tervehtien ohikulkijoita kädestä.

Sisarukset jättäytyivät muiden jälkeen.

»On ollut niin paljon puuhaa», sanoi Uutela kuin anteeksi pyytäen ettei hän ollut käynyt hyvästi sanomassa, vaan sisaren piti tulla.

Sitä seurasi pitkä äänettömyys.

»En minä olisi uskonut, että sinulle tuli siitä tämmöiset matkat», sanoi vihdoin sisar.

»En minäkään.»

Sitten he taas kävelivät kumpikin omia ajatuksiaan ajatellen.

Kyläseutu oli loppunut, he olivat nousseet pienelle metsäiselle mäelle.

»Nyt minä käänny», sanoi sisar.

Hän piteli veljen kättä omassaan, molempien silmät olivat kosteat.

»Jumalan haltuun nyt vaan!»

»Samalla tapaa!»

Sisaren olisi tehnyt mieli vielä sanoa: Näimmeköhän nyt viimeisen kerran? Mutta hän ei uskaltanut enemmän itsensä kuin toisen tähden.—Niin he erosivat.

»Kun aivan unohdin!» huudahti sisar kääntyen takaisin ja pistäen kuin salavihkaa pienen mytyn veljen käteen.

Uutela tunsikin kädessään että siellä oli paksut villasukat. Hän loi sisareen kiitollisen katseen ja kääntyi kiireisesti.

Yksikseen jäätyään hän pyyhkäisi kädenselällä silmiään.

Toiset olivat ennättäneet jo pitkän matkan edelle.

Tie kulki aivan pillisuorana, molemmiin puolin telefontipylväitten kauaskantava linja ihmeellisine lankoineen. Se nosti Uutelan mielessä sellaisen valtavan pitkänmatkan tunteen, kuin hän olisi kulkenut etäiseen iäisyteen.

Hän saavutti toiset viljellyllä tasamaalla. Tie oli muuttunut lokaiseksi, raitteet syvemmiksi, eläimet kahlasivat puolisaarta rapakossa.

»Karoliina lähetti vain terveisiä—jäätiin niin jälkeen», sanoi Uutela jotain puhuakseen.

»Kiitoksia vain.»

Lehmät olivat pysähtyneet hetkiseksi puhaltamaan.

»Aina tuonne saakka roiskunut!» valitteli Helka itkunsekaisella äänellä, hangaten esiliinallaan Ihanan reidestä lokapilkkua.

»Hullu tyttö!» teki toisten mieli huutaa, mutta kukaan ei raskinut.

Samassa alkoi kärryiltä kuulua surullista naukumista.

»Senkin on paha olla—Mikko!» lohdutteli Helka.

Keskitalo koetti vielä kerran lyödä leikiksi.

»Mitäs siinä nyt nau'ut? Kyllä sinä niitä uusia henttuja siellä pian saat, vaikka Hämeen tytöt jäivätkin!» lasketti hän tahallaan hiukan karkearakeisesti.

Mutta sekään ei enää naurattanut. Alakuloisuus oli vallannut mielet. Jokainen tunsu että nyt oli ainiaaksi jäämäisillään paljon rakasta ja pyhää, joka oli syöpynyt heidän sydänjuuriinsa saakka—niin he tunsivat.

Taivas oli synkistynyt. Päivän itkuinen ilma kyyneltyi utusateeksi, joka kääri erä erältä kaikki harmaaseen vaippaansa. Selvempänä kajasti enää vain lokainen tie.

Mutta sekin häipyi edempänä siihen sumuiseen, tuntemattomaan ja kohtalomaiseen, jota kohti he raskain askelin kulkivat.

6.

Pienelle sydänmaan asemalle oli päiväjunan tuloajaksi kokoontunut joukko rahvasta.

Sellainen oli tapa näin sunnuntaisin. Tultiin junaan katsomaan ja postia hakemaan, tultiin hiukan tarinoimaan viikkoisen aherruksen jälkeen harvaan asutun seudun yksinäisissä kolkissa.

Tällä kertaa oli kuuleman mukaan tulossa muutakin kuin vain posti tai joku omanpaikkakuntalainen.

»Nyt ne Hovin uuvet isännät, ne Hämmeen herrasväet tulloo», naureskeli silmää vilkuttaen muuan Hovin loismies, joka oli tullut hevosella asemalle vastaan. »Semmoisen ovat laittaneet tiijon.»

»Tullooko sitä paljonii joukkoo?» uteli joku.

»Minkä verran tulloon—kaks' vanahoo ukkoo ainai!»

Kuulijat naurahtivat.

»Ja se vanahemp' kuuluu olevan vävy ja nuoremp' appi», naureskeli kertoja taas.

»No elähän! Jopa jottain!» Hilpeys yhä kasvoi.

»Jotta sekö sitä on sitä Hämmeen puolen tyyliä?» pisti muuan.

»Se kait sitä lienöö!»

Odottajat hymyilivät toisilleen keskinäisen ymmärryksen pilke silmässä. He olivat ilmeisesti uteliaita, sillä he eivät olleet koskaan ennen nähneet oikeata hämäläistä.

Mutta heillä oli jo jokseenkin varma ennakkokuva. Siinä oli jotain kuulopuheen ja rotuvaiston pohjaa, »kaksi vanhaa ukkoa» selvensi hauskesti ulkoisia piirteitä, ja se seikka, että Hovin ostossa savolainen nerokkuus oli mujauttanut hämäläistä yksinkertaisuutta useilla tuhansilla, täydensi sitä sisällisesti. Kuva alkoi olla valmis.

Juna ajoi jyristen aseman eteen.

Sieltä ne hämäläiset tulivat, laskeutuen hitaan rauhallisesti erästä vaunusta alas—Uutela, Keskitalo, molemmat emännät ja Helka, naiset pieniä käsimitytyjä kantaen.

Edellimäisenä kulki Uutela. Hän oli vielä junassakin ollut alakuloinen, mutta heti Savon puolelle siirryttyä hänen hämäläisverensä oli alkanut nousta. Ja kun Keskitalo näytti tavallaan haluavan työntää hänet etualalle, tarjoten tavaravaunujen rahtikirjatkin hänelle, niin hän nyt ikäänkuin asettui johtoon.

Uutela hymyili tyyntä hymyään pienten silmäin hiljaa sädehtiessä, kun hän kohotti tuuman verran matalaa tasapohjalakkaa savolaisille tervehdykseksi.

Tervehdityt vaihtoivat paljonpuhuvan silmäyksen—siinä sitä nyt oli sitä oikeata hämäläistä!

Keskitalo nosti hattuaan hiukan keikarimaisesti, naiset sanoivat ujonsekaisen hyvänpäivän.

Savolais-silmäykset risteilivät. Kaiken muun suhteen ne olivat selvät ja varmat, paitsi nuoren emännän, jonka pulska puku, monet sormukset, kulta vitjat ja silkki saivat pienen erikoistarkastuksen osakseen. Siitä vaihdettu silmäys oli epämääräinen.

Uutela oli sillä välin saanut Hovin loismiehen käsiinsä.

»Siinähän se mies on—terveisiä vain Hämeen puolesta!» puheli hän niin hiljaisen kahdenkeskisesti, etteivät syrjäiset kuulleet juuri mitään. »Vaimoväki tulee nyt heti hevosella, vaan me miehet jäämme karjaa odottamaan, kun se tavarajunakin kuuluu pian tulevan.»

»Että siinäkö ne nyt on ne Hovin uuvet emännät eli rouvat eli miks' häntä sopinoo karahtierata!» puheli lipeästi vilkassilmäinen loisen vaimo. »No jo ol' hommat, kun niin pitkän matkan takkoo!»

Vanha emäntä ilostui ja alkoi heti selvitellä perheenomaisen sydämelliseen hämäläistapaan, että siellä ne ovat tavarajunassa vielä Vihtori ja Kalle ja Hanna, siellä ovat Kukut, Mansiket ja Heipparinnat ja Mikko. Ne lähtivät jo kahta päivää aikaisemmin, kun muut vielä kävivät sukulaisia hyvästijättelemissä, niin että nyt pääsevät kaikki yhtäkaa perille. Ja Ihana oli potkaissut vaunussa maitokiulun säpäleiksi, kun Hanna aikoi sitä lypsää...

»Pyhä yksinkertaisuus!» välähtivät ympärille kertyneitten savolaisten silmät.

»Kato ruojaa!» huudahti loisen vaimo osanottavasti. Mutta samaan aikaan hänenkin silmänsä jo ennätti vilauttaa emännän pään sivutse: yksinkertaisia, johan tämän näkee!

Uutela huomasi silmäin vilaukset, mutta hän vain hymyili.

»Alkakaas jo mennä!» sanoi hän lyhyesti naisväelle, nähdessään vanhan emännän aikovan vielä sydäntään purkaa. Itse hän läksi Keskitalon kanssa asemahuoneeseen rahtikirjoja selvittelemään.

Savolaisetkin pistäytyivät postiaan hakemassa. Pääasiassa he jo olivat uusista tulokkaista selvillä, mutta jäivät kuitenkin vielä katselemaan, kun oli hyvää aikaa.

Uutela ja Keskitalo ilmestyivät aseman portaille ja seisahtuivat siihen tavarajunaa odottelemaan.

Rimpiläinen, suustaan sujakka talonisäntä, ei voinut vastustaa kiusausta hiukan haastatella Hämeen miehiä.

»Terve tuloa vain, ja onneksi!» sanoi hän nostaen kohteliaasti hattuaan. »Kun meistä tulloon noapurit, niin tekköö mieli tieustoo että kumpi teistä nyt on se Hovin uus herra?»

Hän pani erikoisen painon »herra» sanalle. Lähellä seisovat kääntyivät päin pidätetty naurunpilke silmänurkassa.

»Eihän *meissä* ole yhtään herraa», myhäili Uutela hiljakseen silittäen korvallishiuksiaan lakinreunan luota. Hänkin pani erikoisen naurahtavan painon »herra» sanalle ja vilkasi samalla merkitsevästi Rimpiläisen kädessä olevaan keppiin.

Savolaiset kohauttivat kulmiaan: ohoh! Ja Rimpiläinen, huomattuaan etteivät ukot olleetkaan niin pölkystä veistettyjä kuin päältäpäin näytti, pyörsi notkeasti:

»Talonpoikiahän tässä ollaan kaikki—tarkotin vain että kumpiko se on isäntä?»

»Isännänvirkaan me pystymme vähän joka mies—tavarajunassa tulee vielä kaksi lisää...» jatkoi Uutela hyväntahtoista hymyilyään. »Vaan me vanhemmat tässä olemme aatelleet alotella!»

»Peijakkaan hyvin sanottu, Uutela—emme mekään sentään mitään mettäksenpoikia ole!» iloitsi Keskitalo itsekseen.

»Vai parittain, vai parittain», nauroi Rimpiläinen. »No, terve tuloa voan, ja käykeehän talossa tupakalla!»

Jotkut jo lähtivät, mutta useimmat jäivät vielä katselemaan ja odottelemaan.

Tavarajuna, jonka matkustajajuna oli sivuuttanut edellisellä asemalla, saapui aivan heti.

»Tulkaas nyt pojat vähän jalkojanne oikasemaan, sillaikaa kuin työntävät meidän vaunumme tuonne takaraiteille», puheli Uutela hommakkaana rahtikirjat kädessä.

Pojat katsahtivat hiukan epävarmoina väkijoukkoon, mutta tulivat kuitenkin. Hanna yksin jäi yhä vaunuun karjan luo.

Pojista tuntui oudolta kävellä tuon tarkastelevan joukon läheisyydessä. Siinä oli yhtä ja toista, joka alkoi heti ikäänkuin kiusata. Ne näyttivät niin hoikkavartisilta ja notkeilta nuo savolaiset,

kävellä sihauttelivatkin pehmeäpohjaisissa pieksukengissään niin joustavasti, että heidän omat paksuanturaiset hämäläissaappaansa yhtäkkiä tuntuivat kömpelöiltä ja raskailta. Sitten puheen soma soinnahdus ja puhelemisen luistava keveys—siinä kaikessa oli jotain herraskaiselta vivahtavaa. Sitten ne katseet ja hymyilyt, ja kun he vielä näkivät eräiden nauravan, niin he alkoivat tuntea itsensä paksuiksi ja kömpelöiksi ja tulivat pahalle tuulelle.

»Eikö ne niitä vaunuja jo saa?» sanoi Vihtori melkein tiuskaisten Uutelalle.

»No no, pian ne siitä joutuu», puheli Uutela liittyen heidän seuraansa kävelemään. »Ei huoli nyt hätäillä, pojat», hymyili hän tyyntä hymyään. »Kyllä mekin vielä nauramme, kunhan tästä päästään pellolle!»

Se poikia hiukan lohdutti. He lähtivät pumppuhuoneelle päin.

Mutta Uutela yhä hymyili ja käveli, sammunut piippu toisessa kädessä, tasatukkaisena ja tasapohjalakkisena kuin hyväntahtoinen riihitonttu väkijoukon keskellä, vilauttipa kuin piloillaan joskus savolaisille silmääkin. Puhui Keskitalon, asemapäällikön ja asemamiehen kanssa, antoi määräyksiä loisten vaimoille, jotka olivat tulleet karjanajoa avustamaan—kaikki hiljaa, enemmän katseella kuin äänellä. Ukko oli savolaisistakin soma.

Junan vihdoin lähdettyä päästiin muuttotavaroihin käsiksi.

Karja, pitkään matkaan kyllästytneenä, lähti laukkaamaan että parituumainen ensi lumi sinkoili soran kera ilmassa. Siellä juoksivat loistenvaimot, Hannat ja pojat, siellä risteili savolaiset »kah-kah!» ja hämäläiset »soh-soh!» huudot kiireisessä sekamelskassa.

Keskitalo ja Uutela pitivät hevosista huolen, muut tavarat täytyi jäädä huomiseen.

Uutela oli hyvällä tuulella valjastellessaan Liinua komeitten sulhaskärriensä eteen. Hän piti itseään tavallaan jo kuin paikkoihin perehtyneenä ja nyökäytteli melkein tutunomaisesti päätään ajaessaan asemalta poistuvien savolaisten ohi.

Hovin kujansuussa uudet tulokkaat silmänräpäykseksi pysähtyivät, katsahtivat taloon päin ja ikäänkuin siunasivat itsensä: siinä se sitten alkaa!

Kun karjat oli saatu kytkyihin ja hevoset talliin, korjailivat he vielä yhtä ja toista kärryiltä. Vanha emäntäkin oli tullut pihalle katselemaan ja tulokahville kutsumaan.

»Mikäs sitä Helkaa vaivaa?» kysyi Uutela lämpimästi tytöltä, joka seisoi hiukan syrjässä pää nurpallaan.

»Kun ei täällä ole mikään niinkuin Hämeessä!» valitti tyttö itkuisin äänin ja painoi päänsä vielä alemmaksi.

»Odota nyt vähän», lohdutteli Uutela hiljaa. »Pian me tänne laitamme miehissä palan Hämettä!»

Uutela huomasi ihmeekseen, että kaikki muutkin olivat alakuloisia ja sanattomia—niinkuin he olisivat unohtuneet mietteisiinsä, aikomatta sisään mennäkkään.

»Katsos peijakasta kuinka pahasti tuo nurkka on painunut!» huudahti hän vieressä olevaan aittaan katsahtaen. Hierasi sitten leikkisän toimekkaasti käsiään, ikäänkuin käsiksi käydäkseen, ja lisäsi:

»Mitäs tuumit, Keskitalo, eiköhän nostettaisi heti lämpimiksemme?»

Kaikki alkoivat hymyillä.

»Jos sentään jätetään huomisaamuun—taikka ainakin siksi kun olemme kahvit juoneet!» nauroi Keskitalo.

Siihen nauruun yhtyivät muutkin ja lähtivät keventynein mielin, vilkkaasti puhellen sisään.

7.

Hämärä vielä verhosi maisemat, mutta Hovin pellolta jo kuului puheen ääntä ja rautaisten parinkalukoukkujen kalahduksia.

Siellä Uutela poikain kanssa iski hämäläiset aurat savolaiseen maaperään, sillä syyskynnöksiä oli ennestään vain moniaita sarkoja.

»On kuin Jumala onni, että asiat on näin», ajatteli Uutela, »että heti pääsee *maahan* käsiksi.»

Hän itse ohjasi toista auraa, hämäläishevoset edessä ja ohjakset pitkänä kaarena niskalla

riippuen. Toisen takana seisoivat Vihtori.

Se oli juhlallinen hetki, kun kumpaisenkin auran takaa kuului yhtäaikaa »soh!» ja he lähtivät ensimmäistä vakoa viilettämään.

Mutta sen pilasivat aivan heti raskaan teräsauran vetoon vähemmin tottuneet savolaishevoset. Sitä oli ikäänkuin aavistettu ja kaiken varalta pantu Kalle aluksi hevosia ohjaamaan, vaikka se olikin kyntömiehen kunnialle käypää. Vaan siitäkään ei ollut apua, hevoset vetivät epätasaisesti, nykivät ja rimpuilivat.

Uutela pysäytti omat hevosensa.

»Sen arvasi, kyllähän sen arvasi», puheli hän hyvänsävyisesti. »Vaan älkää hätäilkö, pojat. Kyllä ne siitä tasaantuvat, kun on *miehet* perässä.»

Samalla hän jo lähti eteenpäin—hän ei antanut tuommoisen pikku seikan pilata hetken juhlallisuutta.

Maa oli kokolailla kohvettunut ja parituumaisen lumen peittämä. Mutta se vain innosti, että sai näin ikäänkuin otella talvea ja pakkasta vastaan. Aura vapisi, mutta viilu kääntyi jotta lumi tuprahteli. Hevoset alkoivat höyrytä, mutta se vain kaunisti asiaa—tätä Suomen peltojen uljainta näkyä, kun mies kulkee kuin kuningas, ohjokset juoksevat vallan rihmoina niskalta ja hevoset jännittyvät etunojooon kuin hyökkäävät vaakunakotkat, kaikki maaemon avautuvaan poveen lujasti jalkansa varaten.

Ja se näky yhä kaunistui, kun päivä valkeni ja mustanpuhuvat viilurivit pistivät voitollisen voimakkaina esiin kuolleen, lumiselkäisen peltokentän keskeltä.

»Olettekos, pojat, nähneet yhtään havun pulkkia vaoissanne?» kysäsi Uutela, pysäyttäen hevosensa vastaantulevien kohdalla.

»No ei yhtään!» vastasivat pojat.

»Vissiin pistäisivät näitä savolaisherroja kantapäähän», nauroi Uutela harmitonta nauruaan. Hän läksi saran yli poikain luo.

»Mutta pohja on hyvä», sanoi hän potkaisten viilua saappaallaan. »Kyllä tästä leipämaa tulee!»

»Samaa mekin olemme sanoneet», vakuuttivat pojat.

Sitten he taas läksivät eteenpäin.

»Hei, Liinu ja Pilkku!» huuteli Uutela. »Näyttäkääs nyt mihinkä hämäläiset kelpaa!» Hän oli iloinen ja onnellinen nähdessään kuinka hänen oma kynnöksensä leveni suhteellisesti paljoa runsaammin kuin poikain.

»Siinä nyt on alku!» sanoi hän itsetietoisesti päätään kohottaen pojille päivälliselle lähdeittäessä.

»Ja uutta tulee että sihisee!» huusivat pojatkin innostuneina.

»Harmittaa vain, että talven pitää tulla väliin, ettei päästä oikein mielen mukaan mylläämään.»

Uutela tunsu itsensä niin nuoreksi ja iloiseksi, että hänen olisi tehnyt mieli viheltää ajaessaan hevosen selässä pihaan, ellei se olisi ollut vanhalle miehelle sopimatonta.

Pihalla he näkivät Mikon, joka vielä paikkoja oudostellen hiiviskeli hiljaa ja pudisteli joka askeleella lunta kypälistään.

»Vieläkös sinä siinä tassujasi tunnustelet, muut jo ovat asiassa kiinni että höyryää!» naurahti Uutela. »Muista vain sinäkin mistä olet kotoisin!»

Savolaiset katselivat ohikulkiessaan ihmetellen sitä lieppinä ja möyrinä, mikä Hovin pellolla nyt vallitsi.

»Uuuet isännät näyttävät mahtiaan!» hymähtelivät he. »Vaan näkyy ne kyntee ossoovan, siitä ei peäse», tunnustivat he rehellisesti, »vaikka ovattii muuten ommoo sorttiaan.»

Katselemista kertyi yhä uutta. Muutamia päiviä aurattuaan pojat alkoivat pistää kuin vihan vimmalla ojaa hyötyisien pajupehkojen reunustamissa umpeutuneissa uomissa. Pakkanen tosin lopetti ne ponnistukset lyhyeen, mutta he ennättivät joka tapauksessa näyttää mikä oli tarkoitus.

Sen jälkeen he ryntäsivät Uutelan rakkaisiin havunpulkkiin käsiksi. Tunkioidenteko oli ollut hänen elämänsä ilo ja ylpeys. Ja kun hän nyt laitteli niiden pohjia Hovin pellolla naputellen Keskitalon kanssa toisten ajamia havuja pieniksi, niin hän tunsu seisovansa noiden valtaviin havuröykkiöiden keskellä kuin omassa valtakunnassaan. Jo aamuhämärissä se naputus alkoi, ja sitä kuului yhä iltapimeän kietoessa seudut vaippaansa.

Heidät oli vallannut samanlainen työinto kuin valtaa nuoren poikasen saadessa ensi kertaa käteensä uuden työaseen, jota ei ole nuoruutensa vuoksi ennen saanut käsitellä. He tahtoivat kerta kaikkiaan näyttää, että he olivat tulleet muuta varten kuin syömään Hovin puolimätiä

aumarukiita.

Ne aumat ja viljan puiminen talvikylmässä heitä harmitti kaikkiakin, vaan erittäin Uutelaa. Se oli heidän mielestään kuin Jumalan ja koko viljelystoimen pilkkaamista.

»Ettei edes tämmöiseen taloon ole konetta ja kiertoa hankittu—kun on *hovi* olevinaan!» sanoi kerran Uutela. »No, me pistämme itse kierron iltapuhteilla, on meissä sen verran puumiehen vikaa.»

»Sepä kuuluu olevan jo vanhanaikainen se kierto», tarttui Lois-Pekka puheeseen savolaisia puolustaakseen. »Nää meinoovat sitä höyrykonetta eli lokomopiiliä eli mikä lienöö se koje, jotta ei muuta kun pellolla puijaan koko kylän elot.—Ja siihen sitä soppii Hovinniä yhtyä.»

Uutela hymyili leveätä hymyä, otti muutamia tähkiä käteensä ja piti niitä Pekan nenän alla.

»Kun ovat niinkuin hiiren häntiä!», puheli hän hiljaa. »Luulisi näistä saavan pohdin muullakin kuin höyryllä. Meidän puolessa ovat tähkät kuin ketun hännät—jos sitten siellä puhuttaisiin lokomopiilistä, vaan kun ei sielläkään.»

»Miten mikin tykkee!» tokaisi Pekka sillä äänellä, ettei hän savolaisineen ainakaan tässä asiassa ole alakynnessä.

Sattui kaikenmoista muutakin, jossa hämäläisyys ja savolaisuus joutuivat vastakkain—enimmäkseen naurussasuin.

Niinpä heti ensi viikkoina syntyi kiista reistä. Hämäläiset rutistelivat hymähdellen keveitä, kiveräsepiä savolaisrekiä—lasten kalujahan tuommoiset natisevat kikkanokat ovat! Torpparit ja loiset kohottivat itsetietoisina päätään: kunhan päästään miehenkorkuisiin lumiin, niin vielä se savolainen reki näyttää mihin sen »nokka» kelpaa! Sitä ja noita kehuttuja hämäläisrekiä he jäivät odottelemaan.

Kauan ei tarvittu odottaakaan, sillä Hovin pirtistä kuului kaikki ilta- ja aamupuhteet kirveen kolke, sahan sihinä ja asiaansa innostuneitten miesten puhelu. Siellä oli tekeillä rekiä, heinäähäkkejä, korvoja, sankoja ja jos jotakin, mitä lamaan päässeessä talossa kipeimmin tarvittiin. Uudet asukkaat olivat sitä vanhaa juurta, joka pystyi itse tekemään mitä tahtoi.

»Eihän se ihme ole että talo on tämmöisessä kunnossa, kun pitää ruokkia niin paljon laiskaa väkeä», naureskeli Uutela erään kerran potkaisten pari jaloissaan juoksevaa torakkaa kuoliaaksi. »Nuokin ruskeatakkiset, ja sitten toiset, pitkäkoipiset, tuolla uunin takana soittavat kuin mitkäkin pelimannit.»

»Totta puhut, täällä on paljon joutilasta joukkoa», nauroi Keskitalokin. »Ja niin peijakkaan nenäkkäitä, vallan silmille tuppaavat!»

»No totuus vihamiehestäkin», puuttui taas Uutela puheeseen. »Näille näkyy sentään kelpaavan kovankin kakun syrjä, vaan kun ne oikeat savolaiset ovat niin laiskoja, etteivät viitsi edes kovaa leipää syödä.»

Kaikki nauroivat—se savolaisten pehmeän leivän syönti oli heistä merkillistä jumalanviljan tuhlausta, kun kova oli paljon riittävämpää.

Niin kuluivat päivät ja viikot alituiseissa puuhassa ja uutuuden viehätöksessä. He miltei hämmästyivät, kun eräänä päivänä huomasivat joulun olevan niin lähellä, että naiset tuskin ennättivät pyöräyttää oikean vaahtoavan hämäläisluen Keskitalon kotipellon vahvatuoksuisista maltaista.

8.

Joulu tuli paksulumisena ja leutona.

Hovilaiset sen viettivät tavallaan Hämeessä.

He eivät olleet alussa tilanneet edes hämäläistä sanomalehteä, eikä sitä ensi viikkoina kaivattukaan. Mutta ajan oloon alkoi lehdetön talo tuntua tyhjältä.

Se tuli parahiksi jouluksi, moniviikkoisena kimppuna. Ja se tempasi heidät vastustamattomalla voimalla Hämeeseen. Kaikki oli tuttua, kuvernööristä alkaen. Luettiin uutiset ja ilmotukset, kuolemat, syntymiset, talonmyynnit ja huutokaupat, jopa ilmotus jonkun jouluksi poikivan lehmän myymisestä siellä kotipuolella sai mielen hytkähtämään. Niin istuttiin, luettiin ja puheltiin hellällä, hiljaisella äänellä.

Ne olivat onnellisia hetkiä.

Mutta noiden kotoisten ajatusten jatkona hiipi heidän sieluunsa hiljainen: miksi? Miksi he

olivat täällä, juuristaan irrallaan?

Ja silloin tuo kohtalon salaperäinen käsi, jonka he olivat väkivoimalla painaneet hetkiseksi syrjään, taas tarttui raudanraskaana heidän elämäänsä.

Se turmeli heidän jouluilonsa ja siitä pitäin miltei jokainoan päivän. Se hiipi hiljaisena myrkkynä heidän vereensä. He näkivät toistensa katseista, että sama ajatus liikkui itsekunjin mielessä. Mutta he eivät voineet siitä keskenään puhua, vaan elivät päivästä päivään kuin pelastavaa ihmettä odottaen.

Työhön koetti kukin surunsa tukehuttaa.

Keskitalon rinta oli käynyt yhä heikommaksi, mutta hän koetti uskotella itselleen ja muille olevansa vielä voimakas. Hän ei ollut sitten poikavuosiensa raatanut niin ankarasti kuin nyt—niinkuin hän olisi suorittanut suurta velkaa ja tiennyt päivänsä olevan luetut.

Vieläkin tulisemmin iskivät pojat. Itkien ja hammasta purren he olivat silloin Hämeessä taipuneet kohtaloonsa, nyt he koettivat epätoivon vimmalla ikäänkuin luoda työn rintavarustuksen sitä lumituiskua vastaan, joka oli tuleva. Ja nuoren elämänhalunsa voimalla heidän onnistuikin toisina hetkinä unohtaa ja ajatella Uutelan tapaan, että he vain tahtoivat näyttää mihin hämäläinen kelpasi.

Sisartaan, onnettomuuden alkusyytä, he vihasivat. He olivat päättäneet sanoa hänelle kiukkuisia, karkeita sanoja tuosta kaikesta. Ne jäivät Hämeessä sanomatta—ja jäivät yhä vieläkin. Sillä sisar oli kuin perheen salaperäinen kohtalo: iloton ja kyynelötön, lyijynharmaa ja sulettu. Hänen ajatuksiaan ei kukaan voinut edes katseista lukea, eikä myöskään häneen loukkaavasti kajota.

Raskaimmin nykyinen olotila painoi hentoa Hannaa. Hänen ajatuksissaan heidän oma onnettomuutensa tavallaan pieneni sen vääryyden rinnalla, mikä Uutelalle oli tapahtunut. Elämä oli kuin arvotus. Kuinka sisar, syyllinen, ei ollut edes hellempi ja nöyrempi Uutelalle? Uutela oli niin hyvä. Kun hän toisinaan katseli hänen jälkeensä, ukon hääriessä toimekkaana ja hymyilevänä, niin hän oli vähällä purskahtaa itkuun.

Helkastakin, joka ei koko perhesalaisuudesta mitään tiennyt, tuntui niinkuin elämä olisi muuttunut surullisemmaksi. Hän seisoj joskus pitkät hetket äidin vieressä, mieli täynnä kaikenmoisia kysymyksiä. Mutta hän ei uskaltanut niitä esittää. Se kaiketi oli sitä, kun hän niin ikävöi Hämettä, eivätkä muut ikävöineet—pääteli hän.

Kaikkien heidän keskellään liikkui vanha emäntä kuin leuto syyspäivä, joka yhä paksunevan pilvikerroksen läpi kuitenkin koettaa aurinkoisesti hymyillä.

Niin kuluivat päivät raskaina ja harmaina yhteisessä äänettömyydessä, jota ei kukaan uskaltanut rikkoa.

Aikaa myöten tuli levottomuutta herättävä lisävaikutin—ympäristö. Tuntui niinkuin se aikoisj sekaantua asiaan ja murtaa äänettömyyden.

Omasta puolestaan he välttivät kaikkia lähempiä suhteita savolaisten kanssa. Mutta ympäristö ei ollut yhtä kylmä. Se tarkasti heidän eloaan ja oloaan päivä päivältä. Työntekijöitä nuo hämäläiset ovat, sen he myönsivät, mutta kaikessa muussa oli jotain, josta savolainen sukkeluus tekasi sujuvasanaanisen pilan.

Ne tulivat aikaa myöten heidänkin korviinsa. Omien torpparien ja loisten vaimot ne toivat hiljaisena supatuksena—niinkuin olivat niiden aiheet ensin itse talosta vieneet. Se alkoi hermostuttaa, sillä se kaivoi heidän hämäläispohjaansa ja ennusti pahaa perhesalaisuudellekin.

Keskitalo kyllä koetti pitää purjeita koholla, mutta se ei oikein onnistunut; sekä hän itse että toiset tunsivat että hän *koetti*. Ainoa, joka seisoj hymysuisena hämäläismaaperässään, oli Uutela. Jokainen tunsi että hän todella asteli omassa saappaissaan eikä ainoastaan koettanut.

Heti joulun jälkeen oli muuan juttu, joka koski heihin sangen kipeästi, sillä se satutti arkaan kohtaan.

He olivat toki liikkuneet sen verran torppariensa ja loistensa mökeissä, että olivat huomanneet siisteyden tällä Savon kulmalla olevan aivan erikoisen. Nyt kierteli kylällä pila, että uudet tulokkaat olivat siitä maasta kotoisin, jossa lattiat ja ikkunat pestään kaksi kertaa vuodessa, jouluksi ja juhannukseksi. Mutta kun Hovin entiset haltijat olivat pesseet juuri ennen muuttoaan, niin uusia asukkaita kohtasi sellainen onni, että he pelastuivat tuosta toisesta puolivuotispesusta kokonaan!

Se harmitti, varsinkin naisväkeä. Uutela yksin naureskeli.

»Joo, kyllä näkee että te lattioita ja ikkunanpieliä pesette, kyllä sen pelloista näkee», myhäili hän kerran Hovin savolaiselle Riitta piialle ja saapuville sattuneelle loisen vaimolle. »Ja kun teillä on niin paljon sitä ryssän-jauhopussien pesemistäkin! Meidän puolesta pestään peltoja, ja viljapusseja käytetään pakarain alla kaupunkiin mennessä eikä kaupungista tullessa, niinkuin täälläpäin!»

»Sillälailla hämäläinen antaa!» iloitsivat toiset. Uutela oli kuin heidän turvansa. Mutta kuinka kauan? Se ajatus sai heidät tällaisinakin hetkinä sisäisesti värähtämään.

Toiseen vielä harmillisempaan juttuun antoi Uutela itse aiheita. Kylää kiersi pila, että hämäläiset ovat niin perinpohjaista väkeä, jotta syövät perunatkin kuorineen.

Se katkeroitti heitä pitkät ajat, mutta kukaan ei uskaltanut siitä Uutelalle huomauttaa.

Vihdoin nuori emäntä, kun he kerran istuivat aamiaispöydässä, ei voinut enää itseään pidättää, vaan sanoi arasti, värähtävällä äänellä:

»Kun Uutelakin kuorisi perunat—kun pilkkaavat pitkin kylää, että me syömmme perunankuoria.»

Uutela keskeytti puremisen ja katsahti pitkään.

»Vai pilkkaavat hämäläisiä perunain tähden?» sanoi hän—äänestä kuuli että asia tällä kertaa koski häneenkin. »No», jatkoi hän, »minä olen koko ikäni syönyt kuorimatta, mutta ei minun sen synnin tähden vielä ole tarvinnut pitkiäliuskoja kirjojella.»

Ääni puraisi—jokainen ymmärsi että se puraisi savolaisten taipumusta vekselikauppoihin.

Keskitalo iski myönnyttäen silmää, muutkin tunsivat helpotusta.

»Ja minä luulen», lisäsi Uutela taas tyynesti hymyillen ja pistäen kokonaisen kuorimattoman perunan tahallisen huomattavasti suuhunsa, »minä luulen että kunhan tästä päästään heinä-aikaan, niin taitaisi näille Savon herrasväille kelvata kuoret ilman sisustakin—kun olisi edes niitä!»

Muut hymyilivät, mutta Riitan silmissä välähti. Hän kohotti päänsä ja aikoi vastata kaikkien savolaisten puolesta. Vaan hän muisti samalla olevansa palvelija ja piti viisaampana sillä kertaa vaieta.

Tämmöiset pikku kohtaukset veivät aina muutamia päiviä eteenpäin. Uutelan sisäinen tasapaino, hiljainen sanavalmeus ja nuorekas työinto piti tavallaan heitäkin pystyssä tässä omituisessa pakolaiselämässä, joka ikäänkuin häilyi unen ja toden rajoilla.

»Ihmeellinen mies!» ajattelivat he, tuntien yhtä rintaa kunnioitusta ja pelkoa häntä kohtaan. Tähän asti oli Manta ollut heidän kaamea kohtalonsa, nyt kohosi Uutela rinnalle. Noihin kahteen keskittyi kaikki, muut olivat vain todistajia sille, mitä lopullisesti tuleva oli.

Uutela itse oli kokonaan unohtanut ne pienet epäluuloisuuden idut, jotka Hämeestä lähdeäessä pyrkivät mieleen nousemaan. Hän oli tullut päivä päivältä yhä enemmän vakuutetuksi, että heidän talonkauppansa oli hyvä. Ja vaikkapa se olisi ollut huonokin, niin hän ei olisi katunut, sillä se oli siirtänyt hänet uuteen, rikkaaseen, nuorruttavaan elämään, joka sai aatokset askaroimaan valveilla ja unissa.

Hovi ja sen tulevaisuus oli nykyään hänelle kaikki kaikessa. Hän tuskin muisti olevansa naimisissa, eikä hänellä ollut Mantan suhteen mitään valittamista—kaikki meni hiljaa ja tasaisesti.

Yhden ainoan kerran nuo vanhat epäilykset olivat nostaneet päätään.

Hän oli tullut sattumalta keittiöön, jossa Riitta ja eräs savolaiseukko häärailivät kahden ja silloin kuullut muutaman lauseenkatkelman: Niinkuin noilla hämäläisillä olisi joku— —

»Siis vieraatkin ovat jotain huomanneet?» välähti hänen mielessään. Ja hän alkoi taas ajatuksissaan penkoa noita vanhoja epäluuloja ja sen jatkona kaikenlaisia lisäpiirteitä viikkojen varsilta.

Jotain salaperäistä niissä näytti olevankin, kun niitä ajatteli näin yhtäjaksoisena ketjuna. Se kiihotti häntä ikäänkuin pitämään heitä salaa silmällä.

Eikä tuloksetta! Eikös Keskitalon silmä ikäänkuin vältellyt? Ja pojat—on niissäkin jotain, aivan varmaan!

Mutta taas seuraavana päivänä hän ei huomannut mitään.

Häntä alkoi hävettää, että hän, vanha mies, noin oli ruvennut epäilemään omaa huoneväkeä ja sukulaisia, vaikka ponnisteltiin yhteisen asian puolesta. Jokainen tietysti eli oman luonnonlaatunsa mukaan. Ja että vieraisissa oloissa eläminen oli heille, ikänsä samalla turpeella asuneille, oudompaa kuin hänelle—pitihän hänen se ymmärtää.

Niin hälveni tuo hetkellinen pilvenhäive. Hän oli taas kevyt ja raitis mieleltään niinkuin ne kesää kohti kulkevat kevättalven päivät, joita paraikaa elettiin.

Keskitalo makasi eräänä yönä levottomana vuoteessaan ja näki unta.

Hän oli istuvinaan Hovin salissa peilin edessä ja tasottelevinaan saksilla partaansa.

Silloin hän huomasi kauhukseen, että parta ja tukka olivat jo aivan harmaat. Ja vielä enemmän: hänen kasvonsa olivat niin laihat, ettei niissä ollut järellä muuta kuin luu ja nahka.

Keskitalo pelästyi ja tunsi samana hetkenä itsensä niin heikoksi, että sakset tärisivät kädessä.

Hän ei ollut huomannut, että Helka oli tullut sisään.

»Kyllähän minä tiedän minkätähden isä on niin laihtunut...» kuiskasi tyttö salaperäisesti aivan hänen korvansa juuressa.

Keskitalo kääntyi hätkähtäen.

»Älä höpise!» huusi hän suuttuneena. »Et sinä mitään tiedä!»

Tyttö oli sillä välin juossut oven luo ja huusi sieltä ilkeästi nauraen:

»Tiedän vain, kyllä jo tiedän sen asian!» Sitten hän juoksi pakoon.

»Nyt se tulee ilmi, nyt se tulee ilmi, kun tyttökin jo tietää!» hätäili Keskitalo. Hän tunsi hikoilevansa koko ruumiiltaan.

»Silloin on rintatauti pahalla puolella, kun ihminen alkaa hikoilla!» välähti hänen mieleensä kuin kuolemantuomio. Hän tunsi värisevänsä vilusta.

Mutta hän huomasi samalla, että ulkona pihalla paistoi kesäinen aurinko.

»Menen vähän päivänpaisteeseen lämmittelemään ja miettimään mitä on tehtävä», ajatteli hän.

Hän oli niin heikko, että jaksoi vaivoin pihalle saakka. Sinne päästyään hän heittäytyi pehmeälle nurmelle selälleen.

Mutta hän ei ennättänyt mitään ajatella, sillä hän huomasi samassa että pojat olivat tallin luona. Vihtori oli kasvoiltaan kamalan näköinen ja ruoski hurjasti Liinua sitolkkahihnalla.

»Mitäs nyt hulluttelet?» huusi Hanna, juosten avopäin poikain luo.

»Miksikäs isä ei ilmota mihinkä hän ne varastetut rahat piilotti, että saisi viedä takaisin ja sopia ihmisten kanssa!» huusi Vihtori.

»Älä huuda niin kovaa!» rukoili Hanna.

»Huudan minä, nyt sen saapi kuulla koko maailma!»

»Se on oikein!» huusi Kallekin hampaitaan kiristellen ja heitellen työkaluja pitkin pihaa.

Keskitalo tunsi tuskanhien valuvan pitkin ruumistaan. Samassa hän huomasi aitan luona tulevan juosten taloon joukon entisiä tuttuja hämäläisiä.

»Tuolla se Savon-karkuri on!» huusi eräs osottaen Keskitaloa.

Keskitalo tahtoi juosta pakoon, mutta tunsi itsensä niin heikoksi, ettei voinut edes nousta istumaan.

Joukko oli nyt aivan hänen edessään.

»Aika kelmi sinä Keskitalo sentään olit!» sanoi etumaisena seisova mies halveksivasti. »Anna rahat pois!»

Keskitalo häpesi niin, ettei osannut sanoa mitään.

»Eikös emäntä tiedä missä ne ovat?» kysyi taas mies.—»Tottahan mies vaimolleen puhuu?»

»Ei, en tiedä», vakuutti emäntä itkusilmin. »Minä olen odottanut viikosta viikkoon, vaan se ei puhu minullekaan niistä mitään.»

»Kyllä minä tiedän», huusi Manta aitan portailta, heilutellen aitan avainta uhkaavasti kädessään.

Keskitalon valtasi hätä: »Aikooko se hullu nyt ilmottaa, että ne ovat ruislaarissa?»

»Kyllä minä tiedän, sillä me ne yhdessä varastettiin!» huusi tytär yhä kovemmalla äänellä. »Mutta sanokoon itse.»

»Se ei ole totta!» tahtoi Keskitalo huutaa. »Manta varasti ja minä vain piilotin, ettei tulisi talolle häpeä.» Mutta hän ei saanut ääntä esiin, vaikka olisi kuinka koettanut.

Silloin hän huomasi Uutelan edessään. Häntä pyörrytti—Uutelanhan ne rahat olivatkin, muut vain olivat häntä auttamassa.

»Kyllähän minä olen koko ajan tiennyt, että sinulla on jotain ollut», sanoi Uutela hiljaa. »Ilmota nyt, miesparka, viimeinkin—koetetaan sopia.»

Keskitalo olisi nyt tahtonut puhua Uutelan kanssa kahdenkesken, mutta hän ei taaskaan saanut ääntä esiin.

»Aika roisto!« huusivat hämäläiset suuttuneina. Ja savolaiset, joita oli nyt kertynyt piha puolilleen, Rimpiläinen etunenässä, nauroivat niin pilkallisesti, että hänen täytyi sulkea silmänsä.

»Älkää hätäilkö, miehet«, sanoi Uutela. »Tulkaa vähän tänne!«

Keskitalo huomasi nyt Uutelan jauhoisesta takista että hän olikin mylläri, ja että hänen tuulimyllynensä seiso i aivan tallin päässä. Kaikki menivät Uutelan jälessä myllyn luo.

»Puhaltakaa lujasti siipiin, että saadaan enemmän vauhtia!« kehotti Uutela.

Kaikki puhalsivat voimiensa takaa, hämäläiset ja savolaiset, jopa Riitta piika ja omien loisten vaimotkin joukossa. Siipien pyörintä kasvoi hetki hetkeltä yhä hurjemmaksi.

Silloin myllyn päällyskivi singahti humahtaen seinän läpi ja lensi ilmassa Keskitaloa kohti, yhä hurjasti pyörien.

»Jokos ilmoitat?« kysyi Uutela kävellen kiven alla.

Kivi lähene i ja lähene i, nyt se oli aivan Keskitalon kohdalla, pyörien että säkenöi.

»Jokos ilmoitat?« kysyi Uutela taas viitaten kädellään, jolloin kivi laskeutui Keskitalon rinnan kohdalle.

Hiki juoksi virtana Keskitalosta tuota hirvittävää pyörimistä katsellessaan. »Jo, jo!« huusi hän kaikin voimin.

Mutta se ei mahtanut kuulua, koska Uutela sanoi harmistuneena: »Kyllä sinä nyt ilmoitat!« ja viittasi kädellään—kivi laskeutui rusahtaen hänen rintansa päälle.

»Jo, jo!« parkasi Keskitalo viimeisillä voimillaan.

»Kustaa, Kustaa—joko sinua taas painajainen ahdistaa?« puheli emäntä hätääntyneenä, nousten vuoteessa istualleen.

Keskitalon rintaa kuristi niin, että hän tuskin sai henkeä vedetyksi. Kesti hetken, ennenkuin hän pääsi selville että se oli vain unta.

»Anna minun vähän levähtää, puhutaan sitten«, sanoi hän nojaten väsyneesti päänsä vaimonsa olkapäähän.

Vaimo ei puhunut mitään, ainoastaan laski kätensä hänen kylmänhikevälle otsalleen, jolloin toinen vähitellen rauhoittui.

»Juuri niinkuin unessa«, ajatteli Keskitalo. »Heikoksi minä olen tullut ja harmaaksi, ja hikoilen öisin. Kaikki odottavat, että minä sen vihdo i tekisin.«

Nyt hän ymmärsi mistä hänen kauhea unensa oli johtunut: hän oli nähnyt poikien illalla purkavan salamyhkää jotain Hannalle. Hän arvasi hyvin, mitä he purkivat—kohta he purkavat hänelle itselleen.

Merkkillistä! Silloin Hämeessä oli Uutelalle ilmottaminen tuntunut pikku asialta muuttosuunnitelman moniin vaikeuksiin verrattuna. Mutta nyt, kun aika oli tullut, hän huomasi ikin että siihen lopullisesti sisältyi *kaikki*. Ja niin hän oli viime viikot elänyt alituisessa ahdistuksessa, jota vielä lisäsi se ettei hän voinut edes puhua siitä vaimonsa kanssa, koska tahtoi häntä säästää ja kantaa yksin tämän kauhean kuorman. Sitäpaitsi hän oli aivan viimeiseen saakka odottanut jotain ihmeellistä sallimuksen sattumaa, tapaturmaa tai muuta, joka heidät yhdellä iskulla pelastaisi.

Nyt hän ymmärsi että näin ei voinut enää jatkua. Heidän täytyi puhua ja sitten tehdä, mikä tehtävä oli.

Emäntä ilostui että Keskitalo vihdoinkin otti asian puheeksi.

Mutta he olivat yhtä neuvottomia molemmat. Selvää oli ainoastaan että kärsimyksestä oli tehtävä loppu.

»En minä ymmärrä mitään muuta, kuin että täytyy puhua kaikki Uutelalle, niinkuin asia on«, huokasi emäntä. »Täytyy luottaa Uutelan hyvyteen ja Jumalan armoon, ei tässä omat voimat kuitenkaan auta. Ja niin minä uskon, että olisi ollut parempi, jos se olisi ilmoitettu mitään salaamatta jo silloin Hämeessä.«

Sitä ei Keskitalo voinut nykyisessä ahdistuksessaan myöntää; jotain tämän muuton kautta oli voitettu. Eikä hän voinut vielä ikin kokonaan luopua siitä toivosta, että kaikki voisi sentään suoriutua hyvin, kun vain ei hätäile. Siinä tosin oli eräs pelottavan hämärä kohta, jota hän vasta viime aikoina oli ruvennut tarkemmin ajattelemaan. Epäluulo tietysti Uutelassa joka tapauksessa syntyy. Mutta onko hän ehkä aivan varmakin, ettei lapsi voi olla hänen—silloin voi tapahtua mitä tahansa.

Sen pitemmälle he eivät sinä yönä päässeet, vaikka valvoivat tuntikausia.

Sulku oli kuitenkin murrettu, he neuvottelivat nyt hiljaisesti joka päivä.

Tai oikeammin piinasivat toisiaan. Sillä mitään helpotusta nämä neuvottelut eivät tuottaneet, päinvastoin painoivat yhä syvempään toivottomuuteen. Jos Uutela ainoastaan epäilee, niin kaikki voi vähitellen tasaantua, mutta jos hän on aivan varma—mitä silloin?

Keskitalo alkoi ahdistuksessaan taas turvautua yhä enemmän raamattuun. Se kuitenkin aina lohdutti ja vahvisti, kärsimyksistä ja vaikeista päivistä kun sielläkin kerrottiin. Varsinkin Daavidin viimeisten elinvuotten häpeä ja raskaat kärsimykset lastensa tähden olivat niin ihmeellisesti hänen oman kohtalonsa kaltaiset.

Hänen lukuharrastuksensa eivät jääneet Uutelalta huomaamatta.

»Kovin ahkerasti olet ruvennut lueskelemaan», sanoi hän kerran hyvänsävyisesti.

Keskitalo säpsähti ja katsahti tutkivasti Uutelaa silmiin, vaan ei huomannut mitään epäilyttävää.

»Olen aina sitä harrastanut», sanoi hän väsyneesti. »Ja kun on sairas ja elää vieraassa paikassa, niin tuntee entistä selvemmin että muukalaisia ja matkamiehiähän täällä ollaankin.»

»Onhan se niinkin—ja kuinka kunkin luonto on», vastasi Uutela. »Minä en paljon perusta lukemiseen, kun en ole tottunut. Ja kun koettaa aina tehdä kaikille ihmisille oikein, niin tottahan sitten mahtaa joutua hyvään paikkaan—mihinkäs siitä pääsee.»

Keskitalo katsahti häneen tutkivasti, mutta ei huomannut Uutelassa muuta kuin järkähtämättömän luottamuksen siihen mitä sanoi. Hän huoautti syvään. Mutta samalla hänen mielessään välähti että nyt oli sopiva tilaisuus ikäänkuin valmistaa Uutelaa siihen, mikä tuleva oli.

»Niin, sinnehän sitä kaikki toivomme», sanoi hän. »Mutta tie on ahdas ja portti kaita—tarkotan että monen kärsimyksen ja koettelemuksen kautta meidän on kulkeminen, ennenkuin olemme kelvolliset.»

Uutela kuunteli hartaasti, sillä se oli hänenkin mielestään kauniisti puhuttu. Mutta omassa uskossaan hän oli järkähtämätön.

»Niin, niin, kaikkihan se tietysti hyväksi on», päätti hän noustessaan. »Mutta siihen minä sentään vahvimasti luotan, että kun vain ei tee koskaan vääryyttä, niin totta sitten täytyy hyvin päättyä.»

Keskitalo katseli pitkään hänen jälkeensä.

Ei siitä keskustelusta tainnut paljon apua olla, ajatteli hän—tunsipa suorastaan pistosta rinnassaan sen johdosta, mitä toinen oli sanonut.

Siitä hetkestä hänen suhteensa Uutelaan muuttui vieläkin tuskallisemmaksi. Hän alkoi tuntea aivan tunnonvaivoja nähdessään kuinka hyvässä uskossa toinen raatoi. Ja mikäs Uutelan oli raataessa, ei suinkaan hän ollut tehnyt kenellekään vääryyttä. Keskitaloa suorastaan vaivasi, että Uutela oli tuollainen malli-ihminen. Jos hän olisi ollut laiska, ilkeä, juoppo tai miten tahansa virheellinen, niin olisi tuntunut paljoa helpommalta—hän olisi silloin tavallaan kohtalonsa ansainnut.

Niin kului päivä päivän perään Keskitalon voimatta koskaan päättää: tänään se on tapahtuva!

Silloin sattui aivan mitätön tapaus, joka katkaisi kaikki aprikoimiset.

He istuivat kaikin päivällispöydässä ja söivät vastapoikineen lehmän nuoresta maidosta keitettyä »patajuustoa». Se oli heidän mielestään erikoisesti hämäläistä, koska se oli harvinaista—siksi vallitsi pöydässä koko aterian ajan lämmin kotitunnelma.

He olivat juuri lopettamaisillaan, kun Uutela jutun jatkoksi naurahti, tavallaan kuin Riitalle kiusaa tehden:

»Hyvin näkyy näillä hämäläisillä ruuilla tulevan Savossakin toimeen. Pojat punottavat kuin kirkon seinä»—hän vilkasi myhäillen Mantaan—»ja nuori emäntäkin on tullut aina vaan tyylyräisemmäksi.»

Se lause iski niin, että kuulijat tunsivat kivettyvänsä sinä silmänräpäyksenä. Keskitalo luuli tukehtuvansa, muut katsahivat hämmästyneinä toisiinsa, Riitan silmissä välähti salaperäisesti ja nuori emäntä karahti verentipahtavan punaiseksi.

Uutela huomasi ainoastaan viimemainitun.

»Mitäs siinä nyt punastelet», myhäili hän yhä tyytyväisempänä. »Tottahan pulska emäntä on talolle kunniaksi.» Hän katsahti nauraen Riitaan. »Savolaisenkin mielestä—vai kuinka?»

»Niin-niin», pani Riitta lyhyeen ja hänen silmänsä taas pilkahtivat. Uutela käsitti sen pilkahduksen omalla tavallaan ja vilautti vastaan—mutta se kauhistutti.

Keskitalo oli sillä välin saanut yskäkohtauksen ja nousi pöydästä. Samalla kertaa nousivat muutkin, mennen kiireisesti kukin tietään. Mutta Keskitalo painautui penkille ja yski, emännän

seisoessa vedet silmissä vieressä ja taputellen hiljaa hänen hartioitaan.

Uutela nousi viimeksi, yhä vielä hiljaa hymyillen. Hän pysähtyi rykivän Keskitalon eteen:

»Pahaksi on tuo yskäsi tullut, kyllä pitäisi taas mennä tohtorin puheille», sanoi hän osanottavasti.

Sitten hän lähti hiljalleen pihan poikki pirttirakennukseen.

Kohtalon käsi oli siis kirjottanut tuomionsa. Jokainen tunsi sen musertavan kaikkivaltaisuuden.

Keskitalo itse oli aivankuin lamautunut. Hän vetäytyi vanhan emännän kanssa kamariin, kykenemättä enää iltapäivällä työhön.

Itse asiasta heillä ei ollut paljoakaan puhumista, kysymys oli vain hetkestä. Ja sen Keskitalo siirsi huomiseen, sillä tänään hän ei olisi mitenkään voinut astua tuolla asialla Uutelan eteen.

Hän luki raamattua, emännän istuessa vieressä ja kuunnellessa. He vaihtoivat tuskin sanaa keskenään, mutta tunsivat liittyvänsä entistä lujemmin yhteen ja tukevansa ja turvaavansa toisiaan paraiten näin—välillä se täydellinen keskinäinen ymmärtämys, joka ei enää sanoja kaippaa.

Kun emäntä illallisaikaan oli keittiön puolella, valtasi Keskitalon yksinjäätymään taas synkät mietteet. Hänen mieltään vielä kerran poltti ajatus, olisiko kovin suuri synti koettaa menettää ihmisalku, joka ei siitä tulisi mitään kärsimään, ja pelastaa puolikymmentä tuskassa kiemurtelevaa ihmistä—ehkä estää tapahtumia, joiden laatua ei kukaan voinut tänä hetkenä arvata?

Hän harkitsi sitä tällä kertaa kylmästi, sillä tuska oli hänet jähmetyttänyt. Mutta kun emäntä tuli ja he taas istuivat kahden, niin nuo ajatukset karkottuivat kauas—ne olivat vieraita sille mielialalle, joka heidät nyt ympäröi.

Illallisen jälkeen tuli Vihtori kamariin. Hän sanoi heti ovesta sisään astuttuaan—ikäänkuin peläten sen muuten jäävän sanomatta—itkunsekaisena tyrskähdyksenä, että siitä nyt oli tehtävä joku selvä—he eivät jaksakaan enää kestää. Ja kääntyi paikalla mennäkseen.

»Huomenna», sanoi isä lyhyesti. »Mutta antakaa minun itse valita hetki.»

Sitten he taas lukivat.

»Huomenna tähän aikaan on kaikki selvänä—millähän lailla sitten on», sanoi Keskitalo raskaasti, kun he laskeutuivat levolle.

Sinä yönä hän ei nukkunut.

Hän ajatteli ihmisen tekoja ja niiden seurauksia. Nyt vasta hän ymmärsi että kauheinta, mikä ihmistä voi kohdata, on rikoksentapainen salaisuuden kantaminen. Kun ei siitä kuitenkaan pääse pakoon, vaan se seuraa askel askeleelta jälessä.

10.

Se päivä valkeni, pakkasharmaana ja raskaana.

Sinä aamuna Keskitalo ja vainionsa rukoilivat hartaasti, että tämä heidän elämänsä raskain päivä, josta niin monen ihmisen onni ja onnettomuus riippui, päättyisi hyvin.

Emännän mentyä aamuaskareilleen Keskitalo jäi vielä lukemaan.

Kun hän sitten vähää ennen aamiaista ilmestyi muiden joukkoon, tunsi hän itsensä jääkylmän tyyneksi, niinkuin se joka kulkee kohtalonsa tietä voimatta väistyä oikealle taikka vasemmalle.

Aamiaispöydässä istuttiin kuin kirkossa. Ainoastaan Uutela puheli jonkun verran, mutta hänkin vähän, sillä hän ylipäätään ajatteli enemmän kuin puhui.

Aamiaisen jälkeen se oli tapahtuva.

Keskitalosta tuntui niinkuin kohtalo kaikessa ankaruudessaan kuitenkin olisi nyökäyttänyt hänelle rohkaisevasti päätä. Sillä pojat ajoivat paraillaan uuden riihirivin rakennushirsiä metsästä ja hän Uutelan kanssa niitä veisteli kotona rakennuspaikalla. Siellä loitolla riihimäellä he sitten kahden suorisivat asiansa.

Yhden ainoan pikku järjestelyn hän piti tarpeellisena—hän antoi Riitan mennä kaukana asuvaa äitiään katsomaan. Mutta siinäkin asiassa kohtalo oli lempeä: Riitta oli jo monesti siitä

puhunut, niin että tarvitsi vain ilmoittaa että nyt se sopi. Ja tällä kertaa hän ei välittänyt vähääkään välähtivätkö ehkä Riitan silmät vai ei—pääasia oli, ettei läheisyydessä ollut syrjäistä silmää näkijänä.

He olivat vihdoin kahden—aukealla riihimäellä, suurten hirsikasojen keskellä.

Keskitalon hetki oli tullut.

Mutta silloin hänet valtasi äkkiä sellainen pelko, että hän rupesi vapisemaan. Se oli Uutelan kädessä välähtelevä kirves, joka tämän kammon synnytti.

»Täällä voi tapahtua vaikka miesmurha!» ajatteli hän. »Sisällä on se tehtävä.»

Nyt vasta hänelle selvisi miten hirvittävä asia miehen aviokunnian loukkaaminen oli. Hän piti aivan luonnollisena, että jos Uutela vähääkään epäilisi, niin hän sanaa sanomatta iskisi häntä kirveellään, jos hän nyt täällä puhuisi. Ja että hän epäilee, se oli liiankin selvää.

Sinä hetkenä hänen aamuinen mielenmalttinsa horjahti.

»Jos koettaisi saada Mantan itsensä puhumaan?» hätäili hän.

Mutta hän huomasi sen liian kurjaksi, sitäpaitsi hän tiesi ettei tytär missään tapauksessa olisi suostunut.

Silloin hänen henkensä suunnitteleva ja järjestelevä jänne taasen pingottui. Hän huomasi jättäneensä kokonaan varteen ottamatta kaikki varovaisuustoimenpiteet, ja alkoi niitä ajatella.

Niin kului päivä puolisiin.

Pojat katsahtivat häneen kysyvin, jännittynein silmäyksin, kun he saapuivat hirsikuormineen rakennuspaikalle.

»Ei vielä, odottakaa!» vastasi hän tyynnyttävästi katseellaan.

»Ei vielä, kyllä selitän», sanoi hän ohimennen vanhalle emännälle, päivälliselle tullessaan.

»Ei vielä ... kohta», vastasi hän pöytään istuttaessa Hannan pelokkaaseen katseeseen.

Päivälliseltä noustaessa hän sanoi Uutelalle:

»Minun taitaa täytyä jäädä vähän levähtämään, kyllä tulen jälessä heti kun jaksan.»

»Lepäile sinä vaan itsesi terveeksi, kyllä minä siellä yksinkin toimeen tulen», vastasi Uutela.

Keskitalo todella lepäili—jyskyttävin ohimoin, kattoon tuijottaen—aina siihen saakka, kunnes vanha emäntä rupesi iltapäiväkahvia keittämään. Silloin hän nousi.

Ensi työkseen hän korjasi kaikki kirveet, veitset ja muut teräaseet varmoihin paikkoihin.

Kun kahvi oli valmis, lähetti hän Helkan kylän toisessa päässä olevaan puotiin ostoksille ja käski hänen ohimennessään kutsumaan Uutelan kahville.

Sitten hän sanotutti Mantalle, että hän pysytelköön omassa kamarissaan ja ottakoon avaimen suulta pois.

Sen tehtyään hän istahti keittiön penkille ja odotti.

Uutela tuli punaposkisena ja hilpeänä. Hänelle oli yksin puuhaillessaan johtunut mieleen pieni muutosehdotus heidän riihisuunnitelmaansa ja hän selitteli sitä nyt iloisena.

Keskitalo myönsi ja ilostui itsekin—tästä oli hyvä jatkaa, vallan toisin kuin jos he olisivat istuneet äänettöminä. Hänen luontainen oveluutensa, joka oli viime aikoina maannut aivan lamassa, alkoi heti nousta.

Niin juotiin ensimmäinen kuppi. Toiset kaadettuaan vanha emäntä meni ulos, katsahtaen kuin siunausta rukoillen mieheensä.

Keskitalo joi nopeasti kuppinsa ja odotteli Uutelaa, yhä pitäen keskustelua sopivasti vireillä.

Uutela lopetti juontinsa ja laski kupit pöydälle. Lauseen loma sattui juuri niinkuin Keskitalo oli tarkottanut.

»Niin—kyllä siitä sillälaila—hyvä tulee—vallan hyvä», sanoi Keskitalo venyttäen. Se oli päätös entiselle ja siirtymys uuteen, eikä hän voinut estää ääntään värähtämästä. Hän kokosi kaiken mielenmalttinsa ja koetti hymyillä keveästi, vaikka kasvot tuntuivat kankeilta kuin pakkasesta tulijan.

»Ja kun sinulle, Uutela, piti vielä käydä niin hyvin, että saat tässä perillisenkin—ettet tyhjäan riihiä laittele.»

Sitä seurasi jäätävä äänettömyys. Molemmat miehet katsoivat toisiinsa.

Uutelassa näytti kaikki seisahuneen ja hänen pienet silmänsä tähystivät pyöreinä kuin aavetta katsellen.

Sen näyn edessä ei Keskitalo saanutkaan irti sitä leikkisää lausetta, jonka hän oli varannut jatkoksi. Hän ainoastaan nyökäytti päätään ja koetti yhä hymyillä.

»Totta se on. Eikös Manta ole vielä puhunut?»

Mutta Uutela tuijotti yhä, minkään kohdan ilmaisematta muuta kuin hämmästyttä. Sitten hänen silmälautasensa räpähtivät, kalpeiksi valahtaneet huulet alkoivat vavista ja hän katsahti Keskitaloon avuttomin, nurin vierähtänein silmin—sitten hän kääntyi sanaa sanomatta ja meni raskain, kolisevin askelin ulos.

Sinä hetkenä Keskitalonkin äskeisen oveluuden jäännös luhistui ja hänet valtasi tuska. Hän aikoi rientää jälessä ja estää toisen menemästä, mutta hän katsahti ensin kiireesti ikkunasta ulos.

Uutela seiso keskellä pihaa niinkuin mieronkiertäjä, joka ei tiedä minnepäin askeleensa suuntaisi. Sitten Keskitalo näki hänen lähtevän nopeasti pirttirakennusta kohti.

Itse hän pikemmin juoksi kuin käveli välikamarin läpi saliin, nähdäkseen sieltä paremmin minne Uutela lähtisi.—Aivan oikein, pirttiin hän meni.

Se Keskitaloa hiukan rauhotti ja hän jäi ikäänkuin vartioimaan, voimatta päättää olisiko parempi mennä heti jälessä, vai jäisikö odottamaan ensi puuskan ohimenoa.

Siinä istuessaan hän näki Hannan juoksevan hätäisenä avopäin Uutelan jälessä pirttiin. Se antoi asialle uuden käänteen—hän ymmärsi että Hanna oli siellä nyt paremmin paikallaan kuin hän itse.

Uutela seiso keskellä pirttiä—hänen mielessään myllersi kaikki sekaisin.

Hänen ensi tunteensa oli, että hänen pitäisi mennä ja kuristaa petturi sikiöineen. Se tunne oli niin raju, että hän sen enempää miettimättä jo lähti ovellepäin. Mutta siellä hän pysähtyi, hänen mieleensä iski samalla toinen ajatus.

Hänen pitäisi saman tien tappaa Keskitalokin, se kettu, joka oli porttotytärtäänkin inhottavampi. Hänen sielunsa läpi kulki yksinä silmänräpäyksinä kaikki tähän kuuluva, Savoonmuuton syyt ja langat—hän tajusi nyt kaikki päivänselvästi. Kuinka häntä oli pimitetty ja petetty, kuletettu kuin pientä narrattavaa lasta.

Hänen vihansa Keskitaloa kohtaan yhä nousi ajatellessaan että tämä vielä äsken oli ilennyt puhua tuosta häväistyksestä hymysuin, ikäänkuin lapsi olisi hänen, Uutelan! Eikö se konna tietänyt ja ymmärtänyt, ettei hänellä ollut mitään semmoista yhteyttä vaimonsa kanssa, vaan hän oli elänyt niinkuin vanhalle miehelle sopii. Vai uskalsiko se katala tämän tietenkään koettaa häntä pujata?

Hänen kiukkunsa oli kohonnut sellaiseen rajuuteen, että hän vapisi. Hän jäi yhä pirttiin, sillä äkkipikaiset teot olivat hänelle vieraat, mutta häpeänsä ja vihansa purkua hän ei voinut enää hillitä. Hän alkoi raivota ympärillään olevia esineitä vastaan. Ensin hän potkasi keskellä pirttiä seisovan rahin jyrähtäen kumoon. Toisen iskun sai tekeillä oleva korvo, joka murtui räsähtäen. Se ääni, hävityksen ääni, häntä kiihotti ja riemuitti. Hän heitti murskautuneen jäännöksen uudelleen lattiaan, katkoi vanteet, särki laitapuut survomalla ja viskeli sirpaleita pitkin permanttoa.

Samalla hänen ajatuksensa jo lensivät vaimoon, petturiin, Kuinka katalasti se olikaan teeskennellyt! Olla olevinaan vaimo, ja samaan aikaan kantaa salavuoteudessa siitettyä pirunsikiötä povessaan. Hän raivostui niin, ettei enää tiennyt mitä ajatella.

Hän jätti temmeltämisen—ajatukset syöksyivät taas uudelle, kiihottavalle ladulle. Kuka se mies on ollut? Hän itse on elänyt erillään—silloin toinen...! Hänen päätään alkoi huimata ja hänet valtasi outo, kiihottava tunne, joka sai hänen sieramensa laajenemaan: ikäänkuin hän olisi koettanut *nähdä* kuinka kaikki tuo oli tapahtunut. Ja niinkuin hän olisi nähnytkin—toiset salaisessa yhteydessä, nauravan hänelle petetylle—herra Jumala!

Hän tarttui uudelleen rahiin ja paiskasi sen silmät säkenöiden niin, että lattia jyrähti kuin halki revähtäen.

Samana hetkenä astui Hanna sisään.

Hän näki yhdellä silmänräpäyksellä kaikki: kumossa olevat esineet ja sirpaleet, Uutelan vääntyneet kasvot. Tyttö syöksyi aivan hänen eteensä ja rukoili kädet ristissä hätäisesti:

»Antakaa anteeksi—Jumalakin antaa!—Älkää tehkö pahaa Mantalle—älkää olko isälle vihainen—isä on niin paljon kärsinyt!—Uutela on niin hyvä—Jumala kaikki tietää—kärsikää, kärsikää—Jumala auttaa!»

Mutta Uutela tuskin tajusi kuka puhui ja mitä hän sanoi—hän oli kokonaan toisten, kauhistavien voimien vallassa. Hän oli yhä näkevinään petturit, tuon inhottavan näytelmän, joka nyt suuntasi tartuttavan vimmansa häntä itseään kohti, herättäen vaistoja, jotka olivat jo vuosia sitten sammuneet.

»Sisaresi on portto!» huusi hän oudolla äänellä, ikäänkuin kammottavasti riemuiten että niin oli.

Se sai tytön aivan sekaisin. Hän taas rukoili:

»Manta on tehnyt syntiä—Manta on huono ihminen—Uutela ei tiedä—Manta ei tahtonut naimisiin—Manta oli niin nuori—Manta itki—minä tiedän—kärsikää, kärsikää!»

Vaan Uutela ei kuullut eikä nähnyt. Hänet oli vallannut kamala tunne, jossa kiehui sekaisin loukattu miehenkunnia, kostonhalu ja vielä joku kauhea, josta hän ei ollut itsekään selvillä mitä se oli. Rikostoverit ikäänkuin vetivät häntä samoille poluille—verisesti kostamaan heille, Keskitalolaisille, omalle nuhteettomalle entisyydelleen, kunniallisuudelle, koko ihmiselämälle—juuri noilla samoilla aseilla, joilla häntä itseään oli haavotettu.

»Nyt minä menen sen *Sohvin* luo!» sähisi hän hammastensa välitse itkun ja naurun sekaisella äänellä. »Tehdään nyt äpäralapsia koko talon väki!»

Tyttö katsoi kauhistuneena, niinkuin ei hän olisi Uutelaa enää tuntenut, ja rupesi vapisemaan.

Uutela jo meni oven luona.

Silloin tyttö syöksyi hänen jälkeensä ja tarttui kuin hukkuva Uutelan käsivarteen:

»Älkää menkö—rakas Uutela—älkää häväiskö—itseänne—sukua—on jo niin paljon häpeätä—Uutela, rakas Uutela.»

»Laske irti!» huusi Uutela. Hän astui kiivaasti ovellepäin, niin että tyttö vetäytyi polvilleen.

Mutta tämä ei hellittänyt, vaan tarttui sitä epätoivoisemmin Uutelan takin liepeeseen ja hänen polviinsa. Hän oli käynyt kasvoiltaan valkoiseksi kuin palttina, siniset silmät tuijottivat pelästyneen mielettöminä.

»Armahtakaa!» höpisi hän koettaen viimeisillä voimillaan kiertää kätensä Uutelan polvien ympärille. »Uutela—Uutela...»

Sitten kädet äkkiä irtautuivat—lattia kolahti.

Kun Uutela kääntyi, näki hän tytön makaavan liikkumattomana lattialla.

Hänelle tuli hirvuihin hätä.

»Hanna, Hanna!» puheli hän ja nosti tytön hiljaa istumaan, tukien häntä käsivarttensa varassa.

Tyttö raotti silmänsä ja katseli niinkuin se, joka ei tunne missä on.

»Hanna, Hanna! Täällähän minä olen—en minä mihinkään mene—en mihinkään.»

Silloin tyttö ikäänkuin havahtui ja katsoi Uutelaa silmiin. Siinä katseessa oli kiitollisuutta, kärsimystä, lapsen rakkautta.

»Jokohan nyt jaksaisit?» kysyi Uutela, nostaen hänet hiljaa seisomaan ja vieden melkein kantaen penkille istumaan.

Tyttö koetti hymyillä, mutta oli niin raukea, että Uutela piti yhä häntä tukien kädestä.

»Eihän Uutela tee mitään?» kysyi hän harvaan, tuskin kuuluvasti.

»En», vastasi Uutela ja vaipui raskaasti penkille. »Me olemme kaikki syntisiä...»

Hänet valtasi niin masentava häpeän tunne sen johdosta, mitä hän äsken oli ajatellut ja puhunut, ettei hän voinut enää katsoa tyttöön, vaan kääntyi pois päin. Kuumia kyyneleitä alkoi tipahdella harvakseen ikkunanlaudalle, johon hän kyynäspäätään nojasi.

Tyttö vaipui lattialle, painaen päänsä käsiinsä penkkiä vasten, ja alkoi itkeä raskautetun sydämen kauan pidätettyjä kyynelvirtoja.

11.

Yö oli joutunut.

Kuu kulki teräväkärkisenä rataansa Tähdet tuikkivat pistävinä. Taivas oli kylmä ja korkea.

Alla lepäsivät autiot hanget.

Siellä täällä lumikentän keskellä nukkui joku yksinäinen talo. Talojen vieressä vartioivat tummat, aavemaiset varjot.

Mutta pitkin kenttää kulki vihainen viima, yökoleana ja yksinäisenä.

Se tuli vaarojen kaidasta portista hiljaisena kuin huokaus, mutta leveni kentällä kylmänväkeväksi puhallukseksi. Se lakaisi pitkät taipaleet tyhjää, kunnes jostain tuiskujen kasvattamalta tieltä tai konnaan töyräältä sai kahmalon irtainta lunta—harmahtavalla hangella juoksi valkeanvirisevä aalto.

Aukean reunamilla ja vaarojen rinteillä katseli kylmäntotinen, hiljaa huohteleva metsä.

Tämän autiuden keskellä, kaitaisen järven lakealla jäällä kulki yksinäinen mies—etukumarassa, molemmat kädet lyhyen takin taskuihin työnnettyinä.

Vähänajettu tie oli äskeisen pyryn jäleltä epätasainen ja tupertava. Kulkija tuijotti omaan lyhyeen varjoonsa, joka häilyi sinne tänne hänen horjahtelevien askeleittensa mukaan.

»Niin olen nyt minäkin», ajatteli hän, »yhtä irrallinen ja häilyväinen.»

Viima vihiasi vihaisemmin, mutta hän ei sitä tuntenut.

»Miksi näin piti tapahtua?» ajatteli hän taas. »Minun elämäni on ollut nuhteeton ja kunniallinen. Harvoin mahtaa tämmöistä sattuaakaan. Miksikä juuri minulle piti tämä kolaus?»

Hän huomasi äkkiä kuunvaloiset rantatörmät suoraan edessään ja pysähtyi—hän oli tullut järven päähän.

»Tästä minun pitäisi kääntyä?» huohti hän raskaasti. »Vaan mitäs minulla on enää siellä tekemistä?»

Hän tunsu sellaisen yksinäisyyden ja autiuden sielussaan, että jos hänen edessään olisi ollut avanto, niin hän olisi aivan yhtä hyvin voinut astua eteen- ja alaspäin, kuin kääntyä takaisin.

»Olen aina ihmetellyt kuinka ihmiset voivat sellaista tehdä. Nyt en ihmettele. Kun ei ole maailmassa enää mitään, niin... Ja minulla ei ole mitään—eikä ole ketään, joka kaipaisi—Karoliinaa lukuunottamatta...»

Viima viilsi kylminä neuloina hänen ruumiinsa läpi—nyt hän sen tunsu, kun oli pysähtynyt.

Hän kääntyi hitaasti. »Onhan yhdentekevää minnepäin kävelen», ajatteli hän.

Mutta hänen ajatuksensa olivat sisarta muistaessa kääntyneet uusille laduille.

»Nyt ne paiskasivat minulle vielä kerran *äpäran* vasten silmiä!» kuohui hän katkerana. »Ja ehkä *renkipojankin*? Ehkä renkipojan äpäran entiselle renkipojalle ja äpäralle! Se vasta teko oli!»

Hän oli niin kuohuksissaan, että hän tuskin sai henkeä vedetyksi—nyt kun viima hänen käännettyään uhoi vasten kasvoja.

Ja niin hänen aivojensa läpi kulki koko hänen entinen elämänsä aina tähän yöhön saakka. Isättömän pojan ilottomat lapsuudenvuodet, vuosikymmenien taistelu, vastukset ja menestys, työn ilo, nuortuva vanhuus, joka ikäänkuin vain lämpeni ja syveni loppua kohti—niinkuin hyvän peltomiehen vaot syvenevät vuosi vuodelta.—Nyt tämä!

»Luulemme olevamme isännät ja herrat elämämme yli», jatkoi hän mietteitään. »Silloin tulee pieni sallimuksen mutka ja kaikki hajoaa—toinen mies tarttuu ohjaksiin ja sanoo: minä tässä isäntä olen!»

Hän tunsu sinä hetkenä sallimuksen käden suureksi monisyltäiseksi kämmeneksi, joka laskeutuu näkymättömänä takaapäin ihmisen hartioille niin raskaana ja musertavana, ettei voi paikaltaan liikahtaa, eikä enää ymmärrä mitään, ainoastaan tuntee sen painon.

»Ja onko tämä nyt Jumalan tahdosta?» ajatteli hän taas. »Mitä hän minusta tahtoo? Olisin minä luullut noita neuvottavia olevan muita ennen minua—niin minusta on näkynyt. Mitä hän tällä tarkoittaa?»

Vaikka hän olisi kuinka miettinyt, niin hän ei voinut tuota tarkotusta ymmärtää. Kelvottomat ihmiset—niin hän päätti—tässä olivat rypeneet synnissä ja sitten vierittäneet kurjuutensa syyttömän niskoille.

»Tämöpäs merkillistä seulomista on!» huudahti hän ajatuksissaan. »Ihminen koettaa ja koettaa parastaan—ja sitten tämmöinen loppu. Tätä vartenko tässä on eletty? Mitä elämä sitten oikein on?»

Hän oli pysähtynyt ajatuksissaan. Hän kohotti päänsä ja katseli ympärilleen kuin vastausta etsien.

Mutta kukaan ei vastannut. Kaikki oli yhtä kylmää, autiota ja mykkää kuin hänen oma sielunsa.

»Elämä», päätti hän, »mitäs se muuta on kuin niinkuin tuo tie. Kiemurtelee, tupertelee, ja tuolla jo häviää näkyvistä. Ja ihminen on kuin nuo lumenrakeet, joita tuuli tuossa lennättelee. Nyt tuonne—hetken päästä tänne—aina niinkuin tuuli heittelee.»— — —

Hän lähti jälleen eteenpäin.

»Menisinköhän papin puheille?» ajatteli hän hetken päästä. »Jos se osaisi sanoa mitä tässä olisi tehtävä.»

Hän kulki pitkät matkat ajatellen tätä asiaa puolelta ja toiselta.

»Kyllä se sentään saapi jäädä», päätti hän vihdoin. »Ovat liian nuoria, niin kappalainen kuin rovastinsijainen.—Mitäs ne *tämmöisissä* asioissa! Taitaa olla vain yksin selviteltävä—kun se on yksin kannettavakin...»

Hän ajatteli kuitenkin edelleen, että olisi sentään kuin kuorman kevennystä, jos voisi jonkun kanssa puhua.

»Paremminkin poikain kanssa», arveli hän. »Ne ovat hyviä poikia—ja nyt minä niiden silmäykset ymmärrän: ne ovat kärsineet jo ennen minua.—Vaan eihän sokea voi sokeata taluttaa.»

Hän huomasi tulleen tien haaraumaan, ja pysähtyi hätkähtäen. Siinä pieni sivutie nousi rinnettä ylös.

Siellä seisoivat Hovi kuolleena ja aavemaisena. Hän näki korkeitten koivujen varjojen huojuvan salaperäisesti hangella ja kuuli niiden jäätyneiden varpujen hiljaisen kahinan ja naksattelun viiman kynsissä.

Ja tuolla oli riihimäki! Vanha, vinoon löngähtänyt riihi näkyi olevan kaatumaisillaan—uudet hirsikasatkin näyttivät niin sortuvan pelottavilta kuun kelmeässä valossa.

Kaikki nuo, jotka vielä muutamia tunteja takaperin tuntuivat omaisilta ja rakkailta, näyttivät nyt kuolleilta ja luotaan karkottavilta.

Hänelle kiertyi vedet silmiin.

»Ei, eteenpäin minun täytyy, vaikka maailman loppuun!» Hän lähti taas astumaan.

Mutta viima puski niin vihaisesti hänen ohuen vaatetuksensa läpi, että häntä värisytti. Niin hän pysähtyi ja jäi miettimään.

»Voinhan sentään maata tämän yön pirtissä—menen sitten aamulla minne menen.»

Kun hän astui rinnettä ylös, niin hänet yllätti kammottava tunne—hän tunsu äkkiä itsensä *vanhaksi*.

Jalat tuntuivat taipumattoman jäykiltä. Niinkuin hän olisi ollut vanha käyrästynyt katajaseiväs, joka vain oman käyryytensä jäykkyydellä vielä ponnisti eteenpäin.

»Mitähän vanhuus onkaan?» kysyi hän kauhistuneena. »Ei se aina ole sairautta ja heikkouttakaan—se on muuta.»

Pirttirakennuksen edustalle päästyään hän pysähtyi, katsellen sitä kuin vierasta taloa.

Silloin hän huomasi hämmästykseseen Mikko-kissan istuvan katolla uuninpiipun reunalla.

Se teki häneen omituisen vaikutuksen. Niinkuin se olisi ollut uusi ilmiö tuossa suuressa käsittämättömässä elämänarvotuksessa, joka tänä yönä oli hänen eteensä avautunut.

»Onko sinullakin sellaisia aatoksia, joita pakenet tuonne miettimään?» ihmetteli hän.

Hän katseli pitkän aikaa ja tunsu itsensä liikutetuksi. Tuntui omituiselta, mutta samalla lohdulliselta, että tuolla pään päällä oli toinenkin elävä olento, joka hautoi yksinäisiä ajatuksia aivan niinkuin hän itse hautoi.

12.

Päivä kului päivän perään Uutelan tietämättä oliko hän elävä vai kuollut.

Hän eli yksinäisen ihmisen sisäistä elämää. Tänään korvensi tämä tuska, huomenna toinen, tänään hän oli löytävinään jonkun selvyttä lupaavan rihmanpään, jo huomenna vaipui takaisin pimeyteen.

Yhden ainoan asian hän selvästi tunsu—ettei hän voinut toistaiseksi mitään tehdä eikä minnekään lähteä, ennenkun pääsisi itsestään ja elämästään selvyteen.

Sen hän myöskin tunsu ytimiään myöten, että vanhuus oli hänet lopullisesti yllättänyt, että hänen elämänlankaansa piti enää vain hauraat päällyskuidut koossa.

Kun hän ensi kerran näki nuoren emännän, niin hän luuli olevansa tyyni, niinkuin hän oli päättänyt tyynesti tiensä kulkea, tuli lopuksi mikä tuli.

Mutta kun hän tahtomattaan osui katsahtamaan hänen pyöristyneeseen vartaloonsa, niin hänet valtasi uudelleen kammottava halu mennä luo ja sanaa sanomatta kuristaa hänet. Tai ainakin astua hänen eteensä ja sylkeä häntä kaikkein nähden silmille sekä samalla huutaa koko maailmalle se vääryys, mikä häntä kohtaan oli tehty.

Hänellä oli kuitenkin sen verran malttia, että ennätti ajatella mihinkä se voisi johtaa. Ja kun hän näki Riitan vaanivan katseen, niin hän koetti hymyillä, vaikka rinnassa yhä kuohui.

Hän ymmärsi nyt että Riitta tuon kaiken arvasi, oli kai arvannut jo aikoja sitten. Silloin hänen ylpeytensä, yhteinen perhe- ja hämäläistunteensa nousi uhmaavaan vastarintaan.

Kun hän nousi pöydästä, niin hän pakotti itsensä sanomaan ohimennen nuorelle emännälle pari sanaa—jotta sen sai ymmärtää sekä Riitta että sitä tietä muut, että tähän ei sivullisen sopinut sormeaan pistää.

Mutta sisäisesti häntä inhotti. Varsinkin iltasin, kun hän ihmishävyn vuoksi oli pakotettu menemään samaan kamariin Mantan kanssa. Hän tosin ikäänkuin ummisti silmänsä kaikelle, makasi erossa eikä koskaan puhunut kahdenkesken mitään, vaan tekeytyi heti nukkuneeksi. Mutta hänestä tuntui niinkuin hänet joka ilta olisi viety kidutuskammioon, ja ensi aikoina hänen piti purra hammasta pidättyäkseen purkaumasta.

Vaan mitään muutakaan hän ei toistaiseksi voinut—vain kitua ja vaieta.

Hän oli monesti koettanut tunkeutua asian ytimeen, tyynesti ja puolueettomasti.

Olihan totta, että hän itse oli tähän avioliittoon halunnut. Mutta että se olisi ollut Mantalle enemmän kuin kenellekään muulle Keskitalon väestä vasten mieltä, siitä hänellä ei ennen ollut aavistustakaan.

Nyt oli Hanna kuitenkin tuona onnettomana hetkenä sanonut jotain sentapaista.

Tosin iällä oli eroa, sen hän myönsi. Mutta mitään tavatonta siinä ei ollut, eikä tämä suinkaan ollut ainoa senlaatuinen tapaus. Ja miksei Manta ollut sanonut silloin suoraan? Ei kai hän olisi ketään väkisin nainut.—Miksei? Siinäpä se juuri vääryys oli!

Silloin hän muisti Keskitalon ja miten tärkeä hänen huonoille asioilleen tämä naiminen oli ollut.

Keskitalo tässä syyllinen on! päätti hän. Jos hän olisi silloin sanonut kuin mies: minä mielelläni tahtoisin, mutta tytär ei tahdo, niin asia olisi ollut selvä.—Sitten ne Savoon pakenemiset ja muut jalkajuonet!

Hänen vihansa alkoi kiehua Keskitaloa kohtaan. Hän päätti vetää tuon raamattua lukevan ketun kaikesta tilille.

Mutta aina silloin tuli Hanna sinisine hätääntyneine silmineen ja ristiinpuristettuine käsineen väliin—»älkää olko isälle vihainen, isä on niin paljon kärsinyt!»

Tietysti, sen hän kyllä ymmärsi ja oli nähnytkin. Mutta se konna ei ollut kärsinyt vielä kymmenettä osaakaan siitä, mitä oli ansainnut!

Niin kuluivat päivät Uutelan voimatta koskaan ottaa päättävää askelta.

He ikäänkuin välttivät toisiaan, eivätkä katsoneet koskaan toistensa silmiin enemmän ruokapöydässä kuin muulloinkaan. Ja kun he puhuivat, niin se koski ainoastaan käsillä olevaa asiaa tai työtä ja supistui välttämättömiin sanoihin. Heidän välinsä olivat loppuneet.

Yksi asia oli Uutelalle selvä—että Keskitalon ja koko perheen piti saada *kosto*, pelottava ja hirmuinen kosto, niinkuin heidän tekonsakin häntä kohtaan oli ollut.

Keskitalolle nämä ajat olivat yhtä raskaat kuin Uutelallekin.—Entisen levottomuuden sijaan oli tullut hiljaa jäytävä murhe.

Häntä vaivasi se, että heidän välinsä olivat yhä selvittämättä. Sillä hän oli vilpittömästi halunnut täyttä selvitystä, nähtyään miten ankarasti asia Uutelaan koski. Silloin se oli jäänyt, koska hän piti parempana antaa Uutelan hiukan rauhottua. Mutta kun se ei tullut silloin tehdyksi, niin se oli yhä jäänyt.

»Ehkä hän ymmärtää muutenkin kuinka kaikki on käynyt», ajatteli hän. »Ja ehkä se on lopultakin hänelle parempi, ettei siitä puhuta, koskei hän näy sitä itse haluavan.»

Mutta se yhä vaivasi häntä.

»Kun minä tietäisin mitä hän oikein sisässään hautoo?» tuskaili hän toisinaan. »Kun hän kerrankin puhuisi—kiroisi, sadattelisi, ja vaikka löisi, niin sekin olisi parempi!»

Hän oli pitkät ajat siinä toivossa, että Uutela itse purkautuisi ja siten syntyisi selvitys.

Mutta Uutela oli vaiti ja hänen oma kuormansa oli päivästä päivään sama.

Siihen liittyi vielä toinenkin huoli: kun edes Manta pysyisi ihmisittään! Sellaisessa tilassa olevasta ei mitään tiedä, vaikka järveen menisi. »Tässä on niin monta vartioitavaa!» huokaili hän raskaimpina hetkinään.

Viimein hän ikäänkuin tylsistyneenä jätti kaikki Jumalan huomaan—varsinkin kun Uutela näytti kuitenkin tyyntyneen.

»Ehkä on parasta, että asiat kulkevat niinkuin ne itsestään kulkevat», ajatteli hän.

Uutelan ajatukset palasivat yhä nuoreen emäntään.

Tuo ihminen oli hänelle kuin arvotus. Selvää oli, että hänen itsensäkin täytyi kauheasti kärsiä nykyisessä tilassaan.

Eräästä asiasta olisi Uutelan ennen muita tehnyt mieli saada selvä. Oliko hänen aikaisempi elämänsä ollut puhdas? Nytkö vasta hän lankesi, ja mikä oli perimmäinen syy että hän teki näin julman teon, jos entisyys oli kunniallinen?

Mutta mitenkä hän olisi siitä saanut selvän, paitsi ottamalla koko asian puheeksi.

»Jos hän edes katuisi ja pyytäisi anteeksi!»

Ensi aikoina Uutela toivoi ja odotti sitä joka päivä. Ja hän oli toisinaan huomaavinaan sentapaisia oireitakin—niinkuin rikollinen olisi ollut nöyrempi, katseessa kuin anteeksipyyynnön alku—puuttui vain ensimmäinen sana.

Uutela koetti pakottaa sen sanan esille—hän ikäänkuin pysähtyi katseineen odottamaan. Mutta kun ei siitä ollut apua, niin hän tahtoi hänet katseellaan lävistää: etkö ymmärrä mitä olet tehnyt?

Vaan silloin hän sai itse hämmästyä—nöyryys oli kuin poispyyhkäisty, noista silmistä tuikahti häntä vastaan uhma ja viha.

»Mitä tämä merkitsee?» kyseli hän hämmentyneenä. »Se ei ollut enää syyllisen katse.»

Ja niin hän alkoi taas miettiä.

»Onko tuolla ihmisellä miehen luonto, semmoinen ettei salli toisen sekaantua asioihinsa? Ja käsittikö hän nyt tämän naimisen sekaantumiseksi—ja tahtoi näyttää? Ja kun oli nainen, niin näytti järjettömällä ja kauhealla tavalla?»

Niin hän kyseli. Ja silloin vyyhti alkoi käydä yhä sekavammaksi. Tiesikö kukaan heistä mitä toiset olivat ajatelleet, tehneet ja tarkottaneet? Vai kulkivatko he kaikki kuin sumussa, kukin omia teitään, vaikka ulkonaisen elämän puolesta yhteenkuuluvina? Kaikki kärsivät, sen hän näki, ja tuo muuttopuuha alkoi nyt kuvautua hänelle tavattomana epätoivon tekona.

Se ikäänkuin lauhdutti hänen katkeruuttaan Keskitalolaisia kohtaan—tuo, että he kaikki kärsivät. Heidän varmaan pitäisi puhua keskenään, ajatteli hän, koska he kuitenkin olivat yhteiseen onnettomuuteen sidotut.

Mutta kuka alottaa? Hänelle se oli mahdotonta, niin hän tunsi—toisten, syyllisten, siinä oli alku tehtävä.

Oli kuitenkin yksi, jonka kanssa hän puheli.

Uutelan täytyi tunnustaa, että ellei Hannaa olisi ollut ja elleivät he olisi tavallaan kuin yhdessä tätä kuormaa kantaneet, niin hän ei olisi kestänyt.

Häntä ensin kovasti hävetti, että pahahenki oli saanut hänet silloin niin valtaansa, että hän, vanha mies, oli tuon viattoman tytön edessä puhunut sellaisia kauheuksia.

Mutta kun Hanna, ensi kertaa sen jälkeen hänet tavatessaan, katsoi niin vilpittömästi silmiin ja ikäänkuin yhä toisti: kärsikää, kärsikää, Jumala auttaa—niin hän ajatteli: ehkä hän sen ymmärsi.

Ja niin heidän välilleen syntyi varma suhde—isän ja tyttären suhde. Tai enemmänkin: niinkuin tuo hento tyttönen olisi tahtonut sovittaa mitä muut olivat rikkoneet.

Kun he tulivat toisiaan vastaan, niin he aina sanoivat ohimennen jotain—katseilla. He ymmärsivät niin hyvin toistensa katseista kaikki.

Aamuisin he tapasivat tavallisesti ensi kertaa separaattorin ääressä—Uutelan kiertäessä konetta ja Hannan hoitaessa maitoja. Se oli heidän hiljainen puheluhetkensä.

»Kuinkas tänään on?» kysyi Hanna sinisine katseineen nostaessaan maitoa separaattoriin.

»Paremmiin», nyökäytti Uutela kohottautuen koneen kammesta. »Ehkä tämä tästä tasaantuu.»

»Niinkö?» vastasi tyttö iloisempana. Sitten he jatkoivat keskustelua koko separoimisen ajan.

»Hänen kanssaan minä voisin puhua asian selväksi», ajatteli Uutela toisinaan. »Hän tietää kaikki ja ymmärtää kaikki.»

Mutta hän ei olisi mistään hinnasta niin tehnyt eikä särkenyt sitä hiljaista luottamusta, mikä heidän välillään oli.

Mutta itse asia pysyi ennallaan.

Uutela tunsu itsensä kuin rengiksi, joka huomaa mahdottomaksi enää jatkaa palvelusta, mutta ei kuitenkaan rupea rivosuiseksi, vaan koettaa äänetönnä ja raskasmielisenä raataa vuotensa loppuun.

Loppuun? Sepä se oli hänet epätoivoon painaa. Milloin tämä loppuu? Ja mikä tämän loppu on? —Hän ei jaksanut koskaan ajatella sitä perille saakka.

Joskus hän mietti: jos eroaisin sovinnossa, sanaa sanomatta—jättäisin heille kaikki ja menisin omaa tietäni? Silloin tästä pääsisin ja löytäisin rauhan.

Mutta häntä kauhistutti sekin ajatus, se häväistys, minkä hän sillä teolla saattaisi koko hämäläisnimelle ja heille kaikille—kun asia kuitenkin oli tavallaan yhteinen.

Niin kuluivat päivät. Aika kulki eteenpäin, vaikka elämä näytti seisautuneen.

13.

Pääsiäisenä hänelle vihdoinkin välähti ensimmäinen valon säde.

Nuo päivät olivat heille kaikille jonkunlaista sisäisen levähdysten aikaa, jolloin raskaat ajatukset siirtyivät hetkiseksi toisaalle. Vanhempi väki painautui juhlamuistoihin, Helka puolestaan kiikkui päivät pitkät hämäläisessä pääsiäiskeinussa, jonka veljet olivat laittaneet ja jonka ääressä nuo jurot pojatkin ilostuivat uudelleen lapsiksi, sillä he *tahtoivat* ilostua.

Uutelan elämässä se muodosti käänteen.

Jo kiristorstai-yön vanhat kansantarinamuistot ja varsinkin sitten kärsimyshistorian lukeminen johti hänet uudelleen itseään tutkimaan. Siellä, kärsimyshistoriassa, oli ihmisiä, jotka olivat vaikeana hetkenä kieltäneet totuuden ja sitten kärsineet tunnonvaivoja. Häneen jäi tuosta kaikesta tällainen tunto: oliko hänkin, Uutela, ehkä jotain kieltänyt ja lauloiko nyt hänelle, niinkuin muinen Pietarille, muistuttaja?

Silloin hänelle selvisi, että hän todellakin oli jotain kieltänyt, uskaltamatta koskaan penkoa pohjia myöten omaa osallisuuttaan asiassa.

Ikäänkuin Karoliina-sisar Hämeestä olisi tullut pääsiäishankia myöten hänen luokseen ja sanonut:

»Emmekös me, veli, siitä silloin keskustelleet? Ja enkös minä varottanut?»

»Niin on asia», täytyi hänen myöntää. »Kyllähän siitä oli puhe.»

»Mutta sinä vain tahdoit nuoren, ja nyt tuo nuoruus ja iän ero juuri taisi tähän kompastukseen viedä.—Ethän sinä olisi vanhasta huolinutkaan?»

»En, en olisikaan», vastasi hän rehellisesti.

Ja kun hän oli joutunut tähän saakka, niin hänen täytyi mennä vieläkin pitemmälle—asioihin, joita ainoastaan hän itse tunsu.

»Totta sekin on», myönsi hän, vaikka se tunnustus pusersi tuskan ja häpeän karpalot hänen otsalleen, »totta on, että minä joskus lankesin siihen synnilliseen ajatukseen, että Maija-vainaa ikäänkuin eli liian kauan—kun minä olin alunpitäin toisin ajatellut ja olisin sen niin tahtonut.»

Hän tärisi sisällisestä liikutuksesta ajatellessaan millaisia haluja ihmisen sydämen pohjassa riehukaan, kun ne vain uskaltaa tunnustaa.

»Totta», jatkoi hän myöntytyksiään, »en minä ottanut Keskitalon tytärtä työn avun tähden—en myös rakkauden tarpeesta—en mistään tarpeesta—kyllä se oli muuta.»

Silloin hän ymmärsi, ettei heidän välillään ollut mitään oikeata avioliittoa ollutkaan. Tai oikeastaan hän oli jo jonkun aikaa sen ymmärtänyt, vaikkei tahtonut sitä tunnustaa. Hän tunsu rikkoneensa elämän lakia vastaan kiinnittäessään itseensä nuoren ihmisen, jonka toiveita ja tarpeita hän ei ollut ottanut lukuun, vaan ajatellut ainoastaan itseään. Siis syyllinen, kanssarikollinen—hän itse!

Se oli raskas lopputulos, joka oli ensi hetkenä hänet maahan murtaa. Tähänkö nyt päättyi hänen pitkä, kunniallinen elämänsä?

Mutta siitä murtumuksesta myös kirposi lohdutus—se selvyys, jota hän oli viikkokausia turhaan etsinyt. Hän ymmärsi nyt miksi tämän kaiken oli täytynyt tapahtua: että hän vain sovitti hairahdusta, jonka salaiset juuret ulottuivat aina nuoruusvuosiin saakka.

Nyt hän ymmärsi elämän—tuon järkähtämättömän ankaran, mutta siitä lohdullisen, ettei se rangaissut syyttömiä, niinkuin hän oli vielä äsken epäillyt.

Vähää tämän jälkeen hänen sieluunsa pilkahti toinen vielä kirkkaampi säde.

Se lähti siitä masentavasta tunnosta, ettei heidän välillään ollut oikeata avioliittoa ollutkaan. Mutta se värähti eräässä suhteessa riemuiseksi vapautuksen tunteeksi sinä hetkenä, kun hän ymmärsi, että koskei heidän välillään ollut koskaan ollut ruumiillista yhteyttä, niin he olivatkin vapaat ja puhtaat toisistaan!

Se ratkaisi koko heidän välinsä, tuon kaikkein kipeimmän kohdan. Mitään loukkausta hänen miehenkunniaat vastaan ei siis itse asiassa ollut tapahtunutkaan, kukaan ei ollut todellisuudessa astunut hänen varpailleen. Ja tuo toinen—hän tosin oli rikollinen, mutta avionrikkoja vain nimellisesti, koska he olivat mies ja vaimokin vain nimellisesti.

Siitä hetkestä alkoi suuri, hiljainen rauha laskeutua hänen sieluunsa. Elämä näyttäytyi nyt kokonaan uudessa valossa. Toisen teot eivät liikuta toista; ulkonaiset, näennäiset siteet, joilla ihmiset panevat niin suuren painon, eivät mitään merkitse. Ei vanhin vastaa lapsestaan, ei lapsi vanhemmistaan, eikä mies vaimostaan. Kukin elää täydellisesti omaa elämätään, hairautuu, nousee, katu, kärsii—aina vain yksin.

Hän oli niin iloinen tästä uudesta elämänyymmärryksestään, että hänen silmänsä taas monesta aikaa säteilivät.

Samalla hänen suhteensa muihinkin muuttui. Tapaus yhä edelleenkin lepäsi raskaana surun pohjana hänen elämässään, mutta hän ei ollut enää kenellekään katkera, ei edes Keskitalolle.

»Kyllä sinäkin vielä saat läksysi!» ajatteli hän. »Olet jo hyvällä alulla, ja yhä lisää tulee—sitten olet kypsä. Me käymme nyt laiskankoulua, Keskitalo, vanhalla iällämme!»

Tuo uusi maailmanjärjestys alkoi näyttäytyä hänestä yhä valtavammalta.

»Kukin saapi töittensä jälkeen, kukin kohdastaan!» riemuitsi hän. »Manta saapi—hänellä sitä taakkaa vasta onkin. Koko perhe saapi, lapsetkin ojennukseksi, ettei tarvitsisi kaikkea itse kokea. Ja saapi aivan varmaan sekin, joka astui toisen miehen vuoteeseen, vaikka luuli sen salaa tekevänsä.»

Hän ajatteli usein tätä uutta uskoa. Kuinka monimutkainen ihmisen käsitys on elämästä, ja kuinka yksinkertainen itse elämä on! Pitää huolta vain itsestään ja vastaa omista teoistaan—siinä kaikki.

Uutela oli nyt täysin tyytyväinen koulunkäyntiinsä. Ja hän ilostui, huomattaessaan taas voittavansa takaisin kipinän muinaista elämänhaluaan.

Hänellä tosin ei enää ollut noita entisiä tulevaisuudensuunnitelmia ja Hovin uudestisyntyisriemuja, mutta hän tunsikin kuitenkin kirveen heilahtelevan voimakkaasti kädessään, kun hän nyt kevätkorvalla seisoi uudella riihirakennuksella ja veisteli nurkkaansa. Hän tunsikin suorittavansa kuritushuonetyötä—mutta sekin työ oli tunnollisesti tehtävä, koska se perustui oikeudenmukaiseen tuomioon.

Muutkin huomasi tuon hänen muutoksensa. Aika, ajattelivat he, lauhduttaa ja Uutela on ymmärtäväinen mies—juuri niinkuin he olivat toivoneet.

Mutta se ei heitä vapauttanut. He katselivat pelon ja kunnioituksen sekaisin tuntein tuota salaperäistä rauhallisuutta, jolla Uutela nyt tietään astui.

14.

Mutta sekin tie oli kivinen ja kantoinen, sen sai Uutela pian kokea.

Itseensä nähden hän kyllä oli rauhallinen ja hänen suhteensa Keskitalolaisiin oli selvä. Samoin oli aivan yhdentekevää mitä Riitta ja loistenvaimot ehkä supattelivat.

Mutta kun hän joskus sattumalta tapasi kyläläisiä, niin hänen tyyneytensä alkoi auttamattomasti järkkyyä. Hän luki noista katseista, että asia kaikessa alastomuudessaan oli jo kylän tietona. Hän näki toisten silmänpilkkeessä ivansekaisia hymähdyksiä: että mies vielä tuossa iässä sai lapsen! Se häntä kuohutti. Ja kun hän oli toisten katseessa huomaavinaan säälintapaista, niin se kuohutti vielä enemmän.

Uutela huomasi nyt surukseen, ettei tuo hänen uusi uskonsa ollutkaan yhtä helppo kuin se oli yksinkertainen. Hänen täytyi aivankuin kaksin käsin pitää löytämästään pohjasta kiinni, ettei vain luiskahtaisi entiseen avuttomuuteensa.

Mutta mikäli synnytyisaika läheni, sitä vaikeammaksi hänen tilansa kävi. Ilmestyi aivan uusi asian puoli—tuon kaiken pukeutuminen näkyvään, ruumiilliseen muotoon, mikä tähän saakka oli liikkunut ainoastaan ajatuksissa. Se uhkasi tulla hänen eteensä ja vaatia aivan uuteen koetukseen.

»Mihinkä minä silloin menen, kun se tapahtuu?» kyseli hän tuskaisena. »Täällä minä en sinä hetkenä voi olla, en vaikka mikä!»

Se ajatus kiusasi monet ajat, vaikka hän olisi koettanut kuinka tyyntyä ja vakuuttaa itselleen, ettei se koskenut häntä vähääkään.

Silloin Keskitalo eräänä päivänä vapautti hänet tuosta painajaisesta.

Uutela näki heti että toisella oli jotain mielessä, vaan että hänen oli vaikea sanoa.

»Jokohan se nyt siitä...?» ajatteli Uutela, tuntien itsensä rauhattomasti liikutetuksi.

»On ajateltu... että jos Manta menisi kaupunkiin... synnytyslaitokseen...?» sai Keskitalo vihdoin sanotuksi.

Uutela tunsu ohimoittensa lentävän kuumiksi.

»Mitä se minuun kuuluu, hoitakaa asianne!» teki hänen mieli huutaa niin, että se samalla olisi ollut vastaus kaikkeen.

Mutta hän tuli tuosta onnellisesta käänteestä niin iloiseksi, että hän vastasi kuin asianosainen:

»Niinkö? Se varmaan on kaikkein parasta.»

Hän tunsu taas seisovansa jaloillaan. Keskitalo hoiti asian, niinkuin se hänelle kuuluikin.

Oli kevätpirteä toukokuun aamupäivä, kun nuorta emäntää lähdettiin viemään asemalle.

Keskitalo valmistihe ajajaksi ja vanha emäntä mukaan kaupunkiin-saattajaksi.

Muilla näytti olevan lähdön kanssa hommaa, mutta Uutela puuhaili pellolla niinkuin tavallisesti.

Hän äesteli viimeisiä kaurankylvyjä järveen antautuvalla kotipellon rinteellä. Hevoset vetivät vinhasti kevytkulkuista asetta, kuohkea multa kiehui ja poreili sen piikkien välissä. Se kiehua hyväili ajajan silmää ja siitä kohosi tuoreen kevätmullan mieluinen tuoksu.

Uutela pysäytti hevoset rinteeseen laella, juuri siinä missä se lähti järvelle päin painumaan. Hän ei jaksanut sitä viekotusta vastustaa, sillä hänen oma mielensäkin oli viehtynyt keväiseksi.

Niinkuin rinne olisi iloiten värissyt auringon leikkiessä sen harmaalla harjalla. Katse siirtyi alemma, järven hopeakirkkaalle pinnalle. Kaunis tuo pitkänsoukka järvi olikin, kun sitä katseli nyt näin avosyisenä! Katse siirtyi yhä eteenpäin, vastakkaisen rannan vaaraksi kohoavalle rinteelle, jossa koivut kurkistelivat heleänvihrein hiirenkorvin—takanaan ylempänä vakaa, tummanvihreä havumetsä.

»Kauniit ovat paikat», myönsi Uutela. »En ole Hämeen puolessa tämänluontoista nähnytkään.»

Sitten katse hypähti järven vasemman pään poikitse taas omalle puolelle, suuntautuen avaran kotipellon pohjoiselle aukealle. Se hyväili ensin Hovia vihertävien koivuineen, sitten riihimäkeä valkeanhohtavine uutisseinineen, sen jälkeen peltoa, vihdoin sen laidalla kohoavaa lepikkoa, jonka pitkänriippuvat kellahtavat urvut paistoivat aina tänne saakka.

»On tämä koko hovi!» pääsi Uutelalta. »Kelpaa täällä—»

Mutta siihen se särähti murskaksi kuin näkymättömän käden koskettamana. Uutela tunsu silmiensä hämärtyvän ja hänen tuli äkkiä sanomattoman vaikea olla.

Hän kuuli samalla rattaanpyörien ratinaa ja kääntyi sen enempää ajattelematta katsomaan.

Siellä Keskitalo, vanha emäntä ja Manta ajoivat hiljaa, käymäjalkaa asemalle.

Uutela kääntyi äkkiä—hän ei jaksanut sitä näkyä kestää. Hän tempasi lujasti ohjaksista ja pakotti hevoset miltei juoksuun.

Hän ajoi alas, sitten ylös—alas ja taas ylös—siirtyi toiseen sarkaan—alas, ylös—yhä kiirehtäen hevosia, niin että ne alkoivat höyrytä ja kuorskahdella. Niinkuin hänellä olisi ollut hengen hätä sekottaa kosteaan, vastaanottavaan multaan tuo ääretön apeus, joka hänet oli niin odottamatta vallannut.

Mutta sitten hänen täytyi pysäyttää—hän ei olisi voinut ajaa enää askeltakaan eteenpäin. Häntä miltei vapisutti se ajatus, mikä nyt hänen mieleensä lennähti:

»Kuinkahan monta surua näihin Suomen peltoihin onkaan haudattu?»

Hän oli joskus ennenkin tuntenut että maa oli ikäänkuin pyhä, suurella vaivalla ja hiellä lunastettu. Mutta nyt hänelle selvisi aivan uusi asia. Työ oli vain yksi puoli. Kuinkahan monta miestä on mahtanut tähänkin peltoon haudata suuria, äänettämiä suruja—niinkuin nyt hän hautaa—hautaa Keskitalo—ja hautaa pojat. Kukaan ei ajattele. Vilja lainehtii, ihmiset astuvat huolettomina sarkoja pitkin, myyvät ja vaihtavat niitä kuin markkinakoneja, vaikka maa vapisee esi-isien tuskien runsautta, kun se nyt lapsille leipää kasvattaa.

Hän seiso i pitkät ajat syviin, juhllallisiin mielteisiin vaipuneena. Ja kun hän vihdo i läksi eteenpäin, niin hän pidätti hevoset hiljaisiksi ja astui miltei varpaisillaan tuota vuosisataista, vaivankosteata, tuskanpyhää multaa.

Viikon päästä tuli kirje—ilmoitus että nuori emäntä oli synnyttänyt pojan.

Ihmeellistä! Tiesihän hän että sentapainen ilmotus oli tuleva, mutta kun se nyt tuli, niin se oli kuitenkin hänelle yllätys.

Hän ei voinut oikein selittää mitenkä hän oli johtunut sentapaiseen tuntoon, niinkuin Manta sitä tietä olisi katoamassa koko talosta, synteineen ja synnin hedelmineen. Ei hän sitä ollut ajatellut, oli vain tuntenut—eikä sitäkään kuolisiko äiti ja lapsi, vai millä tavalla tuo katoaminen tapahtuisi—vain häviäisivät ja olisivat poissa.

Mutta nyt Manta eli, poika eli—rikos oli monikertaistuneena. Eikä se elänyt vain Keskitalon väelle, vaan myös hänelle—»isälle».

Uutelan valtasi sellainen mielenkuuhu, ettei hän voinut pysyä kotona, vaan otti kirveen kainaloonsa ja läksi metsään. »Menen veräjiä korjailemaan», ajatteli hän.

Hän kulki raskain, laahustavin askelin, katsettaan tiestä kohottamatta.

»Tähänkö sitä nyt tultiin?» ajatteli hän. »Nytkö se taas tuli takaisin, se tuska?»

Hän kulki kujatietä, sitten maantietä peltojen keskitse, sitten metsäistä maisemaa, unohtaen kokonaan veräjät.

Noustuaan pitkän, loivan mäen hän tuns i olevansa lopen väsynyt ja istuutui tiepuoleen ojan reunalle.

Käki alkoi kukkua metsässä. Uutela kohotti katseensa.

»Siitä on nyt vuosi», ajatteli hän ja vedet herahtivat väkisin hänen silmiinsä. »Vuodessa voi elää paljon, kokonaisen elämän.» Hän tuns i että hänen elämänsä supistui lopullisesti tähän vuoteen.

»Samoin mahtaa olla Keskitalolaisten laita. Paljon nekin ovat tämän vuoden aikana kokeneet. Sellainen on ihmiselämä!»

Hän kuuli askeleitten narahduksia tiellä.—Siellä tuli Rimpiläinen, punottavana ja hyväntuulisena, heiskautellen vilkkaasti valkoista keppiään.

Uutelan rinnassa alkoi taas kuohua.

»Jokohan sekin sen tietää...?» hätäili hän.

Rimpiläinen läheni.

»Paha sillä on mielessä», päätti Uutela, »kun on noin suu syyringillä!»

Rimpiläinen tervehti ja jatkoi:

»No jo on hyvä kevät—soap' moanmies olla tyytyväinen!»

»Niin on—niin on.»

»Ja isännällähän sitä kuuluu olevan toisenniiloatuista ilon syytä—olokoonpa onnee voan!»

Uutelan veri kuohahti koskeksi. »Sanonko nyt p:le ja läiskäytän kaikki vasten silmiä niinkuin se on—niin loppuu onnentoivotukset ja silmänvilaukset?»

Hän kuitenkin muisti olevansa hämäläinen ja hillitsi itsensä.

»Niin on... Kyllä onkin työväkeä tarvis—paljon on tässä töitä...», koetti hän vastata niin hyvin kuin taisi.

»Ka niin, ja sen haus Kempoo voan, kun vielä nuin vanahalla iällä.—Onko sitä isännällä jo paljonni ikkee?»

Uutela pääsi ikäänkuin naurahtamaan:

»Mitäs minulla—vasta keski-iässä—ei vielä täyttä seitsemääkymmentäkään.»

»Paljo sitä meinootta elleekin», nauroi Rimpiläinen. Hän piti pienen loman.—»Ei oo tainnu' ennen olla lapsia—kun ei oo näkyssä?»

Uutelan veri alkoi taas kuohua, mutta hän malttoi.

»Oo, koko joukko!» vastasi hän katsoen Rimpiläistä suoraan silmiin. »Jos olisivat elossa, niin ei tässä olisi hätääkään.» Häntä inhotti—mutta savolaisen ei pidä päästä hämäläiselle nauramaan. »Silloin nälkävuosina—polttotauti—vei monet perheet kuittiin.—Ei tainnut täälläpäin niin kova ollakkaan?»

»Ei, ei ollunna», vastasi Rimpiläinen, naurahti ja vilautti silmää: siitä savolainen aina pitää, että miehellä on sanat suussa! Nosti hattua ja lähti yhtä hyväntuulisena eteenpäin.

Mutta Uutela vaipui entistä raskaampiin mietteisiin.

15.

Päivä, jolloin lapsen ristimisestä päätettiin, oli Uutelalle ankara. Kaksi ihmistä, joilla ei ollut mitään tekemistä toistensa kanssa, piti yhdistettämän ainiaaksi isän ja pojan siteillä.

Tosin vain muodollisesti—sen Uutela tiesi ja se häntä piti pystyssä. Mutta ne siteet olivat ankarat, sillä ne olivat purkamattomat. Eikä asia koskenut ainoastaan häntä, vaan se oli samalla petos sekä jumalallisia että ihmisellisiä lakeja vastaan—synnin hedelmän kavaltamista avioliiton suojaan. Voiko hän olla siinä petoksessa osallisena?

Mutta kun hän näki vanhan emännän tuskan, kun tämä esitti että ristiminen voitaisiin suorittaa laitoksessa, ja luki hänen katseestaan: kovin väärinhän tämä on, mutta auttakaa nyt, Uutela, Jumalan tähden meitä saattamaan tämä asia loppuun—niin hän voitti epäilyksensä. Mitäpä ulkonaisista laeista, kun vain sisäinen tulee täytetyksi, ja tämä on nyt sen täyttämistä: kärsimistä kärsivien kanssa.

»Nimeksi on ajateltu Kustaata...?» lisäsi emäntä aran kysyvästi.

»Se on hyvin ajateltu», vastasi Uutela. Hän ei voinut olla nyökäyttämättä päätään tuolle kärsivälle vaimolle.

Ja niin hän taas tyyntyi siitakin.

Mutta sinä päivänä, kun lapsi tuotiin kotiin, hänet valtasi uudelleen tuska—ankarampi kuin koskaan ennen. Nyt hänen täytyy se *nähdä*, ottaa vastaan *isänä*, elää saman katon alla, samassa huoneessa, päivästä päivään, viikosta viikkoon... Kuinka hän voi tämän kestää...?

Keskitalo tuli hänen luokseen, kalpeana kuin kuolemaan tuomittu.

»Menenköhän minä asemalle?» kysyi hän soinnuttomalla äänellä.

Hän tiesi kysymyksensä tarpeettomaksi, mutta hän oli itse niin levoton, että hänen täytyi saada vaihtaa edes joku sana Uutelan kanssa, tutkiakseen missä mielentilassa tämä nyt oli.

»Mene sinä vaan», vastasi Uutela ja koetti nyökäyttää päätään. Mutta Keskitalo huomasi, että hän oli kokonaan omiin ajatuksiinsa vaipunut ja puhui aivankuin ulkopuolitse itseään.

»Kun minä saisin ne vielä kunnialla kotiin!» huokasi Keskitalo.

Uutela koetti tehdä pientä kotinäperrystä, mutta siitä ei tullut mitään. Hän unohtui alati miettimään ja hänen tuskansa kasvoi hetki hetkeltä.—Hän läksi ulos pihalle.

»Menisinköhän poikain luo kesannolle—tai ehkä paremminkin metsään?» ajatteli hän. »Täällä en voi olla.»

Hän läksi, mutta pysähtyi jo muutaman askeleen päässä.

»Mitäs siitäkään olisi apua—täytyyhän minun ne kuitenkin nähdä.»

Hän meni salinpuolen kuistille ja istahti penkille.

»Kun minä voisin asua erossa, jossain mökissä, ja käydä vaan täällä työssä?» Hän rupesi aivan sitä asiaa ajattelemaan.

Silloin kuului kaukaa tuulen kantama pitkä vihellys. Hän kavahti pystyyn kuin pistoksen saanut. Nyt se tulee—synti ja häväistys—elävänä, hengittävänä, katselevana!

Hän tunsu täytyvänsä paeta piiloon, ja ryntäsi saliin. Alkoi kävellä kiireisesti ympäri—tunsi lattian polttavan jalkojaan ja alkoi miltei juosta. Sitten hän äkkiä pysähtyi.

»Nyt ne astuvat vaunusta alas. Kaikki vilkuttavat silmää ja nauravat: kas kun ei »isä» ole tullut edes vastaan—hm!»

Hän tunsu tukehtuvansa.—Ulos!

Pihalle ennätettyään hän kuuli uuden vihellyksen.

»Nyt juna lähti—nyt ne nousevat kärryille—nyt ne tulevat.—Pois, karkuun!»

Hän läksi, ajattelematta minne. Hän sattui kääntymään järvenrantaan vievälle tielle ja riensi sitä myöten vinhaa vauhtia rinnettä alas. Pois, kauas pois, ainiaaksi!

Hetkisen päästä hän kuuli kiireisiä juoksevia askeleita takanaan—hän rupesi itsekin juoksemaan. Hän tuskin huomasi tulleen rantaan, näki kyllä veden avautuvan eteensä, mutta ei ajatellut hukuttautumista eikä kuolemaa, vain tuota ainoata: pois, kauas pois! Vähääkään vauhtiaan hiljentämättä hän juoksi järveen ja juoksi yhä vedessä matalaa rantaa syvemmälle.

Silloin hän kuuli kirkasun takanaan ja huudon: »Uutela, Uutela, Jumalan tähden!»

Se oli Hannan värähtävä, rukoileva ääni. Uutela pysähtyi kuin kahlittu. Mikään muu voima kuin tuo ääni ei olisi sinä hetkenä kyennyt häntä pidättämään.

Hän kääntyi ja näki tytön seisovan nilkkaa myöten vedessä, yhä jälessä tulemassa.

Uutelan ajatukset olivat aivan sekaisin. Hän viittasi kädellään Hannan peräytymään, mutta ei tiennyt itse mitä tehdä. Astui muutamia askeleita rantaan päin, mutta pysähtyi taas.

Silloin hän huomasi aivan lähellä veneen. Hän oikasi veden läpi sitä kohti kuin viimeiseen pelastuksen korteen, tempasi sen yhdellä nykäsyllä veden varaan, syöksyi suinpäin veneeseen ja tarttui airoihin.

Hanna oli juossut samalle kohti ja rukoili:

»Älkää menkö, Uutela, älkää menkö! Armahtakaa vielä tämä kerta, Jumala auttaa!»

Hannan rukous ja hätä häneen koski. Mutta hän ei voinut mitään puhua, ainoastaan viittasi kädellään olkansa yli vastakkaiselle rannalle. Sinne hän tahtoi—metsiin, pois, kauas pois! Hän alkoi soutaa niin, että vesi kohisi kokan edessä.

Siinä soutaessaan ja tempoessaan hän näki tytön seisovan yhä rannalla ja rukoilevan yhteenpuristetuin käsin. Mikä lienee ollutkaan, mutta keskellä järveä hän muutti suuntaa ja alkoi soutaa suurta pyöröä, veden yhä kohistessa vaahtona kokassa.

Hän souti yhden pyörön, souti toisen. Silloin hän tunsu: minun elämäni on niinkuin tämä, pyörimistä paikallaan, pääsemättä minnekkään,—Ei, nyt teen lopun, se on kuitenkin tehtävä!

Hän heitti aivot valloilleen ja nousi seisomaan—silmänräpäys, ja hän on päässyt!

Mutta hänen viimeinen katseensa hipasi kuin vahingossa rantaa. Siellä seisoivat Hanna, eteenpäin kurottuneena, kuin veteen syöksymäisillään hänkin. Hän kuuli hänen jotain huutavankin, mutta hänen korvansa humisivat niin, ettei hän erottanut mitä se oli.

Silloin hän tunsu, ettei hän voinutkaan—tuon tytön nähden—ja tuon tytön tähden.

Hän raivostui että pelastuksen tie näin oli katkaistu ja että hänen täytyi vaipua entiseen kidutukseen. Mitään ajattelematta hän kiskasi takin päältään ja heitti sen veneen pohjaan, istuutui ja tarttui taas airoihin.

Hän alkoi soutaa vihan ja epätoivon vimmallalla. Vene hyppi ja heilui—hän kuuristui ja ojentui kuin valkea haamu—vene hyppi mutkia, aivot rasahtelivat, vesi kiehui vaahtona—hän yhä syöksyi eteenpäin, eteenpäin tuota päätöntä epätoivon rataa.

Hän oli soutanut kierroksen kierroksen perään, päätään nostamatta, tietämättä missä oli. Silloin hän kuuli kohun läpi ääntä—jo erotti sanoja: »Jumala auttaa—Jumala panee kuorman—Jumala auttaa kantamaan!»

Ne olivat hänelle tylsiä sanoja, mutta hän oli niin väsynyt, että aivot aivankuin itsestään putosivat hänen käsistään. Hän katsahti ylös ja huomasi olevansa lähellä rantaa. Vene oli käännähtänyt ja kulki nyt sitä kohti. Itse hän istui voimatonna teljolla.

Vene lipui itsestään melkein rantaan. Hanna riensi veteen, sai kokasta kiinni ja veti sen maavaraan.

Mutta Uutela istui yhä liikkumatta, tylsänä teljolla. Hiki juoksi virtoina kasvoja alas ja täytti silmäripset, niin ettei hän nähnyt eteensä.

Hän tunsu itsensä kuoleman väsyneeksi.

Kun hän vihdoinkin nousi rannalle, niin hän hoiperteli—astui muutamia askeleita—kaatui suulleen—tarttui molemmin käsin ruuhon niin että sormet tunkeutuivat syvälle mättäiseen heinäjuuristoon—veti itsensä lujasti maahan kiinni—ruohon sisästä alkoi kuulua nyyhkytystä.

Tyttö istuutui hänen viereensä—itkien, hiljaa puhuen, ja taas itkien.

Keskitalo ajoi hidasta käyntiä Hovin kujatietä ja katseli levottomasti pihalle.

Ulkona ei näkynyt ketään.

He tulivat jo aitan luo. Ei vielääkään ketään, ei edes Hannaa!

»Ehkä Uutela tulee, kun päästään oven eteen», lohdutteli hän itseään.

Ei ketään. Tulijat katsahtivat toisiaan silmiin, Keskitalon valtasi pelko. Saatuaan naiset alas hän ei riisunutkaan hevosta, vaan satoi sen kiireisesti aitan seinärenkaaseen ja riensi sisään.

Hän kulki huoneesta huoneeseen—ei elävää sielua. Hänen polvensa alkoivat vavista.

Silloin hän katsahti kuin pahinta peläten ikkunasta järvelle päin. Siellä seisoivat Uutela aivan lähellä rantaa—kätet taskuissa, kokoonlyyhistyneenä, maahan katsoen. Aivan hänen edessään oli Hanna, pitäen molemmin käsin Uutelan takin napeista ja, niinkuin näytti, hiljaa puhuen.

Keskitalo ymmärsi että jotain oli tapahtunut ja jotain yhä tekeillä. Se häntä kuitenkin lohdutti, että Hanna oli seurassa.

Samassa tuli vanha emäntä levottomana sisään.

Keskitalo viittasi hänet ikkunan luo ja näytti rantaan päin.

He näkivät Uutelan ja Hannan tulevan yhdessä hitaasti ylöspäin, katsahtivat toisiaan silmiin ja huokasivat raskaasti.—Nyt se lopullinen lähestyi!

Tulijat pysähtyivät, Uutela näytti nyökäyttävän Hannalle päätään—sitten he erosivat. Tyttö tuli keittiöön, mutta Uutela näkyi kulkevan ajatuksissaan pirttiin päin.

Hanna oli niin kalpea, että he eivät uskaltaneet häneltä kysyä muuten kuin katseillaan. Tyttö vastasi samoin, levollisesti ja varmasti: odottakaa!

Mutta Keskitalo katseli yhä levottomasti pihanpuoleisesta ikkunasta.

Vihdoin hän näki Uutelan tulevan. Hän tunsu rintaansa kuristavan niin, että hän tuskin sai henkeä vedetyksi. Hän rupesi palavasti rukoilemaan.

Uutela tuli hiljaa, semmoisena kuin hän oli rannasta noussut: saappaat ja vaatteet märkinä. Hän ei katsonut oikealle eikä vasemmalle, kun hän kulki keittiön läpi.

Kamarin ovesta sisäänastuttuaan hän pysähtyi hetkiseksi ja otti lakin päästään. Toiset, jotka vetäytyivät hiljaa hänen jälessään, näkivät hänen kasvoillaan mielenliikutuksen.

Mutta sitten Uutela astui varmoin, hitain askelin vuoteen luo, jossa pienoinen makasi. Hän seisautui sen ääreen ja katseli hetkisen tarkkaan lasta—näytti niinkuin hänen lävitseen olisi kulkenut hiljainen väristys.

Vaan heti tämän jälkeen näkyi kasvoilla kuin hymyntapainen—hän kohotti oikean kätensä ja veti hitaasti suuren, voimakkaan ristin lapsen rinnan yli.

Hän ei tiennyt tehtiinkö niin lapsille, mutta hän oli nähnyt sillätavoin siunattavan kuolleita, ja tahtoi siunata pienokaisen niin hyvin kuin taisi.

Nuorella emännällä, joka istui lähellä vuoteen pääpuolta, oli kyöneleet silmissä. Hän kohotti arasti päänsä ja katsahti Uutelaan—kuin anteeksipyytäen. Uutela huomasi sen, katsahti vastaan ja ikäänkuin nyökäytti. Kaikki yhtenä lyhyenä silmänräpäyksenä—sen enempää he eivät toisiinsa katsoneet.

Oven luona seisova Keskitalo oli puristanut kätensä ristiin ja kyöneleet vierivät pitkin laihoja poskipäitä. Hänen olisi tehnyt mieli mennä Uutelan luo, langeta häntä kaulaan ja sanoa: sinä olet kostanut pahan hyvällä—anna nyt vielä meillekin anteeksi! Mutta hän ei olisi voinut paikaltaan liikahtaa.

Uutela ei puhunut mitään. Ei hän myös voinut pitempään sisässä viipyä, vaan meni niinkuin oli tullutkin.

Kukaan toisistakaan ei vaihtanut sanaa.

Keskitalo oli vaipunut tuolille ikkunan luo ja nojasi kokoon lyyhistyneenä ikkunanlautaan. Hän tunsu, ettei hän olisi jaksanut enää pisaraakaan enempää, ellei tämä taakka nyt olisi vierähtänyt hänen hartioiltaan.

Mutta hän tunsu samalla ikäänkuin valahtaneensa tyhjäksi—niin hän tunsu.

16.

Kahta päivää myöhemmin Uutela ajoi hiljakseen kirkolta kotiin.

Hän yski ja hänen ruumistaan rankoi ankara kuume, kulki kylminä väristyksinä päästä jalkoihin. Mutta hänen silmänsä säteilivät niinkuin ennenmuinen.

Se säteily syytti sinä hetkenä, jolloin hän lapsen siunasi. Suuri sunnuntairauha laskeusi hänen sieluunsa, eikä enää järkkynyt. Sen jälkeen, mitä sinä päivänä oli tapahtunut, hän tunsii olevansa kypsä, kulkevansa varmasti ja nopeasti suurta lopullista rauhaa kohti.

Mutta hän tunsii yhtä rintaa, että hänellä oli vielä jotain tekemättä. Niinkuin hän, elämän kouluttama, olisi samalla ase elämän kädessä muiden kouluttamiseksi.

»Kyllähän sinä, Keskitalo»—ajatteli hän—» olet kärsinyt, sen minä hyvin tiedän. Mutta mitäs siitä, kun sinun väärä halusi kuitenkin näkyä menevän perille.»

Uutela tunsii että hänen aivankuin piti rientää Keskitalon avuksi.

»Katsos, Keskitalo»—ajatteli hän taas—»tämä on nyt sitä meidän laiskankouluamme! Minulta vietiin se, mitä minä väärin tavotin. Niin pitää myös sinulta viетämän sinun tavotuksesi. Vasta sitten sinäkin rauhasi löydät—et sinä nyt enää muuta kaipaa.»

Uutela palasi tavallaan lääkärin luota.

Toiset, ensi sijassa Hanna, olivat vaatineet hänen hakemaan apua ankaraan vilustumiseensa. Hän lähti.

Ei itsensä vuoksi, sillä hän tunsii elämän lääkinneseen hänet melkein täysin terveeksi, puuttui enää tuskin mitään. Eikä tässä ulkonaiset lääkkeet mitään merkinneet, sen hän myöskin tunsii. Muiden tähden hän kuitenkin oli pyytännyt apteekista jotain pulloonsa.

Mutta lääkettä hän todella tahtoi tältä matkaltaan tuoda—muiden terveydeksi.

Se lääke oli hänellä nyt taskussa.

Hän oli sen vaikutuksesta varma. Ja kun hän nyt ajeli hiljalleen yksinäistä metsätietä, niin hän vielä muistissaan kertasi mistä aineista se oli valmistettu.

»Ilmotan viimeisen tahtoni olevan, että omistamani Hovin tila minun kuolemani jälkeen lankeaa vaimolleni Manta Kustaantytär Uutelalle sekä ainoalle lapsellemme Kustaa Juhanpojalle, lain mukaisesti puolet kummallekin.»

Se on oikeus ja kohtuus—ajatteli hän—sillä Keskitalo meni juuri tarkoin heidän velkoihinsa, niin ettei heillä ole tässä mitään osaa. Sinä, Keskitalon Kustaa, tarkotit suvullesi perintöä toisen omaisuudesta. Nyt tuli tien ohesta vieras perijä, joka vie kaikki—että ymmärtäisit kuinka kipeästi elämän täytyy meitä opettaa.

»Mutta koska poikamme perintöosa, jos olisi kiinnitetty suureen taloon, jonka tulevan hoidon laadusta ei kukaan tiedä, voisi ennen hänen lailliseksi tuloansa vähentyä taikka hukkaantua, niin minä, hänen isänsä, määrään että talo on heti minun kuolemani jälkeen muutettava rahaksi ja hänen osansa talletettava pankkiin, josta juokseva korko on antava hänelle murheettoman elatuksen.»

Tämä voipi sinusta, Keskitalo, tuntua ankaralta—ajatteli hän taas. Mutta niin on tehtävä, väärin kurkotetusta on sydän irrotettava. Ja minä tiedän, että teidän kaikkien mielenne halaa Hämeeseen; väkisin te tänne tulitte. Nyt pääsette, eikä kellään ole mitään sanomista, sillä paperissa seisoo, kuolevan omana viimeisenä sanana, että hän on *minun* poikani.

»Kolmanneksi kaikki irtain omaisuus ja rahat lankeavat vaimolleni ja pojalleni lain mukaisesti, paitsi ne seitsemäntuhatta markkaa, jotka olen tallettanut Hämeenlinnan säästöpankkiin sisareni Karoliina Hetantytären nimelle ja jotka kuolemani jälkeen ovat jaettavat seuraavasti: apelleni Kustaa Keskitalolle ja hänen vaimollensa tuhat markkaa kummallekin, heidän lapsillensa Vihtorille, Kallelle, Hannalle ja Helgalle tuhat markkaa kullekin, sekä yllämainitulle sisarelle Karoliina Hetantytäreille tuhat markkaa. Pankkikirja löytyy minun seinäkaapistani.»

Nyt mahdat, Keskitalo, ymmärtää ettei minulla mitään kaunaa ole, vaan että minä olen tahtonut kaikki hyvin asettaa.—Hannalle minä olisin tahtonut antaa kaksinkertaisen osan. Mutta koska tätä oli juuri tuhat markkaa miestä kohti, niin minun täytyy ymmärtää se Jumalan viittaukseksi, että sydämen hyvyttä ei sovi rahalla palkita.

Hän ajoi pitkän matkaa hiljaa, katsellen ympärillään seisovaa kesäistä luontoa ja ikäänkuin kysellen mitä sekin näistä hänen toimenpiteistään arveli.

»Kyllä tämän pitäisi olla oikein sekä Jumalan että ihmisten edessä», päätti hän.

Hän ajatteli edelleen kuinka hän sitten kuolinhetkellään antaa testamentin Mantalle.

»Älä katso, ennenkuin minä olen pesty, puettu ja laudalle oikaistu—sitten lue.»

Ja hän ajatteli yhä eteenpäin sitä hetkeä, jolloin hänen testamenttinsa vihdoin luetaan. Hän oli näkevinään kaikki ilmielävänä edessään. Kuinka koko perheen väki istuu hiljaa salissa, ovi avoinna kamariin, jossa hän, Uutela, lepää laudallaan.

»Uutela on jättänyt testamentin», sanoo Manta hiljaa ja ottaa paperin esille.

»Testamentin!» huudahtavat kaikki—Keskitalo ääneen, muut katseillaan.

Manta alkaa lukea. Uutela näkee laudaltaan kuinka raskaana ja musertavana ensimmäinen pykälä laskeutuu heidän ylitseen, kuinka he katsahtavat hämmentyneinä toisiinsa.

»Juuri niinkuin minä ajattelin», hymyilee Uutela laudallaan.

Manta lukee eteenpäin. Toinen pykälä leviää huoneeseen niinkuin tuomiopasuunan ääni, julistaen ihmisten aivotusten turhaksi raukeamista iäisyyden edessä.

Uutela näkee Keskitalon kääntävän päätään vaimoonsa päin ja luovan pitkän, murtuneen katseen. Sitten hän saa yskänkohtauksen, ankaramman kuin koskaan ennen, ja vanha emäntä rientää taputtamaan häntä hartioihin. Poikain silmiin on kierähtänyt vedet ja he katsahtavat toisiinsa: eikö Uutela meitä ja meidän yhteisiä työpuuhiamme ensinkään muistanut?

Uutelan tulee paha olla, kun hän tämän näkee.

»Nyt sopis jatkaa, Manta!» nyökäyttää hän laudaltaan, tuntien omissakin silmänurkissaan kyyneleet.

Manta lukee kolmannen pykälän. Keskitalokin koettaa pidättää yskäänsä voidakseen kuulla.

Kun se on lopussa, niin Uutelasta näyttää niinkuin tuomioyö nyt olisi ohi ja maa tuhkana, mutta sijalla häämöttäisi uusi maailma iäisyyden vaalenevassa kajastuksessa.

Kaikki katsahtavat toisiinsa ja hän näkee kuinka heidän silmiinsä syttyy suuri, hiljainen rauha.

»Juuri niinkuin minä ajattelin», hymyilee Uutela laudallaan.

He istuvat pitkän aikaa ääneti, kenenkään puhumatta sanaakaan. Silloin Helka nousee lapsellisen iloisena ja melkein juoksee Keskitalon ja vanhan emännän luo.

»Mehän pääsemme nyt Hämeeseen?» huudahtaa hän.

»Kyllä me nyt pääsemme», sanoo Keskitalo harvaan ja nyökäyttää päätään.

»Siitä me saamme Uutelaa kiittää», lisää vanha emäntä pyyhkien kyyneleitä silmistään.

Mutta Keskitalo nousee ja tulee kamarin ovelle. Hän katsoo kauan laudalla lepäävää Uutelaa—nyökäyttää sitten päätään:

»Kyllä sinä, Uutela, kaikki hyvin teit. Nyt minäkin vasta Jumalan tunnen—ettei se ole raamatunlauseissa, vaan elämässä.»

Hevonen kulki hitaasti pitkää vastamäkeä.

Uutela tunki kuumeen karmivan jokaista jäsentään, pingottavan, kylmäävän ja jäykistävän.

Hän yskähti. Siellä rinnassa se vasta työtään teki, takoi ja liehtoi palkeitaan kuin suitsuavassa pajassa.

»Kunhan nyt vain pääsisin kotiin», ajatteli hän. »Sitten on kaikki valmista.»

17.

Uutela oli maannut jo neljä päivää—tämä oli viides.

Jokainen voi nähdä, ettei hän siltä sijalta enää nousisi.

Mutta Uutela itse hymyili ja puheli niinkuin tämä olisi ollut vain tuommoinen satunnainen pahoinvointi, joka ei kovin harmitakkaan, kun se ei satu erityisemmin kiireisenä työaikana.

Tänä aamuna vanha emäntä kuitenkin tunki täytyvänsä kysyä, eikö Uutela haluaisi pappia—vaikka se kysymys olikin vähän vaikea.

Uutela oli hetken vaiti, ikäänkuin hänkin olisi asiaa ajatellut. Mutta sitten hän hymyili tyyntä hymyään.

»Ei—en minä pappia tarvitse», sanoi hän harvaan ja vakuuttavasti, katsoen emäntää silmiin ja ikäänkuin varmemmaksi vakuudeksi vielä nyökäyttäen hiljaa päätään. »Ja mitäs tässä muutenkaan papilla—kun yskäkin jo on helpottanut—pian minä nyt paranen.»

Vanha emäntä ymmärsi mitä hän tuolla paranemisella tarkotti ja käänsi päänsä toisaanne.

»Mikäs sellaisen miehen», ajatteli hän.—»Vaikka kyllähän pappi sentään olisi hyvä ollut.»

Niin kului aamupäivä.

Uutela tunki tuskien, jotka olivat näinä päivinä olleet toisinaan hyvinkin ankarat, kokonaan raukenevan ja jonkunmoisen oudon, väsymyksen sekaisen viileyden hiipivän olemukseensa.

»Iltapäivällä», ajatteli hän. »Niin minä luulen.»

Hänen oli niin hyvä olla, että kaikki oli nyt valmiina. Testamentti lepäsi tyynyn alla, odottaen vain hetkeään. Kaikki oli järjestyksessä, hän itse kaikkien kanssa selvissä väleissä.

Ja niin hänen ajatuksensa alkoivat yhä useammin siirtyä nykyisyydestä menneisyyteen—Hämeeseen, miehuusvuosiin, sisareen, entisiin taloihin ja peltoihin, vaimovainaanseen.

Varsinkin viimemainittuun ja Lumikankaan aikoihin. Milloin he yhdessä kuokkivat pellonsarkoja pitemmiksi, milloin mitäkin puuhailivat.

Ikäänkuin Maija olisi tuontuostakin katsahnut häneen salaa ja nyökäyttänyt: »Mitäs sinä niistä talontyttäristä, puuhataan me vain täällä—näethän että pian me tästä talon laitamme!»

Niinkuin hän itse olisi nyökäyttänyt vastaan, samoin salaa: »Kyllä näen, kyllä näen—puuhataan me vain!»

Mutta silloin, juuri ennen päivällisaikaa, hän ikäänkuin havahtui ja hänen huolehtiva hämäläishenkensä taas heräsi. Hän huomasi ettei kaikki ollutkaan vielä toimitettu—sinne Hämeeseen päin.

»Taitaa sentään olla tarpeetonta», ajatteli hän. »Kyllähän Karoliina sen muutenkin ymmärtää.»

Mutta hän muutti mieltään.

»Ei tämä ole turhan tähden, kyllä se on tehtävä», päätti hän ja aikoi kutsuttaa Helkan sisään.

»Ehkä sentään ensin aattelen valmiiksi», tuumi hän ja rupesi miettimään.

Mutta kun hän siinä makasi ja mietti, niin kaikki muuttui niin eläväksi, niinkuin Helka jo olisi ollut sisällä ja he olisivat ryhtyneet toimeen.

»Jos kirjotettaisiin Karoliinalle Hämeeseen pieni kirje», oli hän sanovinaan tyttölle.

Niinkuin tytön suu olisi vetäytynyt leveään hymyyn, kun kuuli Hämettä mainittavan, ja niinkuin hän olisi pyöritellyt innostuneesti kynää sormiensa välissä.

»Kirjotetaan vain näin: Ei ole tullut ennen annetuksi mitään tietoa. Mutta nyt on paremmin aikaa. Kyllä sinä olit oikeassa, sisar. Vaan kyllä se sentään onneksi oli.»

Uutela vaikenä ja mietti eteenpäin.

Mutta hän oli huomaavinaan niinkuin tyttö olisi katsellut häntä ihmettelevin silmin ja sitten kysynyt: »Ymmärtääkö tältä...?»

»Kyllä siitä ymmärtää—sisar», vastasi Uutela sellaisella äänellä, että tyttökin heti oivalsi: niinhän se on, kyllä sisar ja veli aina toisensa ymmärtävät.

»Pannaan sitten näin», jatkoi Uutela taas mietelmiään. »Muistui mieleeni se Maija-vainaan hauta. Menisitkö sinne ja katsoisit ettei risti ole kallistunut, ja sitten vähän ruokkoisit, jos olisi sattunut putoamaan kuivia oksantynkiä haavasta taikka jotain liikaruohoja kasvamaan.»

Hän näki hautumaan edessään—haapoineen, koivuineen ja pajuineen, valkoisine ja mustine ristineen. Kaikkia muita rehevämpänä seisoi suuri kulmahaapa, ja Maija-vainaan valkea risti pilkotti niin kauniisti sen lehtevien oksien alta.

Mutta hänelle tuli äkkiä vaikea hetki—hän muisti kerran ikäänkuin hävenneensä sitä kulmaa. Vaan se tunne meni pian ohitse. »Kyllähän Karoliina sen nyt laittaa», ajatteli hän.

Seuraavana silmänräpäyksenä hän ei enää muistanut, että semmoista oli koskaan tapahtunutkaan. Hän näki vain ristin pilkottavan oksien alta. Sitten hän kuuli kuin hiljaista soittoa—koivujen ja pajujen vieno hyminä ja haavanlehtien äänekkäämpi lepatus ne siinä soitoksi yhtyivät. Hänen tuli niin ihmeellisen hyvä ja juhlallinen olla, että hän rupesi katselemaan ympärilleen mihinkä istuutuisi, tuota soittoa pitempäänkin kuunnellakseen.

Mutta hän tunsu samalla niinkuin Helka olisi koskettanut häntä paidanhihaan: »Mitäs sitten pannaan?»

»Kas kun unohdin koko kirjeeni—Ei panna enää muuta kuin vain näin: Ei nyt muuta tällä kertaa. Tahdoin vain tietää antaa, että olen teitä ajatellut.—Pane sentään vielä päivänmäärä.»

Niinkuin tyttö olisi kumartunut taas kirjoittamaan.

»Siitä se ymmärtää, kun kuulee, että se oli juuri vähää ennen», ajatteli Uutela.

Kirje oli nyt valmis. Mutta Uutela ajatteli vielä mitä hän sitten sanoisi tyttölle itselleen, koska tämä varmaan oli viimeinen kerta, kun hän hänelle puhui.

»Tekeekös sinun mieleesi Hämeeseen?» oli hän kysyvinään.

»Tekee niin kovasti», vastasi tyttö ja painoi päänsä alas.

Niinkuin Uutela olisi ojentanut toisen kätensä tytön päälle: »Kyllä sinä vielä pääset.—Kiitos nyt vain!»

Sitten hän vaipui taas mietteisiinsä.

»Oikeastaan minun pitäisi päästä sinne itsekin—Maija-vinaan viereen—sinne minä kuitenkin kuulun», ajatteli hän. »Voisinhan minä niin määrätä.»

»Lapsellisuutta!» päätti hän hetkisen päästä. »Onhan yhdentekevää missä makaan.» Ja hänen korvissaan alkoi taas humista koivujen, haapojen ja pajujen hiljainen soitto.

Tuokion päästä hän kuitenkin muisti jotain ja katsahti viereensä: »Kyllähän sinä sen sitten toimitat postiin?»

Uutelan täytyi nauraa omalle erehdykselleen—kirjehän oli vielä kirjottamatta!

Mutta hän tunsu itsensä väsyneeksi ja hänen teki mieli vielä vähän kuunnella tuota ihmeellistä soittoa, joka yhä humisi hänen korvissaan.

»Pianhan sen pistää sitten iltapäivälläkin—kun se nyt on valmiiksi ajateltu.»

Päivällisaikaan tulivat pojat sisään, ikäänkuin katsomaan, uskaltaisivatko enää mennä peltotöihin, vai pysyttelisivätkö kotosalla.

Uutelan silmät alkoivat sädehtiä, kun hän näki pojat. Hän huomasi että he olivat alakuloisia.

»Meneekös rikonta hienoksi?» kysyi hän kääntäkseen ajatukset toisaanne.

»Kyllä, oikein kauniiksi», vastasi Vihtori keventyneesti.

Uutela nyökäytteli heille päätään ja hymyili.

»Ei Uutela taida vielä kovin huono ollakkaan?» kysyi Vihtori hätäisen kömpelösti.

»Ei—olen nyt jo parempi», vastasi Uutela.

Se oli itse asiassa totta, mutta Uutelasta tuntui ettei se kuitenkaan ollut rehellinen vastaus siinä mielessä, missä ymmärsi poikain kysyneen. Hän viittasi heidät luokseen.

Hänen tuli vaikea olla, ettei hän voinut sanoa heille, niinkuin olisi tahtonut: »Olkoon nyt Hovi onneksi—teille ja lapsillenne!» Hän olisi niin mielellään tahtonut sanoa juuri nuo sanat noille ahkerille, kelpo pojille, joita hän tunsu rakastavansa kuin omiaan.

Mutta hän ei voinut. Hän ainoastaan ojensi heille käden kummallekin ja sanoi liikutuksesta täärähtävällä äänellä: »Kiitos nyt vain, pojat!» nyökäytti päätään ja kääntyi seinään päin.

Pojat ymmärsivät sen hyvästijätöksi, katsahtivat vielä kerran ja läksivät sitten silmät kyynelissä kiireesti ulos.

Kun Keskitalo näki poikain näin tulevan, niin hän katsoi vaimoaan silmiin ja he menivät yhdessä sisään.

Keskitalo istahti lähelle vuodetta, vanha emäntä vähän syrjempään.

Molemmat miehet tunsivat, että heidän vihdoinkin pitäisi puhua. Mutta kumpikaan ei saanut sanoiksi, vaan ainoastaan ajatteli. Niin kului pitkä aika.

Vihdoin Keskitalo tunsu että nyt sen täytyi tapahtua. Mutta kaikki se, mitä hän oli ajatellut sanoa, tuntui nyt sopimattomalta, ja niin hän sanoi ainoastaan:

»Minä aina luulin, että minä tästä ensiksi lähtisin...»

Uutela kääntyi häneen päin ja katsoi suoraan silmiin—ensi kerran sen jälkeen, kun heidän välinsä sekaantuivat.

»Minä tässä taidan kypsempi olla...» sanoi hän hiljaa, tuntien että se sisälsi kaikki, mitä heidän välillään sanomista olikin.

Niin sen tunsu Keskitalokin. Hänet valtasi niin voimakas mielenliikutus, ettei hän voinut enää sanoa mitään, vaikka oli valmis lause huulilla, vaan painui kumaraan. Sitten hän sai lievän yskänkohtauksen.

Uutela kääntyi Keskitaloon päin ja katseli häntä pitkän aikaa osanottavasti.

»Sinä tulet pian perässä», ajatteli hän heltyneenä.

Keskitalon yskä helpotti. Hän kääntyi kasvot punaisina Uutelaan.

»Mutta jotka toimellisesti vaeltaneet ovat, tulevat rauhaan ja lepäävät kammioissansa», sanoi hän kuin viimeiset voimansa ponnistaen ja katsoi Uutelaa avoimesti silmiin, niinkuin hän vilpittömästi noilla sanoilla nimenomaan Uutelaa tarkotti.

Mutta Uutelan oli vallannut ankara mielenliikutus. Hän ponnisti kaikki voimansa, laski molemmat kätensä tuolin selustimella hervottomasti lepäävälle Keskitalon käsivarrelle ja sanoi sillä äänellä ja katseella, että toinenkin ymmärsi kaiken olevan nyt heidän välillään sovittu:

»Niin on, niin on, naapuri.—Jättäisittekö nyt minut vähän—kyllä sitten kutsun, kun aika tulee.»

Uutelan oli vallannut tuska ja hätä. Se oli alkanut sinä hetkenä, kun Keskitalo rupesti yskimään, ja yhä lisääntynyt katsellessaan hänen laihaa, surun ja taudin murtamaa olemustaan, kun tämä siinä kumarruksissaan ryki ja takoi.

»Mikä maailman menon ohjaaja minä olen?» välähti hänen mielessään tuskaisesti. »Elämä yksin on opettaja. Kunkin tulee hoitaa vain omat asiansa ja jättää muut rauhaan.»

Hän huomasi yhtäkkiä, että testamentti tuolla pään alla olikin kokonaan sitä vastaan, jopa kaikki ne kauniit ja ystävälliset ajatuksetkin, jotka siihen olivat liittyneet, olivat vain toisten tarkotusten kaunistusta.—Kuinka hän oli niin eksynyt, ja kuitenkin luullut olevansa oikealla pohjalla, valmis astumaan iäisyteen?

Hän tärisi mielenliikutuksesta, kun hän vapisevin käsin kaivoi testamentin esiin. Se poltti hänen sormiaan, kun hän koetti peitteen alla vetää sitä rikki. Monikertainen paperi teki vastusta, hän hätäytyi yhä enemmän. Hän aukasi sen, ja sai vihdoin kahtia. Sitten hän repäsi vielä kerran toisinpäin—hiljaa ja jännitettynä, ettei ääni kuuluisi raollaan olevasta ovesta keittiöön.

Kun se oli tehty, tunsu hän itsensä niin raukeaksi, ettei hän olisi voinut ainoata jäsentä liikuttaa. »Nyt ei loppu ole kaukana», ajatteli hän.

»Pitäisi nyt lisätä Karoliinalle pari sanaa tuosta pankkikirjasta, että hän tietäisi.»

Silloin vasta hän muisti, että kirje olikin vielä kirjoittamatta.

»Tarpeetonta!» ajatteli hän. »Kyllä hän sen saa.»

Hän oli niin iloinen, että hän oli pelastunut aivan viimeisenä hetkenä. Miten kauheata olisikaan ollut, jos hän olisi jäänyt kuolemansa jälkeen vielä elämään tuossa paperissa, kiusaamaan kokonaista perhettä ja vääntämään heidän tulevaisuutensa toiseksi kuin itse tahtoivat. »Testamentti on kauhea asia!» ajatteli hän.

Mutta nyt oli kaikki ohi—hän tunsu vaipuvansa uinuttavaan horrokseen. Niinkuin hän olisi ollut lapsi ja käynyt äitinsä kanssa saunassa—oli juuri kylvetty ja pesty—annettu puhdas hankivalkoinen paita ylle—seisoi nyt vihannalla nurmella saunan edessä— —

Uutela huomasi oven liikahtavan ja näki sen aukeamassa Hannan hätäytyneet kasvot.

Silloin hän taas havahtui ja palasi taas nykyisyyteen. Hän jaksoi vaivoin nyökäyttää päällään tytön luokseen.

Uutela ajatteli sanoa hänelle muutaman sanan, kiittää siitä mitä toinen oli hänelle ollut, sitten jotain hyvästiksi.

Mutta kun tyttö saapui vuoteen luo, niin hän ainoastaan suurella vaivalla hivutti toisen kätensä peitteen alta vuoteen reunalle. Tyttö tarttui siihen ja ratkesi itkuun.

»Tarpeetonta—ei meidän välillämme ole enenkään sanoja kaivattu», ajatteli Uutela ja ainoastaan katsoi tyttöön onnellisin, hiljaa-sädehtivin silmin.

Niin kului hetkinen.

»Sanoisitkohan mennessäsi Mantalle, että hän tulisi vähän tänne», pyysi hän sitten heikolla, kuiskaavalla äänellä.

Hanna hymyili kyynelten läpi—hän tuli niin iloiseksi, että Uutela tahtoi nähdä Mantaa.

Mutta Uutela muisti äkkiä, että eihän hänellä ollutkaan Mantalle enää mitään asiaa, kun ei ollut testamenttiakaan. Hän ei kuitenkaan raskinut peruuttaa sanaansa eikä pahottaa Hannan mieltä. »Ehkä minulla on muuta», ajatteli hän, »ja onkin.»

Kaikki kulki nyt silmänräpäyksellisen nopeasti hänen mielensä läpi. Hän tunsu yhä suuremman viileyden ja keveyden laskeutuvan olemukseensa.

Silloin hänen raatajahenkensä vielä kerran heräsi voimakkaana lieskahduksena—hän halusi nähdä ruislaihon lainehtivan.

»Vetäisitköhän ikkunaverhoja hiukan syrjään», ajatteli hän pyytää ja sitten kohoutua polvilleen katsomaan.

Mutta se jäi vain ajatukseksi. Hanna meni jo oven luona.

»Mitäs siitä—kyllähän se kasvaa ja lainehtii», hymyili hän. Ja samaa tietä hänen ajatuksensa siirtyivät Lumikankaan pelloille, ensimmäisille oman kynnöksensä lainehtiville laihoille.

Uutela oli niin noihin ajatuksiin siirtynyt, että hän hämmästyti, kun näki Mantan tulevan sisään.

Hän oli ajatellut sanoa: »Hoida nyt vain poika hyvin!» ja ehkä pyytää hänen tuomaan lapsen nähtäväksikin.

Mutta nyt se kaikki tuntui tarpeettomalta—kyllähän hän sen hoitaa! Uutela vain tunsu ilostuvansa, kun näki nuoren emännän tulevan vapaana ja rauhallisena ilman pelkoa tai teeskentelyä. Mutta mitään sanomista hän ei tuntenut itsellään olevan.

»Lukisinkohan minä jotain?» kysyi toinen, kun ei Uutela mitään puhunut, vaan ainoastaan katseli raukeana, hiljaa-sädehtivin silmin.

»Lue vaan!» nyökäytti Uutela, ilostuen että toinen sellaista ehdotti.

Nuori emäntä haki säilikön päältä virsikirjan ja istui hänen viereensä tuolille.

»Mitähän se nyt valitsee?» ajatteli Uutela, joka oli katseineen seurannut hänen puuhiaan.

Nuori emäntä alotti:

»Sen suven suloisuutta
Mä kosk' ajattelen.»

Hän pysähtyi ja katsahti Uutelaan, ikäänkuin nähdäkseen mitä toinen siitä piti.

Uutelan silmät loistivat ja hän nyökäytti iloisesti päätään. »Suvi» sana oli kulkenut kuin lämmin tuuli hänen lävitseen. Eikä hän enää tämän jälkeen kuullut sen enempää sanoja, ainoastaan erotti äänen keinumisen kuin hiljaisen hyminän.

Hän oli siirtynyt Lumikankaalle.

Oli juhannusaamu. He olivat juuri saaneet uuden pirtin valmiiksi. Seinät hohtivat vastaveistetyin valkoisina, hän itse istui valkoisin paidanhihin penkillä. Ovi oli avoinna ja sen kynnyksellä istui Keskitalon pieni Manta-tyttö lukien »Suvivirttä.»

»Tules nyt suurukselle!» kehotti Maija. »Munakeitto jäähtyy.»

Hän katsahti iloisesti Maijaan, nousi ja istui pöydän päähän. Niinkuin hän olisi juuri tullut pitkältä matkalta eikä saanut moneen viikkoon munakeittoa. Maija istui hänen lähelleen lavitsalle, mutta tyttö yhä luki kynnyksellä.

»Onhan tämä nyt hauskaa, kun saatiin kuitenkin kaikki juhannukseksi kuntoon», sanoi Maija.

»Niin on», vastasi Uutela ja katsoi häneen lämpimästi. »Vaikka on siinä puuhaakin ollut.»

Sitten he jatkoivat syöntiään, sen enempää puhumatta. Tyttö yhä luki.

»Hyvin tuo Keskitalon tyttö lukeekin», sanoi Uutela hiljaa, ettei häiritsisi lukemista.

Maija ainoastaan nyökäytti myönnyttäen päätään. Ja niin he istuivat ja söivät, aina väliin katsahtaen toisiaan silmiin.

Sitten he nousivat pöydästä.

Uutela istahti ikkunan luo. Hän tunsu itseään raukasevan.

»Oikaisen itseni vähän tähän penkille huokaamaan—tuo tyttökin lukee niin kauniisti», sanoi hän.

Maija katsahti häneen hymyillen ja nyökäytti: oikaise sinä vaan!

Hän oikaisi itsensä.

Ja niin hän nukkui.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK PAKOLAISET ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you

may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic

work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.